

Selvitys julkisen oikeusavun tulorajojen vaikutuksista

Matti Tolvanen, Tarja Koskela, Matias Huhtilainen,
Mika Sutela, Miisa Törölä, Emilia Eskelinen

VALTIONEUVOSTON SELVITYS- JA
TUTKIMUSTOIMINNAN JULKAISUSARJA 2021:58

tietokayttoon.fi

Selvitys julkisen oikeusavun tulorajojen vaikutuksista

Matti Tolvanen, Tarja Koskela, Matias Huhtilainen,
Mika Sutela, Miisa Törölä, Emilia Eskelinen

Julkaisujen jakelu

Distribution av publikationer

**Valtioneuvoston
julkaisuarkisto Valto**

Publikations-
arkivet Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Julkaisumyynti

Beställningar av publikationer

**Valtioneuvoston
verkkokirjakauppa**

Statsrådets
nätbokhandel

vnjulkaisumyynti.fi

Valtioneuvoston kanslia

© 2021 tekijät ja valtioneuvoston kanslia

ISBN pdf: 978-952-383-186-5

ISSN pdf: 2342-6799

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2021

Selvitys julkisen oikeusavun tulorajojen vaikutuksista

Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2021:58

Julkaisija Valtioneuvoston kanslia

Tekijä/t Matti Tolvanen, Tarja Koskela, Matias Huhtilainen, Mika Sutela, Miisa Törölä, Emilia Eskelinen
Kieli suomi

Sivumäärä 137

Tiivistelmä

Hankkeessa tuotettiin tietoa oikeusavun tulorajojen vaikutuksista. Oikeusapuasiakkaista noin 75 % näytti saavan oikeusapua maksutta. Hankkeessa laskettiin eri tuloluokkien korotettujen tulorajojen vaikutusta oikeusapua saavien määrään ja valtion talouteen. Tulorajojen nosto lisäisi oikeusapua maksutta saavien määrää 20,7 %:sta 22,7–42,9 %:iin riippuen valituista tulorajoista. Se pienentäisi niiden henkilöiden osuutta, jotka nykyisillä tulorajoilla eivät ole oikeutettuja taloudellisen asemansa puolesta julkiseen oikeusapuun.

Tulorajojen korottaminen lisäisi valtion menoja tulorajoista riippuen noin 5,1–25,1 miljoonalla eurolla vuodessa. Jos oikeusavun hakijalla on oikeusturvavakuutus, oikeusapua ei pääsääntöisesti myönnetä. Noin 91 %:lla oikeusapua saavista henkilöistä ei ollut oikeusturvavakuutusta. Hankkeessa haastatellut oikeudenkäyntiavustajat ja asianajajat katsoivat, että tulorajojen ja omavastuun laskemisen käytänteet pitäisi päivittää nykypäivään ja tulorajoja tulisi nostaa erityisesti kokonaan maksuttoman oikeusavun osalta. Lisäksi oikeusavun piiriin kuuluvien asioiden soveltamisalaa tulisi laajentaa.

Klausuuli Tämä julkaisu on toteutettu osana valtioneuvoston selvitys- ja tutkimussuunnitelman toimeenpanoa. (tietokayttoon.fi) Julkaisun sisällöstä vastaavat tiedon tuottajat, eikä tekstisisältö välttämättä edusta valtioneuvoston näkemystä.

Asiasanat tutkimus, tutkimustoiminta, oikeudenkäynti, oikeusapu, oikeudenkäyntiavustajat

ISBN PDF 978-952-383-186-5

ISSN PDF 2342-6799

Julkaisun osoite <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-186-5>

Rapport om påverkan av inkomstgränser för offentlig rättshjälp

Publikationsserie för statsrådets utrednings- och forskningsverksamhet 2021:58**Utgivare** Statsrådets kansli**Författare** Matti Tolvanen, Tarja Koskela, Matias Huhtilainen, Mika Sutela, Miisa Törölä, Emilia Eskelinen**Språk** finska**Sidantal** 137

Referat

Projektet producerade information om inverkan av inkomstgränserna på offentlig rättshjälp. Ungefär 75 % av rättshjälpskunderna verkade få fri rättshjälp. I projektet beräknades hur höjningen av inkomstgränserna för olika inkomstklasser påverkar statsfinanserna och antalet personer som får offentlig rättshjälp. Höjningen av inkomstgränserna skulle öka antalet mottagare av fri rättshjälp från 20,7 % till 22,7–42,9 % beroende på inkomstgränserna som har valts. Den skulle minska andelen personer som vid de nuvarande inkomstgränserna inte har rätt till offentlig rättshjälp med hänsyn till sin ekonomiska ställning.

Höjningen av inkomstgränserna skulle öka statens utgifter med ungefär 5,1–25,1 miljoner euro per år beroende på inkomstgränserna. Om den som ansöker om rättshjälp har rättsskyddsförsäkring beviljas rättshjälp inte i regel. Ungefär 91 % av de personer som fick offentlig rättshjälp saknade rättsskyddsförsäkring. De rättegångsbiträden och advokater som intervjuades i projektet ansåg att praxisen för beräkning av inkomstgränser och självrisk bör uppdateras och att inkomstgränserna bör höjas särskilt i fråga om helt fri rättshjälp. Dessutom bör offentlig rättshjälpens tillämpningsområde utvidgas för att omfatta flera typer av ärenden.

Klausul Den här publikation är en del i genomförandet av statsrådets utrednings- och forskningsplan. (tietokayttoon.fi) De som producerar informationen ansvarar för innehållet i publikationen. Textinnehållet återspeglar inte nödvändigtvis statsrådets ståndpunkt.

Nyckelord forskning, forskningsverksamhet, rättegång, rättshjälp, rättegångsbiträden

ISBN PDF 978-952-383-186-5**ISSN PDF** 2342-6799

URN-adress <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-186-5>

Report of the impact of income limits for public legal aid

Publications of the Government's analysis, assessment and research activities 2021:58**Publisher** Prime Minister's Office

Author(s) Matti Tolvanen, Tarja Koskela, Matias Huhtilainen, Mika Sutela, Miisa Törölä, Emilia Eskelinen
Language Finnish**Pages** 137

Abstract

The project provided information on the impact of income limits for public legal aid. According to the information, public legal aid was provided for free to about 75 % of legal aid clients. The project calculations evaluated the impact that increased income limits have in various income brackets on the number of legal aid recipients and the state economy. By increasing the income limits, the number of those entitled to free public legal aid would increase from 20,7 % to 22,7-42,9 % depending on the chosen income limits. The share of those not eligible for public legal aid based on their financial position and current income limit would decrease.

Increasing the income limits would result in 5,1 to 25,1 million euros more government spending per year. As a rule, public legal aid is not granted to applicants who have legal expenses insurance. About 91% of public legal aid recipients did not have legal expenses insurance. The legal counsels and attorneys interviewed for the project found that the practices for determining the income limits and deductible should be updated and the income limits increased, especially with regard to free public legal aid. In addition, more cases should be made eligible for public legal aid.

Provision This publication is part of the implementation of the Government Plan for Analysis, Assessment and Research. (tietokayttoon.fi) The content is the responsibility of the producers of the information and does not necessarily represent the view of the Government.

Keywords research, research activities, legal proceedings, legal aid, legal counsels

ISBN PDF 978-952-383-186-5**ISSN PDF** 2342-6799

URN address <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-186-5>

Sisältö

Lukijalle	9
1 Johdanto	10
1.1 Tausta.....	10
1.2 Hankkeen tavoitteet ja aineisto.....	11
2 Julkista oikeusapua koskeva lainsäädäntö	13
2.1 Oikeusapu, sen edellytykset ja rajoitukset	13
2.2 Käyttövaralaskelma	16
2.3 Omavastuu	18
2.4 Oikeusturvavakuutus	20
2.5 Oikeusapu rikosprosessissa.....	20
2.6 Oikeusapu hallintoprosessissa	22
3 Oikeusavun tulorajat	23
3.1 Aineisto ja analyysit.....	23
3.2 Julkisen oikeusavun piirissä olevan väestön määrä taloudellisen tilanteen näkökulmasta	23
3.3 Julkisen oikeusavun tulorajojen ja pienituloisuuden välinen suhde	25
3.4 Tulokset.....	26
3.4.1 Julkisen oikeusavun piirissä olevan väestön määrä taloudellisen tilanteen näkökulmasta	26
3.4.2 Oikeusturvavakuutuksen vaikutus	28
3.4.3 Julkisen oikeusavun ja pienituloisuuden välinen suhde	30
4 Oikeusapua saaneiden taustat ja oikeusapua maksutta saaneiden osuus	33
4.1 Aineisto ja menetelmät	33
4.2 Oikeusapuasiakkaiden tausta	33
4.3 Oikeusavun saaminen maksutta	41
5 Tulorajojen muutosten vaikutukset oikeusavun piirissä olevien määrään	44
5.1 Aineisto ja menetelmät	44
5.2 Tulorajakorotusten vaikutukset.....	48
5.2.1 Keskimääräiset siirtymät julkisen oikeusavun piiriin.....	48
5.2.2 Vuosi 2016.....	49
5.2.3 Vuosi 2017.....	52
5.2.4 Vuosi 2018.....	55

5.3	Käyttövaralaskelma ilman menovähennyksiä	57
5.3.1	Tulorajakorotusten vaikutukset, kun vain nettotulot huomioidaan	59
5.3.2	Vuosi 2016.....	63
5.3.3	Vuosi 2017.....	63
5.3.4	Vuosi 2018.....	64
6	Muutosten vaikutukset valtiontalouteen	65
6.1	Aineisto ja menetelmät	65
6.2	Tulorajakorotusten euromääräiset vaikutukset	70
6.2.1	Vuosi 2016.....	71
6.2.2	Vuosi 2017.....	73
6.2.3	Vuosi 2018.....	74
6.3	Tulorajakorotusten euromääräiset vaikutukset, kun käyttövarana huomioidaan vain nettotulot.....	75
6.3.1	Vuosi 2016.....	76
6.3.2	Vuosi 2017.....	77
6.3.3	Vuosi 2018.....	78
7	Oikeusavun tulorajojen vaikutukset yksityisten asianajajien ja luvan saaneiden oikeudenkäyntiavustajien näkökulmasta	79
7.1	Aineisto ja menetelmä.....	79
7.1.1	Haastateltavien taustatiedot	79
7.1.2	Hoidettavien asioiden laatu.....	79
7.2	Asiakkaiden saaman oikeusavun määrä yrityksen toiminnan kannalta.....	80
7.3	Toimeksiantojen syntymättä jääminen siitä syystä, ettei asiakas saa oikeusapua julkisista varoista.....	81
7.4	Oikeusavun tulorajoista syntyvät ongelmat.....	82
7.5	Tulorajojen muuttaminen.....	83
7.6	Muita oikeusavun palvelujen saatavuuteen vaikuttavia seikkoja.....	85
7.7	Oikeusavun tulorajat – oikeusapupäätösten tekijöiden haastattelu	87
8	Oikeusturvavakuutus.....	89
9	Oikeusavun tulorajat -seminaari.....	91
10	Keskeiset tulokset.....	94
10.1	Oikeusavun piiriin kuuluvat suomalaiset ja köyhyysraja	94
10.2	Oikeusapuasiakkaiden tausta, oikeusavun tarve asiaryhmittäin sekä maksuttoman oikeusavun saaneiden ja oikeusturvavakuutuksen kattavuuden suhteellinen osuus	96
10.3	Tulorajojen nostamisen ja oikeusavun kriteerien yksinkertaistamisen vaikutus oikeusavun piiriin kuuluvien henkilöiden suhteelliseen osuuteen väestössä.....	97
10.4	Tulorajojen nostamisen ja oikeusavun kriteerien yksinkertaistamisen vaikutus valtiontalouteen	98

10.5 Asianajajien, oikeudenkäyntiavustajien ja oikeusapupäätösten tekijöiden näkemyksiä oikeusavun tulorajoista ja tarvittavista muutoksista	99
10.5.1 Asianajo- ja lakiasiantuntijoiden edustajien haastattelut.....	99
10.5.2 Oikeusapupäätösten tekijöiden haastattelut	101
10.5.3 Oikeusavun tulorajat -seminaari 14.6.2021	102
11 Johtopäätökset	103
11.1 Selvityksen vahvuudet ja heikkoudet	103
11.2 Toimenpide-ehdotukset	104
Liitteet	106
Lähteet	136

LUKIJALLE

Tähän raporttiin on koottu reilut kaksi vuotta kestäneen selvityshankkeen eri osioiden tulokset, jotka liittyvät selvitykseen julkisen oikeusavun tulorajoista. Hanke tuotti lainsäätäjälle suosituksia ja ehdotuksia lainsäädännön korjaustarpeista ja uudistamisesta, joita voidaan hyödyntää oikeusavun saatavuutta koskevassa kehittämistyössä.

Raportin tekijät haluavat kiittää kaikkia raportin tekoon, haastatteluihin ja keskustelutilaisuuksiin osallistuneita. Lisäksi hankeryhmä esittää ohjausryhmälle kiitokset saamastamme palautteesta ja sisältöihin liittyvistä hyvistä keskusteluista.

Matti Tolvanen ja Tarja Koskela

Lokakuu 2021

1 Johdanto

1.1 Tausta

Oikeudellisen sääntelyn moninaisuus ja lukuisuus on johtanut siihen, että oikeusjärjestyksen yksityiskohtia tuntemattoman voi olla yksittäisessä asiassa vaikea päästä aineellisen lainsäädännön hänelle takaamiin oikeuksiin ilman oikeudellista apua. Oikeus pätevään oikeusapuun nähdään nykyaikaisessa oikeusajattelussa yhtenä keskeisenä oikeuksien ja lainkäytön tosiasiallisen saavutettavuuden sekä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeena. Oikeusavussa on siten kysymys prosessuaalisesta perusoikeudesta, jolla tulisi turvata kansalaisille tosiasiallinen ja yhdenvertainen mahdollisuus päästä oikeuksiinsa.¹ Oikeusavun tulo-rajoiden mataluus on johtanut siihen, että oikeusapua voivat käytännössä saada vain vähävaraisimmat kotitaloudet. Suurituloisimmat kykenevät kantamaan itse riskin oikeudenkäyntikuluistaan, mutta niin sanottujen keskituloisten osalta oikeudenkäyntikulujen korkea kuluriski on omiaan vaikuttamaan siihen, että he eivät välttämättä uskalla viedä asiaansa tuomioistuimen käsiteltäväksi, ellei heillä ole oikeudenkäyntikulua korvaavaa oikeusturvavakuutusta. Tästä syystä Sanna Marinin hallitusohjelmassa 10.12.2019 on asetettu tehtäväksi selvittää oikeusavun tulo-rajoiden nostamista, keskituloisten oikeusapua ja oikeusturvavakuutuksen sääntelyä.²

Oikeus tulla oikeudenmukaisesti ja julkisesti kuulluksi riippumattomassa ja puolueettomassa tuomioistuimessa (oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin) taataan YK:n ihmisoikeussopimuksen 6 artiklassa. Vastaavan sisältöinen oikeus on Suomen perustuslain (721/1999) 21 §:ssä, joka takaa jokaiselle oikeuden saada asiansa käsiteltyksi asianmukaisesti ja ilman aiheutonta viivytystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa sekä oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi.

Oikeudellisen osaamisen ja ymmärtämisen tarve on jatkuvasti kasvussa, jolloin oikeusavun saaminen on entistä korostuneempaa.³ Käsiteltyjen oikeusapuasioiden määrä on Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen raportin (2014) mukaan ollut noin 70 000 asiaa vuosittain.⁴ Oikeusapu painottuu rikos- ja perheoikeudellisiin asioihin.⁵ Rikosasioissa 93 prosenttia

1 HE 82/2001 vp, s. 5.

2 Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019, s. 88.

3 Rissanen – Rantala 2014, s. 402.

4 Rissanen – Lasola 2014, s. 9.

5 Viitanen 2006, s. 625.

henkilöistä ei maksanut oikeusavusta lainkaan. Perhe- ja avioliittoasioissa vastaava luku oli 82 prosenttia.⁶ Raportin mukaan vuonna 2013 yksityisten avustajien käsittelemistä oikeusapuasioista 80 prosenttia käsiteltiin yleisessä tuomioistuimessa ja 11 prosenttia hallinto-tuomioistuimessa.⁷ Oikeusavun merkitys hallintolainkäytössä on lisääntynyt seuraavista syistä: 1) asioita käsitellään aiempaa enemmän suullisissa käsittelyissä, joissa korostuu lainoppineen avustajan tarve, 2) hallinto-oikeuksien suullisiin käsittelyihin tulevissa asioissa on mukana muitakin kuin vähätuloisia, esimerkiksi lastensuojeluasioissa ja 3) erinäisten sanktionmuotoisten hallinnollisten seuraamusten lisääminen siirtää monilla aloilla painopistettä käräjäoikeuksista hallinto-oikeuksiin. Kuten Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen raportissa todettiin, oikeusavun suurin haaste on se, miten pystytään parhaiten turvaamaan yhtäläinen perusoikeuksien mukainen kohtelu niille, joille palvelu on ensisijaisesti tarkoitettu.⁸ Hallintomenettelyssä kukin vastaa hallintolain mukaisesti omista kuluistaan, mutta muutoin kuluriski on yleisesti ottaen pieni.⁹

1.2 Hankkeen tavoitteet ja aineisto

Oikeusavun tulorajoja koskeva selvityshanke oli luonteeltaan oikeusavun kehittämisen tietopohjaa tuottava selvitys- ja arviointihanke. Hankkeen tarkoituksena oli tuottaa analyysia valtioneuvoston päätöksentekoa varten siitä, olisiko oikeusavun tulorajoja koskevia säädöksiä tarpeen muuttaa, millaisia näiden muutosten tulisi olla ja minkälaisia kustannusvaikutuksia muutoksilla olisi. Selvityksessä arvioitiin väestötasojen tietojen avulla sitä, miten erilaiset muutokset oikeusavun saamisen taloudellisiin edellytyksiin vaikuttaisivat oikeusavun piirissä olevien määrään. Lisäksi arvioitiin minkälaisia muutoksia julkisen oikeusavun saamiseen tulisi tehdä ja onko nykyisiä tulorajoja tarvetta nostaa, jotta nykyistä useampi voisi saada julkista oikeusapua sekä miten erilaiset oikeusavun korvausmallit vaikuttaisivat valtion talouteen. Lisäksi selvityksessä haastateltiin asianajo- ja lakiasiointoimistojen edustajia. Haastatteluilla selvitettiin mitä muutoksia mahdollisilla oikeusavun tulorajojen muuttamisella olisi heidän toimintaansa ja vaikuttaisiko se heidän antamiensa palvelujen saatavuuteen. Jotta tutkittavasta asiasta saatiin syvempi kuva, selvityksen lopuksi haastateltiin oikeusapupäätöksiä tekeviä virkamiehiä.

Hanke jakautui seitsemään osa-alueeseen. Ensimmäisessä kuudessa osa-alueessa selvitettiin: 1) oikeusavun piiriin kuuluvan väestön määrää ja tulorajojen suhtautumista köyhyysrajaan; 2) oikeusapua saaneiden sosioekonomista asemaa; 3) oikeusavun piirissä olevien osuuden muutosta eri vaihtoehtoisissa; 4) muutosten vaikutuksia valtion talouteen;

⁶ Lasola – Rissanen 2014, s. 11.

⁷ Lasola – Rissanen 2014, s. 27.

⁸ Lasola – Rissanen 2014, s. 55; Rissanen – Rantala 2014, s. 409.

⁹ Vihervuori 2006/4, s. 671–675.

5) tulorajojen muutosten vaikutuksia asianajajien ja luvan saaneiden oikeudenkäyntiavustajien toimintaan ja 6) oikeusturvavakuutuksen osuutta oikeusapua saaneilla. Viimeisimpänä hankkeessa järjestettiin seminaari, johon osallistui oikeusapua hoitavia käytännön toimijoita.

Tutkimusaineisto koostui Tilastokeskuksen FOLK-henkilöaineiston perus- ja tulotietomoduuleista sekä Romeo-asianhallintajärjestelmään kirjatusta oikeusapuhakemuksista ja -päätöksistä. Aineisto rajattiin vuosille 2016–2018. Analyysi jakautui populaation kuvailuun ja ennustemalleihin, ja ennustemallit edelleen julkisen oikeusavun kysynnän ja tarjonnan määrällisiin ja osin myös laadullisiin muutoksiin.

2 Julkista oikeusapua koskeva lainsäädäntö

2.1 Oikeusapu, sen edellytykset ja rajoitukset

Oikeusapulain (257/2002, OAL) 1.1 §:n mukaan oikeusapua annetaan valtion varoin henkilölle, joka tarvitsee apua oikeudellisessa asiassa ja joka taloudellisen asemansa vuoksi ei kykene itse suorittamaan sen hoitamisen vaatimia menoja. Oikeusavun myöntäminen edellyttää, että hakijalla on kotikunta Suomessa taikka koti tai asuinpaikka toisessa Euroopan Unionin jäsenvaltiossa tai Euroopan talousalueeseen kuuluvassa valtiossa (OAL 2 §). Oikeusapua voidaan myöntää vain luonnollisille henkilöille. Elinkeinoharjoittaja voi kuitenkin saada oikeusapua elinkeinotoimintaa koskevassa tuomioistuimessa käsiteltävässä asiassa, mutta muussa elinkeinotoimintaan liittyvässä asiassa vain, jos siihen on erityisiä syitä (OAL 2.3 §).

Oikeusapua myönnetään hakijalle hakemuksesta joko korvauksetta tai omavastuuosuutta vastaan hakijan taloudellisen aseman perusteella (OAL 3 §). Päätös oikeusavun myöntämisestä ja sen suuruudesta tehdään hakijan käyttövaran perusteella valtion oikeusaputoimistoissa. Oikeusapua voidaan myöntää joko hakemuspäivästä lukien tai, jos siihen on edellytykset, taannehtivasti koskemaan asiassa jo suoritettuja tarpeellisia toimenpiteitä (OAL 13.1 §). Jos hakemus on tehty vasta, kun asia on jo ratkaistu tuomioistuimessa, oikeusapu ei koske toimenpiteitä, jotka edelsivät tätä ratkaisua. Mikäli oikeusapua ei kuitenkaan ole myönnetty hakemuksen mukaisesti, hakija voi saattaa kysymyksen oikeusavun myöntämisestä tuomioistuimen ratkaistavaksi (OAL 11.2 §) ja ratkaisupyynnön tutkii se tuomioistuin, jossa pääasia on käsiteltävänä tai jonka toimivaltaan pääasian tutkiminen kuuluu (OAL 24.2 §). Kun oikeusapu on hakijalle myönnetty, se on myöntämisestä lähtien voimassa kaikissa oikeusasteissa, joissa asiaa käsitellään.¹⁰

Oikeusapua antaa ensi sijassa julkinen oikeusavustaja. Tuomioistuinasiassa avustajaksi voidaan määrätä myös tehtävään suostumuksen antanut yksityinen avustaja. Yksityiseksi avustajaksi on määrättävä asianajaja tai luvan saaneista oikeudenkäyntiavustajista annetussa laissa (715/2011) tarkoitettu luvan saanut oikeudenkäyntiavustaja. Jos oikeusavun saaja on itse ehdottanut avustajakseen henkilöä, joka täyttää kelpoisuusvaatimukset, on tämä määrättävä avustajaksi, jos erityiset syyt eivät toisin vaadi (OAL 8 §). Oikeusavun

¹⁰ Oikeusavun käsikirja 2013, s. 21; Koivuluoma ym. 2020, s. 166.

hakija voidaan ohjata myös yksityisen avustajan puoleen tietyissä erityistilanteissa. Valtion oikeusapu- ja edunvalvontapiireistä annetun lain (477/2016) 12 §:n mukaan tällaisia erityistilanteita ovat 1) asiassa esteellinen oikeusavustaja; 2) hakijan valitseman oikeusaputoimiston työtilanne; 3) oikeusavustajan ja hakijan välisen keskinäisen luottamuksen puute; 4) palveluja ei pystytä tarjoamaan hakijan omalla kielellä suomeksi tai ruotsiksi; tai 5) muu perusteltu syy.¹¹ Näiden lisäksi avustajaa määrätessä on tärkeää varmistua, että oikeudenmukainen oikeudenkäynti toteutuu.¹² Käytännössä yksityiset avustajat hoitavat merkittävän osan oikeusapuasioista.

Oikeusavun myöntäminen hakijalle vapauttaa tämän velvollisuudesta 1) suorittaa palkkiota ja korvausta avustajalle kokonaan tai osittain; 2) palkkiota ja korvausta asian käsittelyssä tarvitsemastaan tulkkaus- ja käännösavusta; sekä 3) käsittelymaksua, toimituskirjamaksua ja erillisten kustannusten korvausta pääasiallisesti käsittelyssä viranomaisessa sekä muissa asian käsittelyn kannalta tarpeellisissa viranomaisissa (OAL 4.1 §). Riippumatta siitä, onko oikeusapupäätöksessä asetettu oikeusavun hakijalle omavastuusuutta, oikeusapu kattaa kohtien 2 ja 3 erät kokonaisuudessaan, sillä omavastuu koskee vain avustajan palkkiota ja kulukorvausta. Oikeusapu ei kuitenkaan kata oikeusavun saajan vastapuolen oikeudenkäyntikulua, jos tämä on oikeutettu saamaan kulukorvausta oikeusavun saajalta.¹³

Oikeusapuun yksittäisessä asiassa sisältyy ne oikeusavustajan toimenpiteet, jotka asiassa ovat tarpeen huomioon ottaen asian laatu ja merkitys, riidan kohteen arvo ja olosuhteet kokonaisuudessaan. Oikeusapu voidaan myös määrätä koskemaan vain tiettyjä toimenpiteitä. Oikeusapu kattaa avustajan toimenpiteet enintään 80 tunnilta. Asiaa käsittelevä tuomioistuin voi kuitenkin päättää, että oikeusavun antamista jatketaan, jos oikeusavun saajan selvityksen perusteella jatko katsotaan tarpeelliseksi erityisistä syistä, oikeusavun saajan oikeusturvan ja asian laadun ja laajuuden vuoksi. Jatkolle on asetettava enimmäistuntimäärä, joka ei voi kerrallaan ylittää 30 tuntia, jollei tuomioistuin asian erityisen laajuuden vuoksi toisin määrää (OAL 5 §). Tuomioistuimen ulkopuolisissa asioissa 80 tunnin katto on ehdoton.¹⁴

Oikeusapua voidaan myöntää siviilioikeudellisiin asioihin, rikosasioihin ja hallinnollisiin asioihin. Näitä ovat esimerkiksi perheoikeudelliset asiat, kuten avioero, lasten huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat asiat tai ositus; perintöasiat, kuten testamentti, perunkirjoitus

11 Muussa kuin tuomioistuimessa käsiteltävässä asiassa hakija ohjataan 1 momentin mukaisissa tilanteissa toiseen oikeusaputoimistoon, jos lähin oikeusaputoimisto on kohtuullisen asiointimatkan päässä. Muussa tapauksessa hakija ohjataan yksityisen avustajan puoleen (laki valtion oikeusapu- ja edunvalvontapiireistä 12.2 §).

12 Oikeusavun käsikirja 2013, s. 22.

13 Rautio 2021, Oikeusapu valtion varoin ja oikeusturvavakuutus.

14 Oikeusavun käsikirja 2013, s. 22.

ja perinnönjako; velkomusasiat; työsuhdeasiat, kuten työpalkkasaatava, työsopimuksen purku tai irtisanominen; huoneenvuokra-asiat; sopimusoikeudelliset asiat, esimerkiksi kaupan ehdot ja kauppakirja; rikosasioissa syytetyn tai asianomistajan avustaminen; lähestymiskieltoasiat; ja hallinnolliset asiat, kuten valitukset esimerkiksi toimeentulotukea, huostaanottoa tai Kelan korvauksia koskevissa asioissa.¹⁵

Hakijalle voidaan antaa myöskin vain vähäistä oikeudellista neuvontaa puhelimitse tai muuta sähköistä viestintää käyttäen, jolloin hakijan taloudellista asemaa ei tarvitse selvittää eikä tällöin peritä myöskään omavastuuosuutta (OAL 3 a §) eikä oikeusapumaksua. Tapauksissa, joissa annetaan vain vähäistä oikeudellista neuvontaa ei siten tarvitse myöskään tehdä oikeusapupäätöstä. Jos hakijan kuitenkin katsotaan tarvitsevan laajamittaisempaa neuvontaa ja oikeusapu rajoitetaan koskemaan vain neuvontaa, asiasta tehdään normaali oikeusapupäätös. Pelkästään neuvonnan sisältävä oikeusapu lukeutuu ulkoprosessuaalisiin asioihin.¹⁶

Oikeusavustajaa ei kuitenkaan myönnetä kaikissa tapauksissa, vaikka hakijan taloudellinen asema oikeuttaisikin oikeusapuun ilman omavastuuosuutta. Pääsäännön mukaan oikeusapuun ei kuulu avustaminen 1) yleisessä tuomioistuimessa käsiteltävässä hakemusasiasa, ellei siihen ole erityisen painavia syitä; 2) yksinkertaisessa rikosasiassa, jossa yleisen rangaistuskäytännön mukaan ei ole odotettavissa sakkoa ankarampaa rangaistusta tai muutoin oikeusturva ei edellytä avustajan käyttämistä; 3) asiassa, joka koskee verotusta tai julkista maksua; eikä 4) asiassa, jossa oikaisuvaatimus- tai valitusoikeus perustuu kunnan tai muun julkisyhteisön jäsenyyteen. Vähäisessä rikosasiassa julkinen oikeusavustaja voi kuitenkin tarvittaessa antaa oikeudellisia neuvoja ja laatia tarvittavia asiakirjoja (OAL 6 §). Vakiintuneen käytännön mukaan tiettyihin hakemusasioihin on kuitenkin mahdollista saada oikeusapua, jos kyseessä on erityisen painava syy. Näitä ovat esimerkiksi jo edellä mainitut riitaiset lasten huoltoa ja tapaamisoikeuksia sekä niiden täytäntöönpanoa koskevat asiat. Elatusapuasiaan voi myös saada oikeusapua, sillä se ei ole hakemus- vaan riita-asia. Myös vähäisiin rikosasioihin on mahdollista saada oikeusapua, jos asiassa esimerkiksi esitetään todistelua, jolloin asia ei ole selvitettyssä tilassa. Näissä tapauksissa avustaja voidaan määrätä myös asian valitusvaiheeseen.¹⁷

Kielteisen oikeusapupäätöksen oikeusapuhakemukseen puolestaan saa aina, jos 1) asialla on hakijalle vähäinen merkitys; 2) se olisi selvästi tarkoituksetonta verrattuna hakijalle siitä koituvaan hyötyyn, 3) asian ajaminen olisi oikeuden väärinkäyttämistä; tai 4) asia perustuu siirrettyyn oikeuteen ja on aihetta otaksua siirron tapahtuneen oikeusavun saamiseksi

¹⁵ Oikeusavun käsikirja 2013, s. 21–22.

¹⁶ Oikeusavun käsikirja 2013, s. 18 ja 53.

¹⁷ Oikeusavun käsikirja 2013, s. 23.

(OAL 7 §). Oikeusapua ei myöskään myönnetä, jos henkilö pystyy itse valvomaan etuaan ja oikeuttaan (OAL 1.1 §). Tällöin katsotaan, ettei hänellä ole tarvetta avustajaan eikä hän saa oikeusapulain 4 §:ssä mainittuja etuja, kuten vapautusta käsittelymaksuista, koska nämä menot ovat lähtökohtaisesti varsin kohtuullisia eivätkä siten muodosta estettä asianomaisen oikeudelle saada asiaansa tuomioistuimen käsiteltäväksi. Lisäksi yksin näitä koskevien hakemusten käsittely olisi kohtuuttoman työlästä oikeusaputoimistolle verrattuna yksityisen saamaan hyötyyn.¹⁸

2.2 Käyttövaralaskelma

Oikeusavusta annetulla valtioneuvoston asetuksella (388/2002, OAA) säädetään tarkemmin käyttövaran laskemisesta sekä euromäärästä, jonka ylittäessä oikeusapua ei myönnetä valtion varoista. Taloudellisten seikkojen osalta oikeusavun hakijan oikeus oikeusapuun määräytyy hakijan käyttövaran ja varallisuuden perusteella (OAA 1 §). Käyttövara on rahamäärä, joka hakijalla on käytössä kuukausittain käyttövaralaskelman mukaan. Hakijan tuloista, menoista ja vähennyksistä tehdään käyttövaralaskelma, jonka perusteella oikeusapua voidaan myöntää ja jonka perusteella mahdollinen omavastuuosuus määräytyy. Tuloina laskelmassa otetaan huomioon muun muassa hakijan ansio- ja pääomatulot, elatusavut ja -tuet, työttömyyspäiväraha, opintotuki, lapsilisä sekä kansaneläke (OAA 10 §). Mikäli hakijan palkkatulot vaihtelevat, otetaan käyttövaran laskemisen perusteeksi viimeisten kuuden kuukauden tulot (OAA 11 §) ja tulot lasketaan tältä ajanjaksolta keskiarvona. Tämän lisäksi esimerkiksi opiskelijan kesätulot jaksotetaan koko vuodelle.¹⁹

Tuloina käyttövaralaskelmassa otetaan huomioon myös luontoisedut. Luontoisetu tarkoittaa työ- tai virkasuhteen perusteella muuna kuin rahana saatavaa etua, joista Verohallinto vahvistaa vuosittain verotuksessa niistä noudatettavat laskentaperusteet. Luontoisetuja ovat asunto-, auto-, autotalli-, puhelin-, ravinto- ja täysihoitoedut. Luontoisedut katsotaan veronalaiseksi palkaksi aivan kuten rahapalkkakin. Luontoisetu lasketaan sen ajan tulona, kun se on ollut työntekijän käytettävissä.²⁰

Kaikkia tuloja ei kuitenkaan käyttövaralaskelmassa huomioida. Näitä ovat esimerkiksi toimeentulotuki; verottomat kulukorvaukset, jos ne ovat aitoa kulukorvausta, eivätkä peiteltyä tuloa; tiettyyn tarkoitukseen myönnetty tuloista riippumattomat etuudet, kuten vammaistuki, rintamalisä, työttömyyspäivärahaan liittyvä ylläpitokorvaus, työvoimapalvelulain mukaiset kustannusten korvaukset, oppisopimuskoulutuksen opintososiaaliset

¹⁸ Rautio 2021, Oikeusapu valtion varoin ja oikeusturvavakuutus. Ks. myös HE 82/2001 vp, s. 47, 73 ja 86 sekä oikeuskäytännöstä KKO 2003:89, KKO 2003:90, KKO 2004:113 ja KKO 2004:114.

¹⁹ Oikeusavun käsikirja 2013, s. 28 ja 30.

²⁰ Oikeusavun käsikirja 2013, s. 30.

etuudet; työvoimapolitiittisen aikuiskoulutuksen ylläpitokorvaus ja majoituskorvaus; Kelan järjestämän kuntoutuksen edut; kehitysvammaiselle järjestetystä työ- tai päivätoiminnasta maksettu avustus; sekä koulumatkatuki opiskelijoille.²¹

Mikäli hakija on avioliitossa tai asuu avioliitonomaisissa olosuhteissa tai rekisteröidyssä parisuhteessa, käyttövaraa laskettaessa otetaan huomioon myös puolison tulot ja menot. Hakijan ollessa epäiltynä tai vastaajana rikosasiassa tai jos puoliset ovat toistensa vasta-puolina tai asuvat pysyvästi välien rikkoutumisen vuoksi erillään, oikeusapu määräytyy vain hakijan taloudellisen aseman perusteella (OAL 3.1 §).

Pääomatuloja ovat muun muassa korkotulot, pörssiyhtiöstä saatu osinkotulo, vuokratuloa, voitto-osuus, henkivakuutuksen tuotto, maa-aineksista saadut tulot ja kiinteän tai irtaimen omaisuuden luovutuksesta saatu voitto. Pääomatuloksi katsotaan myös muu sellainen tulo, jonka katsotaan kerryttävän varallisuutta. Pääomatuloista vähennetään niistä mene-vät verot. Luovutusvoitto ja vakuutuskorvaukset ovat pääsääntöisesti kertaluontoisia, joten ne huomioidaan pääsääntöisesti varallisuutena eikä tuloina. Jos ne kuitenkin makse-taan kuukausittain ja jatkuvaluonteisina, ne tulee huomioida tulona. Tulojen ja varallisuu-den erottelulla on käyttövaralaskelman suhteen merkitystä, sillä varallisuutta ei laskel-massa oteta huomioon. Varallisuus vaikuttaa ainoastaan lisäomavastuuseen.²²

Käyttövara lasketaan vähentämällä kuukausittaisista tuloista ennakonpidätyksen mukai-nen vero ja työntekijän lakisääteiset maksut. Tuloista vähennetään myös kohtuulliset asumismenot, päivähoitomaksut, elatusapumaksut, ulosottosuoritukset sekä velkajärjeste-lyn maksuohjelman mukaiset suoritukset (OAA 2.1 §, 3.12.2009/1008). Asetuksen luettelo on tyhjentävä, jolloin muita maksuja, kuten esimerkiksi poikkeuksellisen suuria, säännölli-sesti maksettavia lääkekuluja tai työmatkakuluja ei voida vähentää. Vähennyskelpoisia eivät ole myöskään esimerkiksi vapaaehtoiset eläkemaksut, yrittäjäeläkelain (1272/2006) edellyttämää paremmasta eläketurvasta maksetut eläkevakuutusmaksut eivätkä ammatti-yhdistyksen jäsenmaksut. Sairaskassamaksuja ei myöskään huomioida vähennyksinä. Asumismenoina hyväksytään kohtuullinen vuokra, vastike ja omakotitalon hoitomenot, kuten lämmitys-, jätehuolto-, vesi- ja sähkömaksut sekä kiinteistövero, tontin vuokra tai tiemaksu. Omakotitalon hoitomenoina voidaan hyväksyä enintään 250 euroa kuukaudessa tositteita vaatimatta. Omistusasunnon osalta huomioidaan myös asuntolainan kuukausit-taiset korot.²³ Asumistuki ja opintorahan asumislisä vähennetään asumismenoista (OAA 12 §, 27.9.2007/867). Jos hakijan taloudessa on huollettavia, tämän tuloista vähennetään 300 euroa lasta kohti. Mutta jos huollettavalla on säännölliset, omaan elatukseen riittävät

21 Oikeusavun käsikirja 2013, s. 30–31.

22 Oikeusavun käsikirja 2013, s. 28 ja 40.

23 Oikeusavun käsikirja 2013, s. 33, 34 ja 37.

tulot, hänen osaltaan ei tehdä vähennystä. Tällaisia tuloja ovat palkkatulon lisäksi esimerkiksi työttömyyskorvaus tai eläke. Riittäväksi tuloksi katsotaan vähintään työmarkkinatuen perusmäärä nettona, joka vuonna 2021 on keskimäärin 726 euroa/kk²⁴. Vähennys voidaan tehdä myös 18 vuotta täyttäneestä lapsesta, jota hakija tosiasiallisesti elättää (OAA 2.2 §, 27.9.2007/867). Tarkkaa yläkäräjaa huollettavalle lapselle ei voida asettaa, mutta pääsääntöisesti voidaan ajatella, että kyseeseen voi tulla alle 20-vuotias esimerkiksi lukiota tai ammattikoulua käyvä lapsi.²⁵

2.3 Omavastuu

Oikeusapua hakevalle voidaan myöntää oikeusapua joko täysin korvauksetta tai omavastuusuutta vastaan riippuen tämän käyttövarasta. Oikeusavusta annetun valtioneuvoston asetuksen 5 §:n mukaan omavastuusuus tarkoittaa hakijan maksettavaksi tulevaa prosenttisuutta avustajan palkkiosta ja kulukorvauksesta arvonlisäveroineen. Se määräytyy käyttövaran mukaan seuraavasti:

Taulukko 1. Omavastuun määräytyminen

Perusomavastuusuus	Yksinäisen henkilön käyttövaralaskelma	Puolisoiden käyttövaralaskelma henkilöltä
0 %	Max. 600 €	Max. 550 €
20 %	Max. 800 €	Max. 700 €
30 %	Max. 900 €	Max. 800 €
40 %	Max. 1 050 €	Max. 1 000 €
55 %	Max. 1 150 €	Max. 1 100 €
75 %	Max. 1 300 €	Max. 1 200 €

Oikeusapua ei näin ollen myönnetä, jos yksinäisen henkilön käyttövara on yli 1 300 euroa tai puolisoiden käyttövara yli 1 200 euroa henkilöltä (OAA 6 §). Omavastuusuutta voidaan kuitenkin alentaa, jos oikeusapua myönnettäessä määrätty omavastuusuus muodostuisi oikeusapua saavan taloudellisiin oloihin nähden selvästi kohtuuttomasti. Omavastuusuus on siten aina asiakohtainen (OAL 20.1 §).

²⁴ KELA: Työmarkkinatuki.

²⁵ Oikeusavun käsikirja 2013, s. 37.

Perusomavastuuosuuden lisäksi oikeusavun saajan maksettavaksi voi tulla lisäomavastuu, jos hänellä ja hänen puolisoillaan on yli 5 000 euron arvosta muuta varallisuutta kuin 1) perheen vakinainen asunto, tavanomainen vapaa-ajan asunto ja auto, jos niiden arvo on kohtuullinen suhteessa perheen kokoon ja tarpeeseen; 2) osuus kuolinpesästä siltä osin kuin sen varallisuus muodostuu muusta omaisuudesta kuin talletuksista ja niihin rinnastettavasta varallisuudesta; 3) elinkeinotoimintaan tai maatalouden harjoittamiseen liittyvä omaisuus siltä osin kuin sen myymisestä aiheutuisi merkittävää haittaa elinkeinotoiminnalle tai maatalouden harjoittamiselle. Näiden varallisuustyyppien hankkimiseksi otettua velkaa ei myöskään oteta huomioon lisäomavastuuosuutta laskettaessa (OAA 7.2-3 §).

Varallisuutena huomioidaan esimerkiksi sijoitusasunnot, sijoitusmetsäpalstat, rahavarat ja talletukset, osakkeet ja muut arvopaperit, rahasto-osuudet, vapaaehtoiset eläkevakuutukset, säästöhenkivakuutukset, kulkuneuvot, jotka eivät ole välttämättömiä, lomaosakkeet sekä rakentamattomat tontit.²⁶ Lisäomavastuu on puolet 5 000 euroa ylittävästä varallisuudesta, joka lasketaan vähentämällä sen käyvästä arvosta siihen kohdistuvat velat. Lisäomavastuulla katetaan sitä osaa avustajan palkkiosta ja kulukorvauksesta, joka jää jäljelle perusomavastuun vähentämisen jälkeen (OAA 7.1 §).

Lisäomavastuuprosentti tulee kyseeseen hakijan ja tämän puolison varallisuuden perusteella ja korotettu lisäomavastuu erityisesti perunkirjoitusasioissa. Korotetulla lisäomavastuulla tarkoitetaan sitä, että perunkirjoitusasioissa lisäomavastuuosuuteen lisätään täysimääräisesti vainajan varat ennen velkojen kattamista (OAA 17 §) ja se on aina vähintään kuolinpesän bruttovarojen suuruinen²⁷. Mikäli oikeusapu on myönnetty perinnönjakoa tai ositusta koskevassa asiassa, asian päätyttyä lasketaan hakijan saama perintö tai tasinko hänen varoitseen ja vahvistetaan oikeusavun saajan lopullinen lisäomavastuuosuus 7 §:n mukaisesti. Näin menetellään myös, kun oikeusavun saaja saa rahanarvoisen hyödyn muussa asiassa, jossa oikeusapu on myönnetty (OAA 18 §).

Oikeusavun saajan tulee maksaa omavastuuosuus avustajalleen, joko yksityiselle avustajalle tai oikeusaputoimistolle, jos avustajana on toiminut julkinen oikeusavustaja. Jos oikeusapua saavalle tulee maksettavaksi omavastuuosuus, peritään tältä myös 70 euron suuruinen oikeusapumaksu. Jos hakija saa korvauksetonta oikeusapua, maksua ei peritä (OAA 20 §). Oikeusapumaksua ei peritä myöskään, kun oikeusapua myönnetään vähäisen neuvon antamiseksi tai jos hakija oikeusapupäätöksen saatuaan ilmoittaa, ettei haluaakaan jättää toimeksiantoa.²⁸

26 Oikeusavun käsikirja 2013, s. 41.

27 Oikeusavun käsikirja 2013, s. 26.

28 Oikeusavun käsikirja 2013, s. 26 ja 44.

2.4 Oikeusturvavakuutus

Oikeusturvavakuutuksella tarkoitetaan asianajo- ja oikeudenkäyntikulujen turvaamiseksi otettua vakuutusta. Oikeusturvavakuutus on ensisijainen julkiseen oikeusapuun nähden ja siten oikeusapua ei anneta, jos hakijalla on kysymyksessä olevan asian kattava oikeusturvavakuutus. Tuomioistuimien voi kuitenkin tapauskohtaisesti myöntää oikeusavun siltä osin kuin kustannukset ylittävät vakuutusyhtiön korvausvelvollisuuden ylärajaksi vakuutus-sopimuksessa määritellyn enimmäiskorvausmäärän. Edellytyksenä tälle on, että hakija esittää oikeusaputoimiston antaman selvityksen hakijan taloudellisista olosuhteista ja selvityksen asian käsittelyn edellyttämistä välttämättömistä toimenpiteistä. Tämän lisäksi oikeusavun myöntämiseen tulee olla erityisiä syitä ottaen huomioon oikeusavun saajan oikeusturvan tarve sekä asian laatu ja laajuus. Tuomioistuimen on tällöin asetettava enimmäistuntimäärä avustajalle korvattaville toimenpiteille. Normaalin 80 tunnin sijaan tällaisessa tapauksessa oikeusavun tuntimäärä ei voi kerrallaan ylittää 30 tuntia. Tuomioistuimien voi kuitenkin määrätä myös toisin asian erityisen laajuuden vuoksi. Oikeusapua voidaan myöntää lisäksi vakuutuksen omavastuusoisuuden kattamiseen, jos hakija on taloudellisen asemansa perusteella oikeutettu oikeusapuun korvauksetta (OAL 3 b §, 19.12.2008/927). Oikeusapua voidaan myöntää oikeusturvavakuutuksesta riippumatta, mikäli vakuutus ei ole käytettävissä maksamattomien vakuutusmaksujen vuoksi. Oikeusturvavakuutus ei ole aina käytettävissä, koska vakuutusyhtiöt ovat rajanneet tiettyjä asioita vakuutusehtojen ulkopuolelle. Tällaisia ovat muun muassa huoltajuuteen ja tapaamisoikeuteen liittyvät riidat, hallinnolliset riidat, tapaukset, joissa vakuutettu on rikosasiassa vastaajana tahallissa teoissa, ja vähäiset asiat.²⁹

2.5 Oikeusapu rikosprosessissa

Lähtökohtaisesti oikeusapua voidaan antaa kaikenlaisissa oikeudellisissa asioissa. Merkitystä ei ole, onko kyse rikos-, perhe- tai hallinto-oikeudellisesta asiasta tai käsitelläkö asiaa yleisessä tuomioistuimessa, hallintotuomioistuimessa, erityistuomioistuimessa vai jossain muussa viranomaisessa. Julkista oikeusapua voidaan myöntää myös muihin kuin tuomioistuimessa tai hallintoviranomaisessa käsiteltäviin asioihin. Muissa prosessilajeissa noudatetaan oikeusapulain säännöksiä, mutta rikosprosessissa niistä voidaan poiketa kahdessa tapauksessa.³⁰

Julkisen oikeusavun lisäksi yhteiskunnan tukeman oikeudellisen avun muotoja ovat oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetussa laissa (689/1997, ROL) säännelty julkisen

29 Lasola – Rissanen 2013, s. 14–17; Jyrinjärvi ym. 2006, s. 700.

30 Rautio 2021, Oikeusapu valtion varoin ja oikeusturvavakuutus.

puolustuksen sekä asianomistajan oikeudenkäyntiavustajan järjestelmä. Nämä järjestelmät ovat ensisijaisia oikeusapulakiin nähden. Jos rikoksesta epäillylle määrätään puolustaja, hänelle ei tällöin voida määrätä avustajaa oikeusapulain nojalla. Jos epäillylle on kuitenkin ehditty jo määrätä avustaja oikeusapulain nojalla, on tämä määrättävä julkiseksi puolustajaksi (ROL 2:2.4). Sen sijaan, jos asianomistajalla on ROL 2 luvun nojalla oikeus avustajaan, saa hän itse päättää, kumpaa järjestelmää hän haluaa käyttää hyväkseen. Oikeusaputoimiston velvollisuus on valvoa, että asianomistaja saa oikeusapua hänelle edullisemman järjestelmän mukaan.³¹

Esitutkinnassa ja rikosoikeudenkäynnissä vastaajana olevalla henkilöllä on tietyissä tapauksissa oikeus saada avustaja taloudellisesta asemastaan riippumatta. Oikeusapulain 8.2 §:n mukaan rikosasiassa epäillyn avustajaksi on määrättävä julkinen oikeusavustaja tai asianajaja taikka erityisestä syytä luvan saanut oikeudenkäyntiavustaja silloin, kun henkilö 1) on pidätetty tai vangittu tai 2) häntä epäillään tai hänelle vaaditaan rangaistusta rikoksesta, josta ei ole säädetty lievempää rangaistusta kuin neljä kuukautta vankeutta taikka tällaisen rikoksen yrityksestä. Tuomioistuin voi määrätä omasta aloitteestaan avustajan alle 18-vuotiaalle tai henkilölle, joka ei kykene itse itseään puolustamaan. Tuomioistuin voi määrätä lisäksi perheväkivallan, seksuaalirikoksen tai henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvan rikoksen uhrille avustajan esitutkintaa ja oikeudenkäyntiä varten (ROL 2:1 a). Puolustajan tai asianomistajan oikeudenkäyntiavustajan määrää se tuomioistuin, jossa asia on vireillä tai jossa se voidaan panna vireille (ROL 2:4).³²

Mikäli puolustajan edellytykset täyttyvät, voi tuomioistuin määrätä puolustajan jo esitutkintaa varten. Tällöin harkittavaksi tulee jutun vakavuus, luonne ja laatu sekä hakijan henkilökohtaiset ominaisuudet. Sekä korkein oikeus että Euroopan ihmisoikeustuomioistuin ovat ratkaisuihinsa pitäneet puolustajan määräämistä jo esitutkintaan tarpeellisena ja katsoneet, että syytetyn oikeuksille voi periaatteessa aiheutua korjaamatonta vahinkoa, jos tuomiossa nojaututaan tämän syyllisyyttä osoittaviin lausumiin, jotka on annettu ilman asianajajaa toimitetussa poliisikuulustelussa.³³

Kaikissa rikosoikeudellisissa tapauksissakaan ei ole mahdollisuutta saada avustajaa. Rikosasioihin pätevät samat oikeusapulain rajoitukset kuin muidenkin prosessilajien tapauksiin. Lisäksi esimerkiksi, jos syyttäjä ajaa kaikkia asianomistajan yksityis- ja rikosoikeudellisia vaatimuksia, ei oikeusapua myönnetä, koska asianomistajalla ei ole oikeusapualain 1.1 §:n

31 Oikeusavun käsikirja 2013, s. 72–73, Rautio 2021, Oikeusapu valtion varoin ja oikeusturvavakuutus.

32 Oikeusavun käsikirja 2013, s. 47.

33 Oikeusavun käsikirja 2013, s. 48, ks. esim. KKO 2012:45, EIT Salduz v. Turkki 27.11.2008, EIT Zdravko Stanev v. Bulgaria 6.11.2012.

mukaista asiantuntevan avun tarvetta. Oikeusapua ei myönnetä myöskään rikosjutuissa, jos oikeusavun hakijalla on asian kattava oikeusturvavakuutus.³⁴

2.6 Oikeusapu hallintoprosessissa

Oikeusapu koskee myös hallintoprosessia. Jos oikeusapua on myönnetty hallintotuomioistuimessa käsiteltävää asiaa varten, oikeusapu ei käsitä aikaisemmin hallintoviranomaisessa tai valitusasioita käsittelemään perustetussa lautakunnassa suoritettuja toimenpiteitä (OAL 13.3 §). Mikäli tuomioistuin palauttaa asian viranomaisen tai edellä tarkoitetun lautakunnan käsiteltäväksi, on yksityiselle avustajalle annettu määräys voimassa myös tässä viranomaisessa tai lautakunnassa, jos asian palauttava tuomioistuin niin määrää.³⁵

34 Rautio 2021, Oikeusapu valtion varoin ja oikeusturvavakuutus.

35 Koivuluoma ym. 2020, s. 166.

3 Oikeusavun tulorajat

3.1 Aineisto ja analyysit

Analyysi koostuu kahdesta toisiinsa niveltävästä kokonaisuudesta. Yhtäältä tarkoituksena on yleisesti kvantifioida se väestönosa, joka taloudellisen asemansa puolesta kuuluu julkisen oikeusavun piiriin sinänsä. Tältä osin on tarpeen korostaa tämän lähestymistavan eroa kysymykseen siitä, kuinka moni taloudellisen asemansa puolesta julkisen oikeusavun piirissä oleva kuuluu oikeusapua todennäköisimmin hakevien asiakkaiden ryhmään. Tätä kysymystä tarkastellaan myöhemmin. Toisen kokonaisuuden muodostavat edellä kuvailun väestösuusestimaatin ja julkisen oikeusavun tulorajojen vertailu niin sanottuun köyhyysrajaan ja sitä pienemmillä tuloilla elävään väestönosaan.

Aineisto koostuu Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaaineiston perus-, tulo- ja asuinliitto-moduuleista, ja se sisältää pääasiassa demografisia ja sosioekonomisia tietoja kaikista suomalaisista vuosilta 2016–2018.

3.2 Julkisen oikeusavun piirissä olevan väestön määrä taloudellisen tilanteen näkökulmasta

Laskelmat suoritetaan kahdella eri väestöryhmällä: leipätekstissä keskustellaan aineistosta, josta on poistettu alle 15-vuotiaat³⁶. Koko populaatiota koskevat laskelmat raportoidaan liitteessä 1. Vähimmäisikäkriteeri mahdollistaa kalenterivuoden lopussa rikosoikeudellisessa vastuuiässä olleiden henkilöiden tarkastelun. Tätä nuoremmat lapset ovat verrattain vähämerkityksellisiä julkisen oikeusapujärjestelmän näkökulmasta.

Jokaiselle aineiston suomalaiselle lasketaan henkilökohtainen käyttövaraestimaatti, joka jäljittelee aineiston sallimissa puitteissa aitoon oikeusapuhakemukseen ilmoitettavia tulo- ja vähennyskelpoisia menoeriä. Poikkeuksen muodostavat alle 18-vuotiaat kotona asuvat henkilöt, joille ei kohdisteta vähennyksiä, vaan heidän osaltaan huomioidaan ainoastaan nettotulot. Sen sijaan 18 vuotta täyttäneille, joiden perheasemaksi on merkitty ”lapsi” (= asuu kotona), liitetään käyttövaraestimaattiin asuinmenovähennys.

36 Vuoden 2016 aineistossa alle 15-vuotiaita oli 894 176. Vastaavat luvut vuosilta 2017 ja 2018 ovat 890 422 ja 882 233.

Käyttövaraestimaatin tulopuolta varten lasketaan kullekin henkilölle nettotulot vähentämällä valtionverotukseen ilmoitettujen ansiotulojen ja pääomatulojen summasta tulo-vero- ja veronluontoisten maksujen yhteissumma lukuun ottamatta kirkollisveroa. Nettotulot jaetaan 12:lla, jotta alkuperäisestä vuosiaineistosta saadaan käyttövaralaskelman mukainen kuukausitasoinen laskelma. Oikeusapuhakemuksessa tuloina huomioon otettavista eristä ei havaita verottomia tulonsiirtoja, kuten elatusapu- ja -tukia tai lapsilisiä. Tämä aiheuttaa, *ceteris paribus*, asianosaisilla yksilöillä tulorakenteessa harhaisuutta alaspäin.

Toisin kuin tärkeimpien tuloerien osalta, aineistosta ei suoraan havaita oikeusapuhakemuksen kannalta relevantteja vähennyskelpoisia menoeriä eli asumismenoja, päivähoitomaksuja, elatusmaksuja, ulosottosuorituksia tai velkajärjestelyssä tehdyn maksusuunnitelman mukaisia suorituksia velkojille. Toisin sanoen, aineiston henkilöille ei pystytä kohdistamaan yksilöllisiä, aidon oikeusapuhakemuksen kaltaisia euromääräisiä vähennyksiä, jotka perustuisivat asianosaisen henkilön havaittuihin, tosiasiallisiin menoihin.

Tästä huolimatta käyttövaraestimaatin menovähennys-komponentissa on kahdenlaista henkilön taustamuuttujiin perustuvaa variaatiota. Ensiksi relevanteille aikuisille tehdään 300 euron vähennys per kotona asuva alaikäinen lapsi³⁷. Toiseksi, asumismenojen arviointia varten hyödynnetään Tilastokeskuksen vuosittain julkaistavaa tulonjakotilastoa³⁸, josta ilmenee väestömediaanit asumismenojen tulo-osuuksista (%) asunnon hallintasuhteen ja tulokymmenysluokkien 1–3 ja 4–10 mukaan.

Asumismenoarviota varten aineisto jaetaan käytettävissä olevien rahatulojen perusteella desiileihin. Käytettävissä olevien rahatulojen käsite muodostuu bruttotuloista (palkka-, yrittäjä- ja omaisuustulojen sekä tulonsiirtojen summa), joista on vähennetty verot ja veroluontoiset maksut. Rahatuloihin eivät sisälly laskennalliset tuloerät, kuten laskennallinen asuntotulo.

Yhdistämällä tuloluokka tietoon kodin hallintaperusteesta, täysi-ikäisille liitetty asumismeno määräytyy seuraavien kategorioiden perusteella: kuuluuko henkilö tulodesiileihin 1–3 vai 4–10 ja omistaako hän asunto-osakkeet vai asuuko hän vuokralla. Tällöin esimerkiksi vuonna 2018 tulodesiileihin 4–10 kuuluva, vuokralla asuva henkilö saa vähennyskelpoiseksi asumismenokseen määrän, joka vastaa 19,3 prosenttia hänen kuukausittaisista nettotuloistaan.

37 Aineistossa eritellään korkeimmillaan 5 alaikäistä lasta. Siispä jos perheessä on esimerkiksi 7 alle 18-vuotiaasta lasta, havainnon arvo on edelleen 5. Suurin havaittu lapsivähennyksen määrä on siis 1 500 euroa.

38 Julkaisut ovat saatavilla Tilastokeskuksen verkkojulkaisuina. Tässä hyödynnetyt tiedot sisältyvät kunkin vuoden julkaisun alakappaleeseen "Asumiskustannusten tulo-osuudet ja kotitalouksien tulotaso".

3.3 Julkisen oikeusavun tulorajojen ja pienituloisuuden välinen suhde

Niin sanotulla köyhyysrajalla tarkoitetaan virallisesti suhteellisen pienituloisuuden käsitettä. Kotitalous on pienituloinen, jos sen käytettävissä olevat rahatulot kulutusyksikköä kohti ovat alle 60 prosenttia kansallisesta mediaanista. Erikokoisten kotitalouksien vertailtavuuden vuoksi laskennassa käytetään kotitalouden ekvivalenttituloa, joka on kotitalouden kaikkien jäsenten yhteenlaskettujen nettotulojen summa jaettuna kotitalouden kulutusyksiköillä.³⁹

Kotitalouden yksi aikuinen on yksi kulutusyksikkö. Kotitalouden muut 14 vuotta täyttäneet henkilöt ovat 0,5 kulutusyksikköä ja 0–13-vuotiaat 0,3 kulutusyksikköä. Siten esimerkiksi puolisoista ja yhdestä alle 14-vuotiaasta lapsesta koostuva kotitalous on yhteensä 1,8 kulutusyksikköä. Muille kuin yhden hengen kotitalouksille pienituloisuusraja saadaan kertomalla yhden hengen pienituloisuusraja kotitalouden kulutusyksikköluvulla.⁴⁰

Tilastokeskus julkaisee vuosittain tulonjakotilaston. Sen mukaan vuonna 2016 pienituloisia henkilöitä oli 623 000 ja yksihenkisen pienituloinen kotitalouden raja oli 1 200 euroa kuukaudessa. Vastaavat luvut vuonna 2017 olivat 654 000 henkilöä ja 1 230 euroa sekä 640 000 henkilöä ja 1 250 euroa vuonna 2018.

Analyysia varten pienituloisuusraja lasketaan myös selvityksen omalla aineistolla. Tarkoituksena on paitsi arvioida, kuinka monella henkilön kuukausittainen tulotaso on alle 60 prosenttia vähintään 15 vuotta täyttäneiden suomalaisten mediaanista, mutta myös verrata tätä väestöosuutta niihin suomalaisiin, jotka taloudellisen asemansa puolesta kuuluvat julkisen oikeusavun piiriin.

Tarkastelussa sovelletaan samaa Tilastokeskuksen tilastoinnin kanssa yhdenmukaista käytettävissä olevien rahatulojen käsitettä, mutta ilman kotitalouksien ekvivalenssiskaalausta. Sen sijaan jokaiselle yksilölle lasketaan henkilökohtainen kuukausittainen ”ekvivalenttitulo” jakamalla käytettävissä olevat rahatulot 12:lla. Tämä on perustelua, koska myös käyttövaralaskelma perustuu lähtökohtaisesti hakijan henkilökohtaisiin tulo- ja menotietoihin. Toisaalta aineistosta voidaan identifioida ja yhdistää vain puoliset, mutta ei vanhempia ja heidän lapsiaan, minkä vuoksi kotitalouden kaikkia kulutusyksiköitä ei voida huomioida laskelmissa.

39 Ilmarinen – Kauppinen 2018.

40 Tilastokeskus 2019.

3.4 Tulokset

3.4.1 Julkisen oikeusavun piirissä olevan väestön määrä taloudellisen tilanteen näkökulmasta

Jos ei huomioida oikeusturvavakuutuksen vaikutusta ja tarkastellaan vain yksilöitä ilman mahdollisen puolison käyttövaralaskelmaa, vuonna 2016 aineistossa oli 4 609 108 henkilöä, joista 2 580 769 eli 55,9 prosenttia oli käyttövaraestimaatin perusteella oikeutettuja julkiseen oikeusapuun. Vastaavasti vuonna 2017 julkisen oikeusavun piirissä oli 2 510 846 henkilöä (54,3 %:a) ja 2 439 035 henkilöä (52,6 %:a) vuonna 2018. Yleisesti voidaan todeta, että käytetyn käyttövaraestimaatin perusteella läpi vuosien noin 2,5 miljoonaa vähintään 15 vuotta täyttäneitä suomalaista on taloudellisen asemansa puolesta julkisen oikeusavun piirissä.

Käyttövaraestimaatin perusteella lasketut väestömäärät eri omavastuuluokissa on raportoitu tarkemmin taulukossa 2; ensin suomalaiset yksilöinä huomioimatta mahdollisen puolison käyttövaralaskelmaa ja sen jälkeen sekä yksin elävät että parisuhteessa elävien henkilöiden osalta myös puolison käyttövaralaskelmaa huomioiden. Sarakkeet ilmaisevat omavastuuprosentin, ja kunkin vuoden osalta ensimmäisellä rivillä on asianosaiseen omavastuuluokkaan kuuluvien henkilöiden määrä ja jälkimmäisellä rivillä heidän prosentuaalinen osuutensa 15 vuotta täyttäneistä suomalaisista.

Lisäksi taulukossa on yksilöiden osalta raportoitu rivillä "Oikeusapuasiakkaat, %:a" vuosittain ja omavastuuluokittain aitojen, uniikkien oikeusapuasiakkaiden suhteellinen osuus arvioituista henkilömääristä. On syytä huomata, että sarakkeessa 100 % on niiden henkilöiden osuus 15 vuotta täyttäneistä, jotka ovat olleet oikeusaputoimiston asiakkaana, mutta maksaneet itse täyden korvauksen palvelusta. Tiedot uniikkien oikeusapuasiakkaiden ja -asioiden lukumääristä on peräisin Oikeusrekisterikeskuksen aineistosta, ja ne on raportoitu tarkemmin luvun 6.1 taulukossa 31.

Taulukko 2. Julkisen oikeusavun piirissä olevat 15 vuotta täyttäneet suomalaiset. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaaineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %	100 %
2016							
Yksilöt	1 033 544	410 927	258 989	305 615	237 927	333 767	2 028 339
Osuus	22,4 %	8,9 %	5,6 %	6,6 %	5,2 %	7,2 %	44 %
Oikeusapuasiakkaat, %:a	4,4 %	0,9 %	0,7 %	0,8 %	0,5 %	0,4 %	0,09 %
Puolisot	882 731	302 514	218 500	410 206	260 510	296 814	2 237 833
Osuus	19,2 %	6,6 %	4,7 %	8,9 %	5,7 %	6,4 %	48,6 %
2017							
Yksilöt	1 009 455	391 103	250 388	291 898	232 972	335 030	2 111 854
Osuus	21,8 %	8,5 %	5,4 %	6,3 %	5 %	7,3 %	45,7 %
Oikeusapuasiakkaat, %:a	3,6 %	0,9 %	0,6 %	0,8 %	0,5 %	0,4 %	0,09 %
Puolisot	863 463	289 664	206 648	386 420	252 679	293 544	2 330 282
Osuus	18,7 %	6,3 %	4,5 %	8,4 %	5,5 %	6,4 %	50,4 %
2018							
Yksilöt	962 395	387 157	250 749	284 650	221 602	332 482	2 196 713
Osuus	20,8 %	8,4 %	5,4 %	6,1 %	4,8 %	7,2 %	47,4 %
Oikeusapuasiakkaat, %:a	3,7 %	0,9 %	0,7 %	0,8 %	0,5 %	0,4 %	0,1 %
Puolisot	860 783	313 094	214 737	346 455	237 067	301 733	2 361 879
Osuus	18,6 %	6,8 %	4,6 %	7,5 %	5,1 %	6,5 %	51 %

Liitteessä 1 on raportoitu ”Oikeusapuasiakkaat, %:a”-riviä lukuun ottamatta vastaava laskelma aineistolla, joka sisältää koko populaation.

Lisäksi liitteessä 2 on raportoitu kultakin vuodelta erikseen relevanttien taustamuuttujien osalta eräitä kuvailevia tunnuslukuja siten, että tämän luvun taulukossa 2 esitetty otos eli vähintään 15 vuotta täyttäneet suomalaiset on jaettu kolmeen luokkaan seuraavasti:

- 1) henkilöihin, jotka ovat oikeutettuja julkiseen oikeusapuun ilman omavastuuosuutta,
- 2) henkilöihin, jotka ovat oikeutettuja julkiseen oikeusapuun osittaisella omavastuuosuu-
della (20 %, 30 %, 40 %, 55 % ja 75 %) sekä 3) henkilöihin, jotka eivät ole taloudellisen
asemansa puolesta julkisen oikeusavun piirissä.

3.4.2 Oikeusturvavakuutuksen vaikutus

Väestöosuksia arvioitaessa aivan keskeinen kysymys on mahdollisen oikeusturvavakuutuksen vaikutus. Käytännössä julkinen oikeusapu ja oikeusturvavakuutus ovat rinnakkaisia järjestelmiä, mutta tosiasiallisesti toisistaan eriytyneitä niiden piiriin kuuluvien asia- ja toimenpidetyyppien osalta.⁴¹

Estimoinnin problematiikkaa lisää yhtäältä se, ettei aineistosta suoraan havaita henkilön mahdollista oikeusturvavakuutusta. Oikeusturvaa koskevien vakuutusehtojen osalta havaitaan variaatiota ei vain vakuutusyhtiöiden välillä, vaan myös saman yhtiön eri vakuutus tuotteiden kesken. Suomessa oikeusturvavakuutusta ei tarjota itsenäisenä vakuutus tuotteena, vaan se muodostaa yhdistelmävakuutuksen esimerkiksi koti- tai autovakuutuksen liitännäisenä. Pääsääntöisesti Suomessa toimivien vakuutusyhtiöiden myöntämä enimmäiskorvausmäärä on 8 500 euroa, joskin jotkut yhtiöt tarjoavat korotettua korvausta lisämaksua vastaan. Omavastuun määrä vaihtelee 15–20 prosentin välillä tai vaihtoehtoisesti vähintään 170–300 euron välillä.⁴²

Finanssialan teettämässä vakuutustutkimuksessa keskimäärin 92 prosentilla vastaajista (vuokra-asujista 87 prosentilla ja omistusasujista 95 prosentilla) oli kotivakuutus vuonna 2016. Vuonna 2018 toteutetussa seurantatutkimuksessa kotivakuutus oli keskimäärin 93 prosentilla vastaajista (vuokra-asujista 90 prosentilla ja omistusasujista 94 prosentilla). Suomessa ja Ruotsissa tehtyjen selvitysten perusteella oikeusturvavakuutuksen ja tulotason välillä näyttäisi esiintyvän positiivista yhteisvaihtelua ja juuri matalatuloisin väestö jättää todennäköisimmin oikeusturvavakuutuksen hankkimatta.⁴³

Poisto-oikeudesta johtuen kotivakuutus ei itsessään automaattisesti tarkoita sitä, että vakuutetulla olisi oikeusturvavakuutus. Esimerkiksi Lasolan ja Rissanen arvion mukaan kotivakuutuksiin sisältyy oikeusturvavakuutus arviolta noin 90–95 prosentissa tapauksista.⁴⁴ Kun huomioidaan kotitalouden keskimääräinen koko, tarkoittaisi tämä heidän arvionsa mukaan oikeusturvavahingon varalta yli neljää miljoonaa vakuutettua suomalaista eli karkeasti 80 prosenttia väestöstä.

Oikeusturvavakuutuksen yleisyyttä arvioidaan hyödyntämällä Finanssialan vakuutustutkimusten, Lasolan ja Rissanen selvitystä sekä Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaineistosta löytyvää tietoa henkilön kodin hallintaperusteesta. Hallintaperuste sisältää omistus- ja vuokralla-asumiseen liittyvien luokkien lisäksi kategoriat ”Asumisoikeusasunnot”, ”Muu hallintaperuste” (esimerkiksi sukulaisuus) sekä ”Tuntematon”. Aggregoidaan viimeksi

41 Rissanen – Rantala 2013.

42 Lasola – Rissanen 2013.

43 Finanssiala 2020; Lasola – Rissanen 2013.

44 Lasola – Rissanen 2013.

mainitut kategoriat yhteen luokkaan ”Muut”. Tällöin kukin henkilö kuuluu johonkin seuraavista kolmesta hallintaperusteluokasta: ”Omistusasunnot”, ”Vuokra-asunnot” tai ”Muut”.

Oikeusturvaedulla vakuutetusta väestömäärästä lasketaan arvio omavastuuluokittain seuraavasti:

$$Y_{i,t} = \sum X_{i,j,t} \times Z_{j,t} \times 0,90 \quad (1)$$

Y on oikeusturvavakuutettujen henkilöiden lukumäärä omavastuuluokassa i vuonna t . X on henkilöiden lukumäärä omavastuuluokassa i ja hallintaperusteluokassa j vuonna t , Z on kotivakuutuksen yleisyys hallintaperusteluokassa j vuonna t . Vakiotekijä 0,90 on oikeusturvaedun yleisyys kotivakuutuksissa Lasolan ja Rissanen arvion alarajan mukaan.⁴⁵

Vastaavasti arvio väestömäärästä, jolla ei ole kotivakuutuksen sisältämää oikeusturvaetuutta saadaan seuraavasti:

$$W_{i,t} = X_{i,t} - Y_{i,t} \quad (2)$$

Taulukossa 3 on raportoitu tulokset vuosittain ja omavastuuluokittain. Yleisesti voidaan todeta, että vuositasolla karkeasti puolella miljoonalla vähintään 15 vuotta täyttäneellä suomalaisella ei ole oikeusturvaedun sisältämää kotivakuutusta. Yleistäen tämä on se ryhmä, joka on oikeutettu julkiseen oikeusapuun sekä taloudellisen asemansa että puuttuvan vakuutusturvan vuoksi.

Taulukon sarakkeet ilmaisevat perusomavastuuprosentin. Kunkin vuoden osalta ensimmäisellä rivillä on arvio väestömäärästä, joka on oikeusturvavakuutettu kotivakuutuksen kautta. Vastaavasti toisella rivillä on vakuutettujen osuus kaikista kyseiseen omavastuuluokkaan kuuluvista henkilöistä ja kolmannella rivillä arvio siitä väestömäärästä, jolla ei ole oikeusturvaetuutta.

⁴⁵ Lasola – Rissanen 2013.

Taulukko 3. Arvio oikeusturvaedun sisältämien kotivakuutuksien yleisyydestä. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaaineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %
2016						
Vakuutetut	822 448	321 960	210 874	245 129	191 869	271 876
Vakuutetut, %	79,5 %	78,3 %	81,4 %	80,2 %	80,6 %	81,4 %
Ei vakuutusta	211 096	88 967	48 115	60 486	46 058	61 891
2017						
Vakuutetut	806 856	306 294	203 982	234 079	188 045	272 419
Vakuutetut, %	79,9 %	78,3 %	81,4 %	80,1 %	80,7 %	81,3 %
Ei vakuutusta	202 599	84 277	46 406	57 819	44 927	62 611
2018						
Vakuutetut	773 269	304 433	204 688	228 971	178 386	269 875
Vakuutetut, %	80,3 %	78,6 %	81,6 %	80,4 %	80,4 %	81,1 %
Ei vakuutusta	189 126	82 724	46 061	55 679	43 216	62 607

On syytä korostaa, että tässä arvioidaan oikeusturvaedun sisältämän kotivakuutuksen yleisyyttä sinänsä. Ilman tietoa asiatyypistä ja hakijan asemasta, ei luvuista voida suoraan päätellä, kuinka suuri osuus kansalaisista on julkisen oikeusavun ja kuinka suuri osuus oikeusturvavakuutuksen piirissä.

Taulukko 3 itse asiassa mallintaa sellaista epärealistista maailmaa, jossa kansalaisia koskettaa vain yksi asiatyyppi ja joka kuuluu automaattisesti jokaisen vakuutusyhtiön vakuutusehtojen piiriin. Näin ei todellisuudessa ole, vaan monet kansalaisten näkökulmasta relevantit asiatyypit on rajattu oikeusturvavakuutuksen ulkopuolelle. Tätä asiaa havainnoidaan myöhemmin tämän selvityksen luvussa 8, jossa tarkastellaan Oikeusrekisterikeskuksen Romeo-asianhallintajärjestelmään kirjattuja oikeusapuhakemuksia.

3.4.3 Julkisen oikeusavun ja pienituloisuuden välinen suhde

Taulukosta 4 havaitaan, että vuonna 2016 käytettävissä olevien rahatulojen mediaani vähintään 15 vuotta täyttäneillä suomalaisilla oli kuukaudessa 1 692 euroa. Pienituloisuuden raja eli 60 prosenttia mediaanista oli noin 1 015 euroa, ja tätä pienemmät käytettävissä olevat rahatulot olivat 941 318 suomalaisella. Sellaisia pienituloisiksi luokiteltuja

henkilöitä, jotka eivät kuitenkaan olleet samaan aikaan oikeutettuja julkiseen oikeusapuun ilman omavastuuosuutta, oli 184 522 eli 19,6 prosenttia pienituloisista.

Vuonna 2017 pienituloisia henkilöitä, jotka eivät olleet oikeutettuja julkiseen oikeusapuun ilman omavastuuosuutta, oli 199 510 eli 21,3 prosenttia pienituloisista. Vastaavat luvut vuonna 2018 olivat 224 637 ja 24,1 prosenttia. Pienituloisuuden raja on siis vuodesta toiseen hieman yli 1 000 euroa. Tässä tehdyn arvion mukaan Suomessa on vuosittain noin 200 000 vähintään 15 vuotta täyttänyttä pienituloista, jotka eivät pienituloisuudestaan huolimatta ole oikeutettuja kokonaan korvattavaan julkiseen oikeusapuun.

Yleisesti voidaan todeta, että pienituloisuusraja on kunakin vuonna ollut korkeampi kuin kolmen ensimmäisen omavastuuluokan tuloraja; ja vuonna 2018 vielä neljättäkin (40 prosenttia) tulorajaa korkeampi. Syy diskrepanssiin on kahdenlainen: yhtäältä oikeusavun käyttövaraestimaatissa huomioidaan vain ansio- ja pääomatuloverotuksen alaiset tulot, toisaalta käytettävissä olevien pienituloisuuden määrittelyssä käytetyssä rahatulojen käsitteessä bruttotuloista ei ole tehty muita kuin vero- ja veroluontoiset vähennykset.

Sen vuoksi taulukossa 4 on verrokkina raportoitu vastaava informaatio käyttövaraestimaatin mukaiselle, vain ansio- ja pääomatulot huomioivalle nettotulojen käsitteelle. Sekä käytettävissä olevien rahatulojen että pelkkien nettotulojen osalta taulukossa on vuosittain raportoitu ensimmäisellä rivillä pienituloisten henkilöiden määrä, toisella rivillä heidän prosentuaalinen osuutensa populaatiosta, kolmannella rivillä tulokäsitteen mediaani sekä neljännellä rivillä pienituloisuusraja euroissa (60 prosenttia mediaanista). Kun pienituloisuutta tarkastellaan kuukausittaisten nettomäärien ansio- ja pääomatulojen kautta (eikä siis käytettävissä olevien rahatulojen käsitteenä), havaitaan että pienituloisuuden raja oli keskimäärin vuosina 2016–2018 noin 985 euroa.

Mikäli politiikkatavoitteena olisi, että jokainen pienituloinen olisi oikeutettu julkiseen oikeusapuun ilman omavastuuosuutta, tulisi 0 prosentin omavastuuluokan rajan olla edellä mainittu noin 985 euroa. Tältä osin on kuitenkin syytä viitata jo aikaisemmin käytyyn keskusteluun siitä, että pienituloisuusaste on suhteellinen käsite, joka muuttuu vuodesta toiseen; tämän vuoksi ehdotettu 985 euron tuloraja ei olisi teoriassa huomioon otettava josta pienituloista vuonna 2018, jolloin pienituloisuusasteen raja oli 1 008 euroa.

Käytännössä 985 euroa olisi kuitenkin ollut todennäköisesti riittävä raja. Voidaan olettaa, että 15 vuotta täyttäneillä on ainakin jonkin verran vähennyskelpoisia menoeriä. Mikäli esimerkiksi oletetaan, että jokaisella pienituloisella olisi vähennyskelpoisia menoeriä vähimmilläänkin 20 prosenttia nettotuloistaan, riittäisi tulorajaksi tällöin noin 790 euroa.

Taulukko 4. Arvio pienituloisiksi luokiteltujen osuudesta vähintään 15 vuotta täyttäneistä suomalaisista.

Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaineisto.

	Käytettävissä olevat rahatulot (kk)	Käyttöraestimaatin tulokomponentti (nettotulot, kk)
2016		
Henkilöä	941 318	1 153 170
Osuus	20,4 %	25 %
Mediaani	1 692 €	1 607 €
Pienituloisuusraja	1 015 €	964 €
2017		
Henkilöä	936 224	1 157 022
Osuus	20,3 %	25 %
Mediaani	1 726 €	1 641 €
Pienituloisuusraja	1 036 €	985 €
2018		
Henkilöä	930 977	1 149 475
Osuus	20,1 %	24,8 %
Mediaani	1 771 €	1 680 €
Pienituloisuusraja	1 063 €	1 008 €

4 Oikeusapua saaneiden taustat ja oikeusapua maksutta saaneiden osuus

4.1 Aineisto ja menetelmät

Oikeusavun tulo-rajojen mataluus on johtanut siihen, että oikeusapua voivat käytännössä saada vain vähävaraisimmat kotitaloudet. Luvussa 4 tarkastellaan, millaisessa sosioekonomisessa asemassa olevat henkilöt ovat saaneet julkista oikeusapua viime vuosina ja kuinka suuri osa sai oikeusapua maksutta. Lisäksi luvussa tarkastellaan miten oikeusapua saaneiden taustat vaihtelevat asiaryhmittäin (esim. rikos- ja siviiliasiat).

Luvun tulokset pohjautuvat sekä Oikeusrekisterikeskuksen aineistoon oikeusapuhakemuksista ja -päätöksistä (tästä käytetään nimitystä Oikeusrekisterikeskuksen aineisto) että yhdistettyyn aineistoon (jäljempänä käytetään nimitystä ”yhdistetty aineisto”), jossa toisena kokonaisuutena on Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaineiston perus-, tulo- ja asuinliittomodulit. Tämä kokonaisuus sisältää pääasiassa demografisia ja sosioekonomisia tietoja kaikista suomalaisista vuosilta 2016–2018. Tilastokeskuksen aineistoon on yhdistetty pseudonymisoidun henkilötunnisteen avulla Oikeusrekisterikeskuksen aineisto, joka sisältää ne oikeusapua hakeneet, joiden asian alkamispäivämäärä on ollut kyseisenä vuotena.

Kaikilla Oikeusrekisterikeskuksen aineiston asiakkailla ei ole Tilastokeskuksen pseudonymisoitua henkilötunnusta, ja siksi vain osa Oikeusrekisterikeskuksen aineiston henkilöistä voidaan yhdistää Tilastokeskuksen aineistoon: sellaisia uniikkeja henkilötunnisteita, jotka löytyivät molemmista aineistoista ja jotka voitiin yhdistää, oli 56 813 vuonna 2016, 56 688 vuonna 2017 ja 58 909 vuonna 2018.

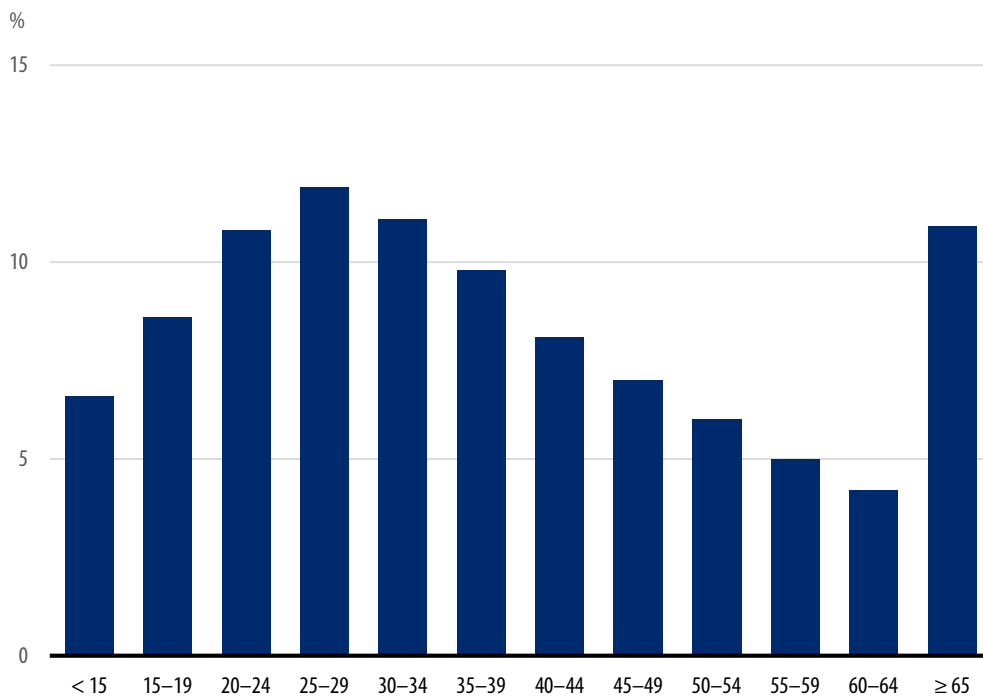
Aineistoja on analysoitu deskriptiivisesti ja kuvailtu lukumäärä- ja prosenttipohjaisesti ristiintaulukointien avulla. Lisäksi oikeusavun saamista maksutta on analysoitu logistisen regressioanalyysin avulla luvussa 4.3.

4.2 Oikeusapuasiakkaiden tausta

Yhdistetyn aineiston perusteella vuosina 2016–2018 oikeusapuasiakkaista 49 prosenttia oli naisia. Tässä oikeusapuasiakkaiden joukossa ei ole mukana sellaiset henkilöt, joiden oikeusapuhakemus on hylätty tai jotka ovat saaneet puhelinneuvontaa. Kuviossa 1

esitetään Oikeusrekisterikeskuksen aineistoon perustuen oikeusapuasiakkaiden suhteellinen ikäjakauma vuosina 2016–2018. Näissä asiakkaissa ei ole mukana puhelinneuvontaa saaneita henkilöitä. Oikeusapuasiakkaista noin kolmannes (34 prosenttia) oli iältään 20–34-vuotiaita. Vähintään 65-vuotiaiden asiakkaiden osuus on 11 prosenttia. Asiakkaan mediaani-ikä vuonna 2018 oli noin 36 vuotta. Ikä on laskettu asian vireilletulopäivän ja asiakkaan syntymäpäivän erotuksena. Vuoden 2018 aineistossa esiintyi syntymävuosista sellaisia muotoiluja, että niitä ei ole otettu huomioon tarkastelussa.

Kuvio 1. Oikeusapuasiakkaiden suhteellinen ikäjakauma (%), 2016–2018. Dan lähde: Oikeusrekisterikeskus.

Taulukossa 5 esitetään oikeusapuasiakkaiden määrät ja suhteelliset osuudet koulutusasteittain. Aineistosta on tässä yhteydessä suodatettu pois puhelinneuvontatapaukset sekä muut kuin myönteiset oikeusapupäätökset. Vuositasolla aineistosta on näin pudonnut pois noin 10 000 havaintoa. Kun tähän lisätään sellaiset havainnot, joista koulutusastetietoja ei ole aineistosta saatavilla, jäljelle jäänyt vuosittainen määrä on noin 19 000 havaintoa. Koulutusaste kuvaa korkeimman tutkinnon koulutusastetta. Suurin osa eli noin 76 prosenttia asiakkaista on suorittanut toisen asteen koulutuksen. Joko alemman tai ylemmän korkeakouluasteen on suorittanut noin 14 prosenttia oikeusapuasiakkaista.

Taulukko 5. Oikeusapuasiakkaiden koulutusastejakauma. Datan lähde: Oikeusrekisterikeskus ja Tilastokeskus.

Koulutusaste	2016		2017		2018		Vuosikeskiarvo	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Toinen aste	14 376	76	13 910	75	14 273	76	14 186	76
Erikoisammatti-koulutusaste	159	1	189	1	202	1	183	1
Alin korkea-aste	1 789	9	1 687	9	1 600	8	1 692	9
Alempi korkea-kouluaste	1 773	9	1 752	9	1 814	10	1 780	9
Ylempi korkea-kouluaste	806	4	855	5	923	5	861	5
Tutkijakoulutusaste	51	0	66	0	57	1	58	0
Yhteensä	18 954	100	18 459	100	18 869	100	18 761	100
Puuttuvia havaintoja	42 211		33 531		32 994		36 245	

Taulukossa 6 esitetään oikeusapuasiakkaat heidän pääasiallisen toimintansa mukaan. Aineistosta on myös tässä yhteydessä suodatettu pois puhelinneuvontatapaukset sekä muut kuin myönteiset oikeusapupäätökset. Vuositasolla aineistosta on pudonnut pois noin 14 000 havaintoa. Sellaisia havaintoja, joista tieto pääasiallisesta toiminnasta on aineistosta saatavilla, on vuosittain noin 37 000. Asiakkaat ovat tyypillisimmin joko työllisiä (25 prosenttia) tai eläkeläisiä (23 prosenttia). Työttömien suhteellinen osuus hieman vähentyi vuosien 2016 ja 2018 välillä. On hyvä huomata, että lukumäärissä esiintyy taustamuuttujien suhteen vaihtelua taulukoiden välillä, koska kaikilla oikeusapuasiakkailla ei ole kaikkien taustamuuttujien osalta tietoja aineistossa.

Taulukko 6. Oikeusapuasiakkaiden pääasiallinen toiminta. Datan lähde: Oikeusrekisterikeskus ja Tilastokeskus.

Pääasiallinen toiminta	2016		2017		2018		Vuosikeskiarvo	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Työllinen	8 927	24	9 351	25	9 747	26	9 342	25
Työtön	8 531	23	7 631	21	7 123	19	7 762	21
0–14-vuotias	2 646	7	2 961	8	3 377	9	2 995	8

Pääasiallinen toiminta	2016		2017		2018		Vuosikeskiarvo	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Opiskelija, koululainen	4 357	12	4 389	12	4 408	12	4 385	12
Eläkeläinen	8 430	23	8 455	23	8 550	23	8 478	23
Varusmies, siviilipalvelusmies	26	0	30	0	18	0	25	0
Muu työvoiman ulkopuolella oleva	4 182	11	4 122	11	4 584	12	4 296	12
Yhteensä	37 099	100	36 939	100	37 807	100	37 282	100
Puuttuvia havaintoja	24 066		15 051		14 056		17 724	

Taulukossa 7 esitetään Oikeusrekisterikeskuksen aineistoon perustuen oikeusapuasiakkaiden lukumäärät ja prosentuaaliset osuudet perhesuhteiden mukaan eri tarkasteluvuosina. Oikeusapuasiakkaista hieman alle puolet (48 prosenttia) on perhesuhteeltaan naimattomia. Toiseksi suurin ryhmä on eronneet (18 prosenttia). Avio- tai avoliitossa oikeusapuasiakkaista on noin joka kuudes henkilö (16 prosenttia).

Taulukko 7. Oikeusapuasiakkaiden perhesuhteet. Datan lähde: Oikeusrekisterikeskus.

Perhesuhde	2016		2017		2018		Vuosikeskiarvo	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Naimaton	28 688	47	23 424	53	23 568	45	25 227	48
Avoliitossa	9 659	16	8 066	16	7 933	15	8 553	16
Avoliitossa	2 941	5	2 483	5	2 297	4	2 574	5
Rekist. parisuhteessa	32	0	13	0	15	0	20	0
Leski	2 764	5	2 636	5	2 722	5	2 707	5
Eronnut	9 829	16	9 304	18	9 120	18	9 418	17
Asuu erillään	3 031	5	2 303	4	2 236	4	2 523	5
Muu	4 221	7	3 761	7	3 972	8	3 985	7
Yhteensä	61 165	100	51 990	100	51 863	100	55 006	100

Oikeusrekisterikeskuksen aineiston perusteella oikeusapuasiakkaista vain kuudella prosentilla on samassa taloudessa asuvia alle 18-vuotiaita. Siltä osin kuin tieto on saatavilla,

oikeusapuasiakkaista lähes kolmella neljästä (73 prosenttia) ei ole omia huollettavia lainkaan. Yksi huollettava on 12 prosentilla asiakkaista.

Perhesuhteen mukaan tarkasteltuna naimattomista oikeusapuasiakkaista noin 84 prosentilla ei ole omia huollettavia, kun taas avio- tai avoliitossa olevilla vastaava luku on vain noin 56 prosenttia. Tämä ilmenee taulukosta 8, jossa esitetään oikeusapuasiakkaiden omien huollettavien lukumäärät yleisimpien perhesuhteiden mukaan. Taulukon luvuista puuttuvat tiedot siltä osin kuin ne eivät olleet käytettävissä.

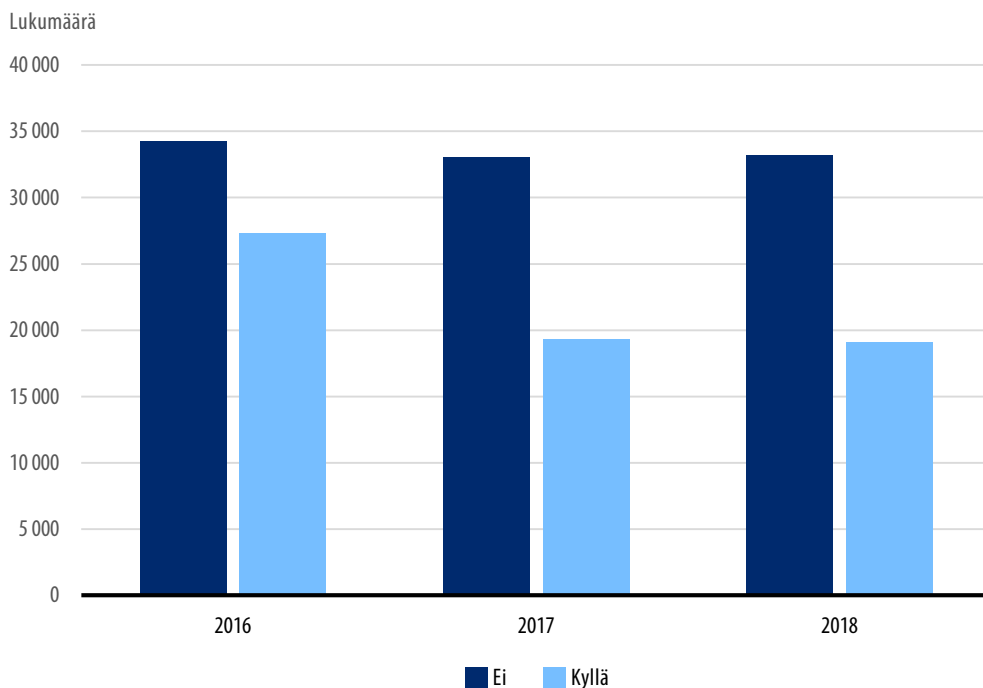
Taulukko 8. Omien huollettavien lukumäärä perhesuhteen mukaan vuosina 2016–2018. Datan lähde: Oikeusrekisterikeskus.

Omien huollettavien lkm	Naimaton		Avio- tai avoliitossa		Eronnut		Muut		Yhteensä	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
0	7 408	84	2 551	56	4 576	67	1 550	80	16 085	73
1	835	9	780	17	989	14	167	9	2 771	12
2	403	5	677	15	723	11	121	6	1 924	9
3-	175	2	572	12	541	8	107	6	1 395	6
Yhteensä	8 821	100	4 580	100	6 829	100	1 945	100	22 175	100
Puuttuvia havaintoja	66 859		28 799		21 424		25 761		142 843	

Jos oikeusapua hakevan henkilön kuukausittainen käyttövara on alle 600 euroa, ei siitä tarvitse tehdä erillistä selvitystä. Oikeusrekisterikeskuksen aineistossa on oma muuttujansa, joka kertoo, onko oikeusapuasiakkaan tulot olleet alle 600 euroa vai ei. Kolmen vuoden aikana Oikeusrekisterikeskuksen aineistossa esiintyvistä uniikeista oikeusapuasiakkaista noin 40 prosentilla tulot ovat alle 600 euroa. Kuviossa 2 esitetään oikeusapuasiakkaiden lukumäärä 600 euron tulorajan mukaan. Kyllä-pylväs osoittaa sellaisten oikeusapuasiakkaiden määrää, joilla tulot ovat alle 600 euroa. Vuonna 2016 niiden oikeusapuasiakkaiden lukumäärä, joiden tulot olivat alle 600 euroa, oli vielä huomattavasti suurempi kuin vuosina 2017–2018. Naimattomista oikeusapuasiakkaista noin

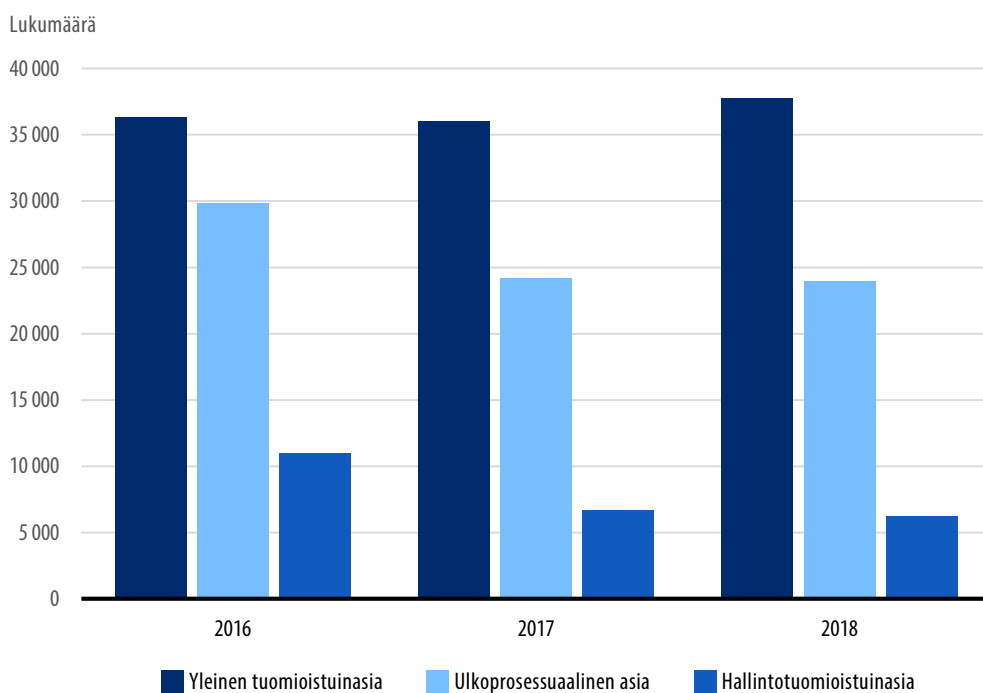
56 prosentilla tulot ovat alle 600 euroa. Avioliitossa olevilla vastaava luku on noin 30 prosenttia ja avoliitossa olevilla 22 prosenttia. Luvut eivät sisällä puhelinneuvontaa.

Kuvio 2. Oikeusapuasiakkaiden lukumäärä sen mukaan, ovatko asiakkaan tulot olleet alle 600 € vai ei. Datan lähde: Oikeusrekisterikeskus.

Oikeusapua voidaan antaa myös muihin kuin tuomioistuimessa käsiteltäviin asioihin, kuten perunkirjoitusta tai vastapuolen kanssa käytäviä sovintoneuvotteluita varten. Tästä eteenpäin tässä luvussa tarkastellaan oikeusaputapauksia, ei yksittäisiä oikeusapuasiakkaita. On syytä huomata, että asiakkaalla voi olla useampi oikeusapuasiasia. Kuviossa 3 esitetään oikeusapupäätöksen kohteena olevien asioiden vuosittaiset lukumäärät. Suurin osa (52 prosenttia) asioista koskee yleisiä tuomioistuinasioita ja reilu kolmannes (37 prosenttia) ulkoprosessuaalisia asioita. Hallintotuomioistuinasiat muodostavat pienimmän asiaryhmän (11 prosenttia). Yleisten tuomioistuinasioiden ja ulkoprosessuaalisten asioiden osalta korostuu oikeusapuasiakkaiden suuremmat tulot, sillä vuosina 2016–2018 yli 600 tulot omaavia asiakkaita yleisissä tuomioistuinasioissa oli noin 63 prosenttia ja ulkoprosessuaalisissa asioissa 74 prosenttia, kun taas hallintotuomioistuinasioissa vastaava osuus oli ainoastaan 30 prosenttia.

Kuvio 3. Oikeusapupäätöksen kohteena olevien asioiden vuosittaiset lukumäärät. Datan lähde: Oikeusrekisterikeskus.

Taulukossa 9 esitetään oikeusapuasioiden lukumäärät ja prosentuaaliset osuudet vuosittain sen mukaan, mikä on tämän oikeudellisen asian viimeisin käsittelyvaihe. Suurin osa (47 prosenttia) asioista on tuomioistuin­käsittelyssä ensimmäisessä oikeusasteessa. Toisen oikeusasteen ja ylimmän oikeusasteen käsittelyssä olevien asioiden osuus yhteensä on noin kahdeksan prosenttia.

Taulukko 9. Oikeusapuasioiden lukumäärät ja suhteelliset osuudet viimeisimmän oikeudellisen asian käsittelyvaiheen mukaan vuosina 2016–2018. Datan lähde: Oikeusrekisterikeskus.

Käsittelyvaihe	2016		2017		2018		Vuosikeskiarvo	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Muu	29 530	40	24 295	38	23 714	37	25 846	38
Esitutkinta	2 593	4	3 040	5	3 571	6	3 068	5
Pakkokeino	1 175	2	1 170	2	1 067	2	1 137	2
Syyteharkinta	130	0	94	0	110	0	111	0

Käsittelyvaihe	2016		2017		2018		Vuosikeskiarvo	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Tuomioistuinkäsittely, 1. oikeusaste	33 652	46	30 697	48	30 855	48	31 735	47
Tuomioistuinkäsittely, 2. oikeusaste	3 652	5	3 481	5	3 534	5	3 556	5
Tuomioistuinkäsittely, ylin oikeusaste	2 510	3	1 585	2	1 572	2	1 889	3
Yhteensä	73 242	100	64 362	100	64 423	100	67 342	100

Taulukossa 10 esitetään lukumäärä- ja prosenttitietoja oikeusapuasioista sen mukaan, mihin asiaryhmään tapaus kuuluu, rikos- vai siviiliasioihin. Tarkastelussa ovat mukana sellaiset tapaukset, joista tieto asiaryhmästä löytyy. Vuosina 2016–2018 noin kuusi asiaa kymmenestä (62 prosenttia) koski erilaisia siviiliasioita.

Taulukko 10. Oikeusapuasioiden lukumäärät ja suhteelliset osuudet asiaryhmän mukaan vuosina 2016–2018. Datan lähde: Oikeusrekisterikeskus.

Asiaryhmä	2016		2017		2018		Vuosikeskiarvo	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Rikosasiat	26 316	34	25 889	39	27 397	40	26 534	38
Siviiliasiat	50 712	66	41 013	61	40 481	60	44 069	62
Yhteensä	77 028	100	66 902	100	67 878	100	70 603	100

Vuosina 2016–2018 rikosasioissa asianosaisen asemaksi määriteltiin noin 67 prosentissa tapauksia epäilty/syytetty/vastaaja. Siltä osin kuin tieto oli saatavilla, rikasasioita koske-
vissa tapauksissa asianosaisilla noin 95 prosentilla ei ollut samassa taloudessa asuvia alle 18-vuotiaita huollettavia.

Taulukossa 11 esitetään tietoja tyypillisimmistä hakemuslajeista vuosina 2016–2018. Oikeusapuhakemusten osuus oli lähes kaksi kolmasosaa (62 prosenttia). Puhelinneuvonta lisääntyi määrällisesti tarkastelujakson aikana. Vuonna 2016 turvapaikanhakijoita koskevia hakemuksia oli vielä jokseenkin merkittävä osa (15 prosenttia) oikeusapuhakemuksista.

Taulukko 11. Hakemuslajit vuosina 2016–2018. Datan lähde: Oikeusrekisterikeskus.

Hakemuslaji	2016		2017		2018		Vuosikeskiarvo	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Oikeusapuhakemus	53 337	59	52 375	65	53 317	64	53 010	62
Puhelinneuvonta	13 309	15	14 210	18	15 937	19	14 485	17
Turvapaikanhakija (UlkomL 95 §)	13 619	15	4 062	5	3 180	4	6 954	8
Puolustajan määräys (ROL)	6 806	8	6 953	9	7 141	9	6 967	8
Muu	3 266	4	3 512	4	4 239	5	3 672	4
Yhteensä	90 337	100	81 112	100	83 814	100	85 088	100

4.3 Oikeusavun saaminen maksutta

Kolmessa oikeusapuasiassa neljästä oikeusapuasiakas saa oikeusapua maksutta eli omavastuuprosentti on 0. Tämä ilmenee taulukosta 12, jossa esitetään tilastotietoa omavastuuprosenteista vuosilta 2016–2018. Oikeusapuasioista vain noin neljässä prosentissa omavastuuprosentti on 100.

Taulukko 12. Oikeusavun omavastuuprosenttijakauma. Datan lähde: Oikeusrekisterikeskus.

Omavastuu- prosentti	2016		2017		2018		Vuosikeskiarvo	
	N	%	N	%	N	%	N	%
100	2 387	3	2 378	4	2 830	5	2 532	4
75	1 633	2	1 739	3	1 770	3	1 714	3
55	1 485	2	1 562	3	1 478	2	1 508	2
40	3 154	4	2 967	5	2 881	5	3 001	5
30	2 248	3	2 030	3	2 107	3	2 128	3
20	4 838	7	4 520	7	4 416	7	4 591	7
0	55 237	78	45 363	75	45 208	74	48 603	76
Yhteensä	70 982	100	60 559	100	60 690	100	64 077	100

Taulukossa 13 esitetään tilastotietoja omavastuuprosenteista asiaryhmän mukaan vuosina 2016–2018. Rikosasioista omavastuuprosentti oli 0 noin 88 prosentissa tapauksia ja siviiliasioissa vastaavasti 69 prosentissa tapauksia.

Taulukko 13. Omavastuuprosentti asiaryhmän mukaan vuosina 2016–2018. Datan lähde: Oikeusrekisterikeskus.

Omavastuuprosentti	Rikosasia		Siviiliasiat	
	N	%	N	%
100	614	1	6 953	6
75	652	1	4 395	4
55	591	1	3 819	3
40	1 361	2	7 389	6
30	1 104	2	5 085	4
20	3 029	5	10 223	8
0	51 961	88	86 138	69
Yhteensä	59 312	100	124 002	100

Taulukossa 14 esitetään logistisen regressiomallin tulokset vuoden 2018 Oikeusrekisterikeskuksen aineistoon perustuen. Havaintoyksiköinä toimivat oikeustapaukset, ja mukana ovat myös puhelinneuvontatapaukset. Tummennetulla fontilla on merkitty tilastollisesti merkitsevät ($p < 0,05$) selittävät muuttujat ja niiden tasot. Muuttujien marginaalivaikutukset on laskettu R-ohjelmiston mfx-paketin⁴⁶ avulla.

Selitettävänä muuttujana mallissa käytettiin omavastuuprosenttia dikotomisena muuttujana siten, että omavastuuprosentti 0 sai arvon 1 ja muut omavastuuprosentin luokat arvon 0. Tarkastelussa on siis se, mitkä tekijät selittävät oikeusavun saamista maksutta. Oikeusapuasiakkaan ikä on tässä mallinnustilanteessa jaoteltu kuuteen ryhmään: alle 15-vuotiaisiin, 15–19-vuotiaisiin, 20–34-vuotiaisiin, 35–49-vuotiaisiin, 50–64-vuotiaisiin ja vähintään 65-vuotiaisiin. Verrokkiryhmänä toimii 20–34-vuotiaiden ryhmä.

Mallin perusteella on niin, että mitä vanhempi ikäryhmä, sitä epätodennäköisempää on oikeusavun saaminen maksutta, kun perhesuhde, tulotaso ja oikeusapupäätöksen kohteena oleva asia (asian taso) otetaan huomioon, toisin sanoen vakioidaan. Kun avio- tai

46 Fernihough 2019.

avoliitossa olevia verrataan naimattomiin oikeusapuasiakkaisiin, heillä on pienempi todennäköisyys saada oikeusapua nollaomavastuulla. Jos oikeusapuasiakkaan tulot ovat alle 600 euroa, mallin mukaan todennäköisyys saada oikeusapua maksutta kasvaa noin 36 prosenttia. Yleisiin tuomioistuinasioihin verrattuna ulkoprosessuaalisissa asioissa mahdollisuudet saada oikeusapua maksutta on pienempi, mutta hallintotuomioistuin-asioissa sen sijaan suurempi.

Taulukko 14. Logistisen regressiomallin tulokset. Kertoimet, marginaalivaikutukset ja keskivirheet. Datan lähde: Oikeusrekisterikeskus.

		Kerroin (β)	Marginaali- vaikutus	Keskivirhe
Vakio		1,173		0,037
Ikä	(20–34)			
	Alle 15	1,729	0,056	0,229
	15–19	0,932	0,039	0,132
	35–49	-0,265	-0,016	0,039
	50–64	-0,585	-0,041	0,042
	65–	-1,587	-0,158	0,048
Perhesuhde	(Naimaton)			
	Avoliitossa	-0,631	-0,045	0,042
	Avoliitossa	-0,751	-0,059	0,061
	Eronnut	-0,056	-0,003	0,039
	Muu	-0,161	-0,010	0,047
Alle 600 € tulot	(Ei)			
	Kyllä	5,067	0,355	0,143
Asian taso	(Yleinen tuomioistuinasia)			
	Ulkoprosessuaalinen asia	-0,550	-0,033	0,031
	Hallintotuomioistuinasia	0,244	0,013	0,066

Vastemuuttuja: omavastuuprosentti (0 % = 1; muut omavastuuprosentit = 0).

N = 40 140

AIC: 29 323

5 Tulorajojen muutosten vaikutukset oikeusavun piirissä olevien määrään

5.1 Aineisto ja menetelmät

Tämän analyysin tarkoituksena on arvioida, kuinka julkisen oikeusavun piirissä olevat väestömäärät muuttuvat, kun perusomavastuuluokkien tulorajoja korotetaan. Lisäksi tarkastellaan tilannetta, jossa vähennyskelpoisia menoja ei huomioitaisi erikseen, vaan käyttövaralaskelmaan säilytettäisiin ainoastaan ansio- ja pääomatuloverotuksen alaiset nettomääräiset tuloerät.

Ensimmäisessä, käyttövaraestimaatin tapauksessa laskelmat toistetaan kolmella erilaisella aineistolla. Jälkimmäisessä, pelkät nettotulot huomioivassa tarkastelussa, kahdella erilaisella aineistolla. Lukuun ottamatta tarkastelua, jossa ei huomioida vähennyksiä, käyttövaraestimaatti lasketaan luvussa 3.2 kuvaillun kaltaisesti.

Laskelmissa ei yksinkertaistuksen vuoksi huomioida mahdollisen puolison käyttövaran vaikutusta, vaan ne perustuvat yksilöllisiin käyttövaralaskelmiin ja niiden mukaisiin perusomavastuuluokkiin. Toisaalta tutkimuksellinen näkökulma huomioi senkin, ettei puolison käyttövaran kyseeseen tulo elävässä elämässäkään ole mitenkään itsestäänselvyys tai automaatio. Näin on esimerkiksi silloin, jos puoliset ovat toistensa vastapuolia riita-asiaissa.

Ensimmäisessä tarkastelussa, jossa henkilöille lasketaan vähennykset huomioiva käyttövaraestimaatti, sovelletaan viittä erilaista tulorajakorotusvaihtoehtoa. Vaihtoehdot on eritelty taulukossa 15. Ensimmäinen tulorajakorotus perustuu laskelmaan, jossa on ensiksi laskettu nykyisten tulorajojen osalta kussakin omavastuuluokassa euromääräinen ero yksilöllisen sekä puolison käyttövaran huomioivan tulorajan välillä, ja tämän jälkeen tulorajoja on korotettu erotuksen verran. Esimerkiksi 0 prosentin omavastuuluokassa ero on 50 euroa. Näin ollen tulorajassa 1 uusi 0 prosentin tuloraja on siten erotuksen verran suurempi eli 650 euroa. Vastaavasti loput korotukset ovat 100, 100, 50, 50 ja 100 euroa.

Tulorajassa 2 korotetaan tulorajan 1 rajoja kutakin 50 eurolla. Tulorajassa 3 vastaavasti korotetaan tulorajan 2 rajoja kutakin 50 eurolla. Tuloraja 4 perustuu luvussa 3.4.3 tehtyyn havaintoon, jonka mukaan pienituloisiksi luokiteltujen henkilöiden ryhmässä korkeimpien kuukausittaisten nettotulojen keskiarvo vuosina 2016–2018 oli noin 985 euroa. Jos politiikkatavoitteena olisi, että jokainen vähintään 15 vuotta täyttänyt pienituloinen olisi

oikeutettu julkiseen oikeusapuun ilman omavastuuosuutta, tulisi 0 prosentin omavastuuluokan rajan olla edellä mainittu noin 985 euroa.

Jos edelleen oletetaan, että jokaisella pienituloisella olisi vähennyskelpoisia menoeriä vähimmilläänkin 20 prosenttia nettotuloistaan, riittäisi tulorajaksi noin 790 euroa. Yksinkertaistuksen vuoksi tulorajaksi asetetaan tasan 800 euroa. Loppujen perusomavastuuluokkien osalta tulorajan 3 rajoja korotetaan samaa logiikkaa käyttäen kuin tulorajan 1 tapauksessa eli 100 (20 prosenttia), 100 (30 prosenttia), 50 (40 prosenttia), 50 (55 prosenttia) ja 100 (75 prosenttia) eurolla.

Viimeinen vaihtoehto eli tuloraja 5 on ”eksperimentaalinen” kokeilu huomattavien korotusten vaikutuksista. Toisin sanoen, tulorajan 4 rajoja korotetaan kutakin 300 eurolla. Tämä tarkoittaa sitä, että nykyisiä tulorajoja korotetaan omavastuuluokittain 500, 600, 600, 500, 500 ja 600 euroa.

Taulukko 15. Viisi erilaista tulorajamäärittelyä.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %	100 %
Tuloraja 1							
Käyttövara, €	<=650	<=900	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 400	>1 400
Tuloraja 2							
Käyttövara, €	<=700	<=950	<=1 050	<=1 150	<=1 250	<=1 450	>1 450
Tuloraja 3							
Käyttövara, €	<=750	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 300	<=1 500	>1 500
Tuloraja 4							
Käyttövara, €	<=800	<=1 100	<=1 200	<=1 250	<=1 350	<=1 600	>1 600
Tuloraja 5							
Käyttövara, €	<=1 100	<=1 400	<=1 500	<=1 550	<=1 650	<=1 900	>1 900

Luvussa 3.4.1 arvioitiin, kuinka moni vähintään 15 vuotta täyttänyt suomalainen kuului taloudellisen asemansa puolesta sinänsä julkisen oikeusavun piiriin. Tarkastelussa ei siis niinkään otettu kantaa siihen, kuka tai ketkä ovat mahdollisesti muuta väestöä alttiimpia hakemaan oikeusapua. Niinpä ensimmäinen otosmäärittely, jolla tämän kappaleen laskelmat toteutetaan, perustuu kiinnostuksen kohteena olevan ryhmän fokusointiin niin, että arvioimme tulorajojen noston aiheuttaman väestömuutoksen suuruutta oikeusapua todennäköisimmin hakevien, potentiaalisten asiakkaiden kautta.

Tähän tarkoitukseen hyödynnetään luvussa 4 kuvailtua aineistoa, jossa Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaaineistoon on yhdistetty pseudonymisoidun henkilötunnisteen avulla Oikeusrekisterikeskuksen aineisto oikeusapuhakemuksista ja -tapauksista. Yhdistetystä aineistosta ei ole pudotettu havaintoja, ja sen vuoksi esimerkiksi puhelinneuvontaa saaneet henkilöt ovat myös mukana, vaikka se onkin ilmaista, yksinkertaisia asioita koskevaa lyhytkestoista neuvontaa.

Tässä kappaleessa toteutetussa mallinnusratkaisussa tulkitaan, että ”pelkän” puhelinneuvonnan hakeminenkin on jo itsessään osoitus alttiudesta hakeutua julkisen oikeusavun piiriin ja siksi se tulee tulkita henkilön historiassa ”riskiä” (= päätyminen julkisen oikeusavun piiriin) nostavana tekijänä.

Fokusointia varten yhdistetyssä aineistossa luodaan muuttuja ”oikeusapu”, joka ilmaisee molemmista aineistoista löytyneitä eli oikeusapua hakeneita arvolla 1 (hakenut oikeusapua) ja muita henkilöitä arvolla 0 (ei ole hakenut oikeusapua). Mallinnetaan kaksiluokkaista vastemuuttujaa ”oikeusapu” seuraavan logistisen regressiomallin kautta:

$$\begin{aligned} \rho_t = & \text{Vakio} + \beta_1 Ikä_{i,t} + \beta_2 Kuntaryhmä_{i,t} + \beta_3 Sukupuoli_{i,t} + \beta_4 Syntyperä_{i,t} \\ & + \beta_5 Perheasema_{i,t} + \beta_6 Äidinkieli_{i,t} + \beta_7 Päätoimi_{i,t} \\ & + \beta_8 Koulutusaste_{i,t} + \varepsilon_{i,t} \end{aligned}$$

Estimaatit heijastavat oikeusavun hakemisen todennäköisyyden ja taustamuuttujien arvojen välistä suhdetta ja sen voimakkuutta. Mallin estimoituja kertoimia hyödynnetään kaltaistamalla oikeusapua hakeneita sekä niitä, jotka eivät hakenet oikeusapua vuonna t . Kaltaistaminen perustuu taustamuuttujien propensiteettipistemäärään (”propensity score”).

Aineiston henkilöt jaetaan propensiteettipistemäärien mukaisesti desiileihin. Sen jälkeen aineiston henkilöt altistetaan tulorajan nostolle (”treatment”), ja lasketaan, kuinka moni propensiteettidesiileihin 9–10 kuuluva eli todennäköisimmin oikeusapua hakeva, siirtyy tulorajamuutosten seurauksena nykyisestä omavastuuluokasta toiseen. Nämä henkilöt muodostavat vaikutusarvioinnin näkökulmasta relevantin muutoksen. Logistisen regressiomallin tulokset kultakin vuodelta on raportoitu liitteessä 3.

Tässä tarkastellaan omavastuuluokkia nykyisillä tulorajoilla, ja keskitytään nimenomaan määritelmämme mukaisesti todennäköisimpiin oikeusapuasiakkaisiin. Taulukossa 16 havainnollistetaan, kuinka henkilöt jakautuvat käyttövaraestimaattinsa perusteella omavastuuluokkiin. Uskottavuutta potentiaalisimpien asiakkaiden määrittelyllemme antaa se

havainto, että aivan kuten toteutuneissa oikeusaputapauksissa, myös tässä 0 prosentin perusomavastuuluokka muodostaa lukumääräisesti suurimman ryhmän.

Taulukkoa 16 tulkitsemalla havaitaan seuraavaa: vuonna 2016 todennäköisimpien oikeusapuasiakkaiden osuus kaikista julkisen oikeusavun piirissä olevista vähintään 15 vuotta täyttäneistä suomalaisista oli noin 30,3 prosenttia ja vastaavasti kaikista vähintään 15 vuotta täyttäneistä suomalaisista noin 16,9 prosenttia. Vuonna 2017 ensiksi mainittu osuus oli noin 30,7 prosenttia ja jälkimmäinen osuus noin 16,7 prosenttia. Vuonna 2018 luvut olivat 31,4 prosenttia ja 16,5 prosenttia.

Taulukko 16. Todennäköisimpien oikeusapuasiakkaiden määrät eri omavastuuluokissa. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaineisto ja Oikeusrekisterikeskuksen aineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %	100 %
2016							
Yksilöt	445 333	112 088	56 847	65 843	44 502	56 573	166 612
2017							
Yksilöt	437 109	110 310	55 817	64 620	44 290	57 840	176 781
2018							
Yksilöt	431 389	109 929	57 314	64 777	43 600	58 968	187 836

Toinen aineisto, jolla laskelmat toistetaan, sisältää kaikki vähintään 15 vuotta täyttäneet suomalaiset, mutta joita ei jaeta propensiteettipistemäärien mukaisesti todennäköisimpiin asiakkaisiin sekä muihin. Tämä tarkastelu huomioi siis kaikki ”desiilit”: toisin sanoen, jokaisella on henkilöön liittyvistä ominaisuuksistaan huolimatta mahdollisuus päätyä oikeusavun piiriin. Tällä aineistolla toistettujen laskelmien tulokset raportoidaan leipätekstissä. Kolmas aineisto, jolla laskelmat toistetaan, sisältää koko populaation, ja tällä aineistolla toteutettujen laskelmien vuositason tulokset raportoidaan erillisissä taulukoissa liitteessä 4.

Lisäksi tämän ja luvun 6 ”Muutosten vaikutukset valtiontalouteen” kontekstissa tarkastellaan liitteessä 9 erillisenä kiinnostuksen kohteena siviiliasioita. Yhtäältä tarkoituksena on estimoida, mikä on siviiliasioden asiakkaiden osuus tässä kappaleessa raportoiduista tuloajakorotuksien aiheuttamista henkilömäärien lisäyksistä ja toisaalta sitä, mikä on siviiliasia-asiakkaiden lisäyksen osuus julkisten menojen kasvusta. Tarkastelussa keskitytään tässä kappaleessa määriteltyihin todennäköisimpiin oikeusapuasiakkaisiin.

5.2 Tulorajakorotusten vaikutukset

5.2.1 Keskimääräiset siirtymät julkisen oikeusavun piiriin

Alla oleva taulukko 17 tiivistää tulokset tulorajoittain ja eri aineistoille. Sekä lisäykset julkisen oikeusavun piiriin että lisäykset 0 prosentin omavastuuluokkaan tarkoittavat kyseisen tulorajakorotuksen aiheuttamaa henkilölisäystä keskiarvona yli vuosien. Viimeinen rivi "N" ilmaisee kiinnostuksen kohteena olevan populaation koon keskiarvona yli vuosien.

Taulukon informaatiota voidaan kommentoida niin, että tarkasteltaessa todennäköisimmiksi luokiteltuja asiakkaita, havaitaan tulorajan 1 nettolisäykseksi (keskiarvona yli vuosien) noin 31 969 henkilöä lisää julkisen oikeusavun piiriin ja keskimääräiseksi lisäykseksi 0 prosentin perusomavastuuluokkaan noin 24 645 henkilöä. Tulorajan 2 osalta vaikutukset ovat 46 160 ja 47 414 henkilöä ja tulorajan 3 osalta 59 307 ja 72 220 henkilöä. Vastaavasti tulorajan 4 osalta vaikutukset ovat 82 203 ja 110 776 henkilöä sekä tulorajan 5 osalta 128 304 ja 254 873 henkilöä.

Tarkasteltaessa kaikkia 15 vuotta täyttäneitä ilman jakoa todennäköisimpiin asiakkaisiin ja muihin, havaitaan, että tulorajan 1 nettolisäys on 211 877 henkilöä lisää julkisen oikeusavun piiriin ja 86 010 henkilöä 0 prosentin perusomavastuuluokkaan. Tulorajan 2 osalta vaikutukset ovat 315 479 ja 168 372 henkilöä ja tulorajan 3 osalta 416 968 ja 266 039 henkilöä. Vastaavasti tulorajan 4 osalta vaikutukset ovat 615 409 ja 396 396 henkilöä sekä tulorajan 5 osalta 1 129 930 ja 1 057 369 henkilöä.

Taulukon tulkinta viimeisen sarakkeen eli koko populaatiota koskevien laskelmien osalta on sama.

Taulukko 17. Tulorajakorotusten keskimääräiset henkilölisäykset yli vuosien kolmella erilaisella aineistolla.

	Todennäköisimmät vähintään 15 vuotta täyttäneet asiakkaat	Kaikki vähintään 15 vuotta täyttäneet suomalaiset	Kaikki suomalaiset
Tuloraja 1			
Lisäys julkisen oikeusavun piiriin	31 969	211 877	211 929
Lisäys 0:n prosentin omavastuuluokkaan	24 645	86 010	88 634
Tuloraja 2			
Lisäys julkisen oikeusavun piiriin	46 160	315 479	315 545

	Todennäköisimmät vähintään 15 vuotta täyttäneet asiakkaat	Kaikki vähintään 15 vuotta täyttäneet suomalaiset	Kaikki suomalaiset
Lisäys 0:n prosentin omavastuuluokkaan	47 414	168 372	163 177
Tuloraja 3			
Lisäys julkisen oikeusavun piiriin	59 307	416 968	417 041
Lisäys 0:n prosentin omavastuuluokkaan	72 220	266 039	242 176
Tuloraja 4			
Lisäys julkisen oikeusavun piiriin	82 203	615 409	615 515
Lisäys 0:n prosentin omavastuuluokkaan	110 776	396 396	348 715
Tuloraja 5			
Lisäys julkisen oikeusavun piiriin	128 304	1 129 930	1 130 086
Lisäys 0:n prosentin omavastuuluokkaan	254 873	1 057 369	1 078 581
N	949 459	4 622 519	5 511 462

Seuraavaksi tarkastellaan tuloksia vuositasolla. Leipätekstissä raportoidaan ensin tulokset aineistolla, joka sisältää vain todennäköisimmät vähintään 15 vuotta täyttäneet asiakkaat ja sen jälkeen aineistolla, joka sisältää kaikki vähintään 15 vuotta täyttäneet suomalaiset.

5.2.2 Vuosi 2016

Taulukossa 18 raportoidaan tulokset vuoden 2016 aineistolla, joka sisältää todennäköisimmiksi asiakkaiksi luokitellut vähintään 15 vuotta täyttäneet henkilöt. Taulukossa on luvun 5.1 taulukon 16 mukaisesti raportoitu ensin henkilömäärät omavastuuluokittain nykyisillä tulorajoilla sekä sen lisäksi näiden henkilöiden prosentuaalinen osuus tarkasteltavasta populaatiosta.

Leipätekstissä raportoitujen, varsinaisten tulorajakorotusten osalta tulostaulukoissa on neljä tietoa: ensiksi, Yksilöt-rivi ilmaisee henkilömäärät omavastuuluokittain. Toiseksi, Muutos-rivi ilmaisee uusien henkilöiden lisäykset omavastuuluokittain suhteessa nykyisiin tulorajoihin. Kolmanneksi, Ero-rivi ilmaisee kunkin omavastuuluokan osalta absoluuttisen henkilömääräeron tarkasteltavan tulorajamääritelmän ja nykyisten tulorajojen välillä ja

neljänneksi, rivi Osuus ilmaisee tarkasteltavan tulorajamääritelmän mukaisten omavastuuluokittaisten henkilömäärien prosentuaalisen osuuden tarkasteltavasta populaatiosta.

Tulokset heijastelevat sitä itsestään selvää asiaa, että tulorajojen nosto lisää 0 prosentin omavastuuluokassa olevien määrää sekä vastaavasti pienentää niiden henkilöiden osuutta, jotka nykyisillä tulorajoilla eivät ole oikeutettuja taloudellisen asemansa puolesta julkiseen oikeusapuun. Lukuun ottamatta viimeksi mainittua siirtymää, tulorajojen nosto aiheuttaa lähinnä ”ketjuuntumista”: taloudellisen asemansa puolesta jo julkisen oikeusavun piirissä olevat henkilöt siirtyvät ainoastaan korkeammasta perusomavastuuluokasta pienemmän perusomavastuun luokkaan.

Taulukko 18. Vuosi 2016. Todennäköisimmät asiakkaat. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaineisto ja Oikeusrekisterikeskuksen aineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %	100 %
Nykyiset tulorajat	<=600	<=800	<=900	<=1 050	<=1 150	<=1 300	>1 300
Yksilöt	445 333	112 088	56 847	65 843	44 502	56 573	166 612
Osuus	47 %	11,8 %	6 %	7 %	4,7 %	6 %	17,6 %
Tuloraja 1	<=650	<=900	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 400	>1 400
Yksilöt	469 583	144 685	42 584	46 207	41 894	67 419	135 426
Muutos	+24 250	+56 847	+42 584	+22 948	+20 340	+31 186	-31 186
Ero	24 250	32 597	-14 263	-19 636	-2 608	10 846	-31 186
Osuus	49,5 %	15,2 %	4,4 %	4,8 %	4,4 %	7,1 %	14,2 %
Tuloraja 2	<=700	<=950	<=1 050	<=1 150	<=1 250	<=1 450	>1 450
Yksilöt	492 756	146 267	41 088	44 502	39 202	62 239	121 744
Muutos	+47 423	+81 602	+41 088	+44 502	+39 202	+44 868	-44 868
Ero	47 423	34 179	-15 759	-21 341	-5 300	5 666	-44 868
Osuus	51,9 %	15,4 %	4,3 %	4,7 %	4,1 %	6,5 %	12,8 %
Tuloraja 3	<=750	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 300	<=1 500	>1 500
Yksilöt	518 582	138 270	46 207	41 894	36 233	57 633	108 979
Muutos	+73 249	+99 431	+46 207	+41 894	+36 233	+57 633	-57 633
Ero	73 249	26 182	-10 640	-23 949	-8 269	1 060	-57 633
Osuus	54,7 %	14,5 %	4,8 %	4,4 %	3,8 %	6 %	11,5 %
Tuloraja 4	<=800	<=1 100	<=1 200	<=1 250	<=1 350	<=1 600	>1 600

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %	100 %
Yksilöt	557 421	145 638	41 894	18 862	33 648	63 458	86 877
Muutos	+112 088	+145 638	+41 894	+18 862	+33 648	+63 458	-79 735
Ero	112 088	33 550	-14 953	-46 981	-10 854	6 885	-79 735
Osuus	58,8 %	15,3 %	4,4 %	1,9 %	3,5 %	6,7 %	9,1 %
Tuloraja 5	<=1 100	<=1 400	<=1 500	<=1 550	<=1 650	<=1 900	>1 900
Yksilöt	703 059	109 313	26 447	11 523	20 208	33 606	43 642
Muutos	+257 726	+109 313	+26 447	+11 523	+20 208	+33 606	-122 970
Ero	257 726	-2 775	-30 400	-54 320	-24 294	-22 967	-122 970
Osuus	74,1 %	11,5 %	2,7 %	1,2 %	2,1 %	3,5 %	4,6 %

Seuraavaksi tarkastellaan vuoden 2016 osalta taulukkoa 19, jossa raportoidaan tulokset aineistolla, joka sisältää kaikki 15 vuotta täyttäneet suomalaiset. On tärkeää huomata, että nyt nykyisten tulorajojen osalta henkilömäärät sekä niiden suhteelliset osuudet vastaavat luvun 3.4.1 taulukon 2 Yksilöt-rivin lukuja. Samoin varsinaisten tulorajakorotusten osalta muutokset, erot ja osuudet ovat suhteessa populaatioon, joka sisältää kaikki vähintään 15 vuotta täyttäneet. Muutoin tulosten tulkinta on kuitenkin sama kuin taulukon 18 tapauksessa.

Taulukko 19. Vuosi 2016. Kaikki 15 vuotta täyttäneet suomalaiset. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaaineisto ja Oikeusrekisterikeskuksen aineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %	100 %
Nykyiset tulorajat	<=600	<=800	<=900	<=1 050	<=1 150	<=1 300	>1 300
Yksilöt	1 033 544	410 927	258 989	305 615	237 927	333 767	2 028 339
Osuus	22,4 %	8,9 %	5,6 %	6,6 %	5,2 %	7,2 %	44 %
Tuloraja 1	<=650	<=900	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 400	>1 400
Yksilöt	1 118 846	584 614	190 149	234 826	233 447	430 339	1 816 887
Muutos	+85 302	+258 989	+190 149	+119 360	+114 880	+211 452	-211 452
Ero	85 302	173 687	-68 840	-70 789	-4 480	96 572	-211 452
Osuus	24,2 %	12,6 %	4,1 %	5 %	5 %	9,3 %	39,4 %
Tuloraja 2	<=700	<=950	<=1 050	<=1 150	<=1 250	<=1 450	>1 450
Yksilöt	1 204 973	613 546	190 556	237 927	225 638	422 513	1 713 955

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %	100 %
Muutos	+171 429	+374 048	+190 556	+237 927	+225 638	+314 384	-314 384
Ero	171 429	202 619	-68 433	-67 688	-12 289	88 746	-314 384
Osuus	26,1 %	13,3%	4,1 %	5,1 %	4,8 %	9,1 %	37,1 %
Tuloraja 3	<=750	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 300	<=1 500	>1 500
Yksilöt	1 308 894	584 715	234 826	233 447	218 887	415 810	1 612 529
Muutos	+275 350	+449 138	+234 826	+233 447	+218 887	+415 810	-415 810
Ero	275 350	173 788	-24 163	-72 168	-19 040	82 043	-415 810
Osuus	28,3 %	12,6 %	5 %	5 %	4,7 %	9 %	34,9 %
Tuloraja 4	<=800	<=1 100	<=1 200	<=1 250	<=1 350	<=1 600	>1 600
Yksilöt	1 444 471	683 964	233 447	110 758	214 789	508 987	1 412 692
Muutos	+410 927	+683 964	+233 447	+110 758	+214 789	+508 987	-615 647
Ero	410 927	273 037	-25 542	-194 857	-23 138	175 220	-615 647
Osuus	31,3 %	14,8 %	5 %	2,4 %	4,6 %	11 %	30,6 %
Tuloraja 5	<=1 100	<=1 400	<=1 500	<=1 550	<=1 650	<=1 900	>1 900
Yksilöt	2 128 435	663 786	204 358	100 368	195 208	408 608	908 345
Muutos	+1 094 891	+663 786	+204 358	+100 368	+195 208	+408 608	-1 119 994
Ero	1 094 891	252 859	-54 631	-205 247	-42 719	74 841	-1 119 994
Osuus	46,1 %	14,4 %	4,4 %	2,1 %	4,2 %	8,8 %	19,7 %

5.2.3 Vuosi 2017

Taulukon 20 tulkinta on sama kuin vuoden 2016 tulostaulukoidenkin osalta. Tältä osin on kuitenkin tärkeä uudestaan korostaa, että nyt tarkasteltava aineisto sisältää vain todennäköisimmiksi asiakkaiksi luokitellut, vähintään 15 vuotta täyttäneet henkilöt.

Taulukko 20. Vuosi 2017. Todennäköisimmät asiakkaat. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaaineisto ja Oikeusrekisterikeskuksen aineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %	100 %
Nykyiset tulorajat	<=600	<=800	<=900	<=1 050	<=1 150	<=1 300	>1 300
Yksilöt	437 109	110 310	55 817	64 620	44 290	57 840	176 781

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %	100 %
Osuus	46,1 %	11,6 %	5,9 %	6,8 %	4,6 %	6,1 %	18,6 %
Tuloraja 1	<=650	<=900	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 400	>1 400
Yksilöt	461 027	142 209	46 001	41 351	42 228	69 082	144 869
Muutos	+23 918	+55 817	+46 001	+22 732	+20 670	+31 912	-31 912
Ero	23 918	31 899	-9 816	-23 269	-2 062	11 242	-31 912
Osuus	48,6 %	15 %	4,8 %	4,3 %	4,4 %	7,3 %	15,3 %
Tuloraja 2	<=700	<=950	<=1 050	<=1 150	<=1 250	<=1 450	>1 450
Yksilöt	484 181	143 995	39 680	44 290	40 121	63 890	130 610
Muutos	+47 072	+80 757	+39 680	+44 290	+40 121	+46 171	-46 171
Ero	47 072	33 685	-16 137	-20 330	-4 169	6 050	-46 171
Osuus	51,1 %	15,2 %	4,1 %	4,6 %	4,2 %	6,7 %	13,8 %
Tuloraja 3	<=750	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 300	<=1 500	>1 500
Yksilöt	509 038	140 199	41 351	42 228	37 170	59 298	117 483
Muutos	+71 929	+101 818	+41 351	+42 228	+37 170	+59 298	-59 298
Ero	71 929	29 889	-14 466	-22 392	-7 120	1 458	-59 298
Osuus	53,7 %	14,8 %	4,3 %	4,4 %	3,9 %	6,2 %	12,4 %
Tuloraja 4	<=800	<=1 100	<=1 200	<=1 250	<=1 350	<=1 600	>1 600
Yksilöt	547 419	143 169	42 228	19 451	34 354	65 246	94 900
Muutos	+110 310	+143 169	+42 228	+19 451	+34 354	+65 246	-81 881
Ero	110 310	32 859	-13 589	-45 169	-9 936	7 406	-81 881
Osuus	57,8 %	15,1 %	4,4 %	2 %	3,6 %	6,8 %	10 %
Tuloraja 5	<=1 100	<=1 400	<=1 500	<=1 550	<=1 650	<=1 900	>1 900
Yksilöt	690 588	111 310	27 386	11 735	20 943	35 483	49 322
Muutos	+253 479	+111 310	+27 386	+11 735	+20 943	+35 483	-127 459
Ero	253 479	1 000	-28 431	-52 885	-23 347	-22 357	-127 459
Osuus	72,9 %	11,7 %	2,8 %	1,2 %	2,2 %	3,7 %	5,2 %

Tarkastellaan seuraavaksi vuoden 2017 osalta taulukkoa 21, jossa raportoidaan tulokset aineistolla, joka sisältää kaikki 15 vuotta täyttäneet suomalaiset.

Taulukko 21. Vuosi 2017. Kaikki 15 vuotta täyttäneet suomalaiset. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilö-tietoaaineisto ja Oikeusrekisterikeskuksen aineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %	100 %
Nykyiset tulorajat	<=600	<=800	<=900	<=1 050	<=1 150	<=1 300	>1 300
Yksilöt	1 009 455	391 103	250 388	291 898	232 972	335 030	2 111 854
Osuus	21,8 %	8,5 %	5,4 %	6,3 %	5 %	7,3 %	45,7 %
Tuloraja 1	<=650	<=900	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 400	>1 400
Yksilöt	1 090 183	560 763	206 854	201 545	231 385	433 037	1 898 933
Muutos	+80 728	+250 388	+206 854	+116 501	+114 914	+212 921	-212 921
Ero	80 728	169 660	-43 534	-90 353	-1 587	98 007	-212 921
Osuus	23,5 %	12,1 %	4,4 %	4,3 %	5 %	9,3 %	41 %
Tuloraja 2	<=700	<=950	<=1 050	<=1 150	<=1 250	<=1 450	>1 450
Yksilöt	1 173 902	589 472	179 470	232 972	226 844	425 899	1 794 141
Muutos	+164 447	+362 816	+179 470	+232 972	+226 844	+317 713	-317 713
Ero	164 447	198 369	-70 918	-58 926	-6 128	90 869	-317 713
Osuus	25,3 %	12,7 %	3,8 %	5 %	4,9 %	9,2 %	38,8 %
Tuloraja 3	<=750	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 300	<=1 500	>1 500
Yksilöt	1 270 909	586 891	201 545	231 385	220 116	419 621	1 692 233
Muutos	+261 454	+457 242	+201 545	+231 385	+220 116	+419 621	-419 621
Ero	261 454	195 788	-48 843	-60 513	-12 856	84 591	-419 621
Osuus	27,4 %	12,7 %	4,3 %	5 %	4,7 %	9 %	36,6 %
Tuloraja 4	<=800	<=1 100	<=1 200	<=1 250	<=1 350	<=1 600	>1 600
Yksilöt	1 400 558	658 787	231 385	111 930	215 096	510 205	1 494 739
Muutos	+391 103	+658 787	+231 385	+111 930	+215 096	+510 205	-617 115
Ero	391 103	267 684	-19 003	-179 968	-17 876	175 175	-617 115
Osuus	30,3 %	14,2 %	5 %	2,4 %	4,6 %	11 %	32,3 %
Tuloraja 5	<=1 100	<=1 400	<=1 500	<=1 550	<=1 650	<=1 900	>1 900
Yksilöt	2 059 345	664 422	206 700	99 346	193 518	417 113	982 256

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %	100 %
Muutos	+1 049 890	+664 422	+206 700	+99 346	+193 518	+417 113	-1 129 598
Ero	1 049 890	273 319	-43 688	-192 552	-39 454	82 083	-1 129 598
Osuus	44,5 %	14,3 %	4,4 %	2,1 %	4,1 %	9 %	21,2 %

5.2.4 Vuosi 2018

Taulukon 22 tulkinta ja sitä koskevat johtopäätökset ovat samat kuin edeltävien vuosienkin osalta.

Taulukko 22. Vuosi 2018. Todennäköisimmät asiakkaat. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaaineisto ja Oikeusrekisterikeskuksen aineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %	100 %
Nykyiset tulorajat	<=600	<=800	<=900	<=1 050	<=1 150	<=1 300	>1 300
Yksilöt	431 389	109 929	57 314	64 777	43 600	58 968	187 836
Osuus	45,2 %	11,5 %	6 %	6,7 %	4,5 %	6,1 %	19,6 %
Tuloraja 1	<=650	<=900	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 400	>1 400
Yksilöt	457 157	141 475	48 136	38 035	43 466	70 516	155 028
Muutos	+25 768	+57 314	+48 136	+21 394	+21 260	+32 808	-32 808
Ero	25 768	31 546	-9 178	-26 742	-134	11 548	-32 808
Osuus	47,9 %	14,8 %	5 %	3,9 %	4,5 %	7,3 %	16,2 %
Tuloraja 2	<=700	<=950	<=1 050	<=1 150	<=1 250	<=1 450	>1 450
Yksilöt	479 135	144 645	39 629	43 600	40 661	65 749	140 394
Muutos	+47 746	+82 462	+39 629	+43 600	+40 661	+47 442	-47 442
Ero	47 746	34 716	-17 685	-21 177	-2 939	6 781	-47 442
Osuus	50,2 %	15,1 %	4,1 %	4,5 %	4,2 %	6,8 %	14,7 %
Tuloraja 3	<=750	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 300	<=1 500	>1 500
Yksilöt	502 870	143 898	38 035	43 466	37 708	60 991	126 845
Muutos	+71 481	+105 450	+38 035	+43 466	+37 708	+60 991	-60 991
Ero	71 481	33 969	-19 279	-21 311	-5 892	2 023	-60 991

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %	100 %
Osuus	52,7 %	15 %	3,9 %	4,5 %	3,9 %	6,3 %	13,3 %
Tuloraja 4	<=800	<=1 100	<=1 200	<=1 250	<=1 350	<=1 600	>1 600
Yksilöt	541 318	143 485	43 466	19 401	35 391	67 909	102 843
Muutos	+109 929	+143 485	+43 466	+19 401	+35 391	+67 909	-84 993
Ero	109 929	33 556	-13 848	-45 376	-8 209	8 941	-84 993
Osuus	56,7 %	15 %	4,5 %	2 %	3,7 %	7,1 %	10,7 %
Tuloraja 5	<=1 100	<=1 400	<=1 500	<=1 550	<=1 650	<=1 900	>1 900
Yksilöt	684 803	113 982	28 183	12 471	22 175	38 845	53 354
Muutos	+253 414	+113 982	+28 183	+12 471	+22 175	+38 845	-134 482
Ero	253 414	4 053	-29 131	-52 306	-21 425	-20 123	-134 482
Osuus	71,8 %	11,9 %	2,9 %	1,3 %	2,3 %	4 %	5,5 %

Tarkastellaan lopuksi vuoden 2018 osalta taulukkoa 23, jossa raportoidaan tulokset aineistolla, joka sisältää kaikki 15 vuotta täyttäneet suomalaiset.

Taulukko 23. Vuosi 2018. Kaikki 15 vuotta täyttäneet suomalaiset. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaaineisto ja Oikeusrekisterikeskuksen aineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %	100 %
Nykyiset tulorajat	<=600	<=800	<=900	<=1 050	<=1 150	<=1 300	>1 300
Yksilöt	962 395	387 157	250 749	284 650	221 602	332 482	2 196 713
Osuus	20,7 %	8,3 %	5,4 %	6,1 %	4,7 %	7,1 %	47,3 %
Tuloraja 1	<=650	<=900	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 400	>1 400
Yksilöt	1 054 396	545 905	218 050	171 369	231 239	429 335	1 985 454
Muutos	+92 001	+250 749	+218 050	+104 769	+114 406	+211 259	-211 259
Ero	92 001	158 748	-32 699	-113 281	9 637	96 853	-211 259
Osuus	22,7 %	11,7 %	4,7 %	3,7 %	4,9 %	9,2 %	42,8 %
Tuloraja 2	<=700	<=950	<=1 050	<=1 150	<=1 250	<=1 450	>1 450
Yksilöt	1 131 635	580 326	172 990	221 602	224 821	422 002	1 882 372
Muutos	+169 240	+362 409	+172 990	+221 602	+224 821	+314 341	-314 341
Ero	169 240	193 169	-77 759	-63 048	3 219	89 520	-314 341

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %	100 %
Osuus	24,4 %	12,5 %	3,7 %	4,7 %	4,8 %	9,1 %	40,6 %
Tuloraja 3	<=750	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 300	<=1 500	>1 500
Yksilöt	1 223 709	594 642	171 369	231 239	218 076	415 474	1 781 239
Muutos	+261 314	+468 799	+171 369	+231 239	+218 076	+415 474	-415 474
Ero	261 314	207 485	-79 380	-53 411	-3 526	82 992	-415 474
Osuus	26,4 %	12,8 %	3,7 %	4,9 %	4,7 %	8,9 %	38,4 %
Tuloraja 4	<=800	<=1 100	<=1 200	<=1 250	<=1 350	<=1 600	>1 600
Yksilöt	1 349 552	640 168	231 239	110 415	213 832	507 294	1 583 248
Muutos	+387 157	+640 168	+231 239	+110 415	+213 832	+507 294	-613 465
Ero	387 157	253 011	-19 510	-174 235	-7 770	174 812	-613 465
Osuus	29,1 %	13,8 %	4,9 %	2,3 %	4,6 %	10,9 %	34,1 %
Tuloraja 5	<=1 100	<=1 400	<=1 500	<=1 550	<=1 650	<=1 900	>1 900
Yksilöt	1 989 720	660 574	204 215	99 614	195 345	429 766	1 056 514
Muutos	+1 027 325	+660 574	+204 215	+99 614	+195 345	+429 766	-1 140 199
Ero	1 027 325	273 417	-46 534	-185 036	-26 257	97 284	-1 140 199
Osuus	42,9 %	14,2 %	4,4 %	2,1 %	4,2 %	9,2 %	22,7 %

5.3 Käyttövaralaskelma ilman menovähennyksiä

Toisin kuin edellä, tässä tarkastelussa huomioidaan käyttövaralaskelman osalta ainoastaan nettomääräiset kuukausittaiset ansio- ja pääomatulot ilman asumismeno- ja mahdollisia lapsivähennyksiä. Kiinnostuksen kohteena olevan ryhmän muodostavat edelleen vähintään 15 vuotta täyttäneet, oikeusapua todennäköisimmin hakevien asiakkaiden joukko. Lisäksi laskelmat toteutetaan aineistolla, joka sisältää koko populaation, ja tulokset raportoidaan tältä osin erillisenä liitteenä.

Sen sijaan edeltävissä kappaleissa sovellettu kolmas otosmäärittely, joka sisälsi kaikki vähintään 15 vuotta täyttäneet henkilöt ilman jaottelua todennäköisimpiin asiakkaisiin ja muihin, ei tuota tässä yhteydessä sellaista mielekästä lisäinformaatiota, mikä ei ilmenisi jo koko populaatiota koskevista laskelmista. Lukuun ottamatta täysi-ikäisiä, ”lapsiksi” koodattuja (= kotona asuvat) henkilöitä, ei aineistossa olevien alle 18-vuotiaiden lapsien osalta ole aikaisemminkaan huomioitu kuin nettotulot ilman asuinmeno- tai muita menovähennyksiä.

Siirryttäessä tarkastelemaan vain nettotuloista koostuvaa käyttövaralaskelmaa, olisi välitön vaikutus nykyisten tulojen vallitessa luonnollisesti se, että henkilöiden perusomavastuuprosentit kasvaisivat korkeampien käyttövarojen myötä. Koska tämänkaltaisen uudistuksen vaikutuksen tulisi olla joko neutraali tai positiivinen, tarkastellaan seuraavaksi, kuinka korkeita tulojen tulisi olla, jotta henkilöt säilyisivät nykyisissä perusomavastuuluokissaan, vaikka menovähennykset poistettaisiin.

Hyödynnetään tätä varten luvun 5.1 taulukkoa 16 ja lasketaan kunkin perusomavastuuluokan osalta sekä korkeimmat kuukausittaiset nettotulot, että myös 99. persentti eli kuukausittaiset nettotulot, jota pienemmät tulot ovat alle 99 prosentilla henkilöistä kyseisessä omavastuuluokassa. Tulokset on raportoitu taulukossa 24.

Taulukkoa 24 tarkasteltaessa voidaan todeta ainakin se, että menovähennysten vaikutus nykyisessä järjestelmässä on huomattava. Kiinnostavana huomiona todettakoon, että vuonna 2016 korkeimmat nettotulot 40 prosentin omavastuuluokkaan kuuluvalla henkilöllä olivat korkeammat kuin korkeimmat nettotulot 55 prosentin omavastuuluokassa. Samanlainen anomalia huomataan vuonna 2017, kun verrataan 20 prosentin ja 30 prosentin omavastuuluokkien korkeimpia nettotuloja ja edelleen vuonna 2018, kun verrataan 55 prosentin ja 75 prosentin omavastuuluokkia.

Tällaisissa poikkeamissa on kyse siitä, että pienempään omavastuuluokkaan kuuluvalla suurituloisimmalla henkilöllä on ollut käyttövaralaskelmassaan suhteessa suurempi menovähennyskomponentti. Lisäksi voidaan kunkin omavastuuluokan osalta päätellä, että henkilö, jolla on korkeimmat nettotulot, muodostaa oman uniikin poikkeamansa, joka erottautuu selvästi omasta viiteryhmästään.

Taulukko 24. Kuukausittaiset nettotulot todennäköisimmillä oikeusapuasiakkailla omavastuuluokittain (kts. taulukko 16, luku 5.1), korkein nettotulo sekä 99. persentti. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoineisto ja Oikeusrekisterikeskuksen aineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %
2016						
Korkein	2 760 €	2 921 €	3 142 €	3 343 €	3 232 €	3 399 €
p99	1 571 €	1 989 €	2 131 €	2 267 €	2 389 €	2 500 €
2017						
Korkein	2 770 €	3 045 €	2 953 €	3 265 €	3 511 €	3 551 €
p99	1 573 €	2 011 €	2 123 €	2 286 €	2 384 €	2 514 €

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %
2018						
Korkein	2 762 €	2 962 €	3 108 €	3 308 €	3 468 €	3 362 €
p99	1 571 €	1 998 €	2 117 €	2 277 €	2 399 €	2 506 €

Tulorajanostoja varten tarvitaan kaikille vuosille yhteiset verrokkitulorajat, joihin korotusten vaikutuksia verrataan (niin sanottu ”baseline”-verrokki). Verrokkitulorajojen tulisi olla sellaiset, etteivät suuren massan omavastuuprosentit kasvaisi aikaisempiin menovähennykset huomioiviin laskelmiin verrattuna. Ratkaisu on määritellä verrokkitulorajat siten, että ne vastaavat kussakin perusomavastuuluokassa siihen kuuluvien henkilöiden nettotulojen 99. persentiilin keskiarvoa yli vuosien. Keskiarvot pyöristetään lähimpään kymmenlukuun.

Ensimmäinen tulorajakorotus toteutetaan luonnollisesti suhteessa verrokkitulorajoihin. Tulorajojen korotetaan aina kunkin omavastuuluokan osalta 50 eurolla suhteessa edeltäviin tulorajoihin. Sekä verrokkitulorajat että tulorajakorotukset on raportoitu taulukossa 25. Ottaen huomioon jo lähtötasoisesti verrattain korkeat tulorajat, on tutkimusekonomisista syistä johtuen päädytty tarkastelemaan kolmea korotusvaihtoehtoa viiden sijaan.

Taulukko 25. Verrokkitulorajat sekä kolme erilaista tulorajakorotusvaihtoehtoa. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaineisto ja Oikeusrekisterikeskuksen aineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %	100 %
Verrokkitulorajat	<=1 570	<=2 000	<=2 120	<=2 280	<=2 390	<=2 510	>2 510
Tuloraja 1	<=1 620	<=2 050	<=2 170	<=2 330	<=2 440	<=2 560	>2 560
Tuloraja 2	<=1 670	<=2 100	<=2 220	<=2 380	<=2 490	<=2 610	>2 610
Tuloraja 3	<=1 720	<=2 150	<=2 270	<=2 430	<=2 540	<=2 660	>2 660

Liitteessä 5 on raportoitu taulukoiden 24 ja 25 kanssa yhteneväiset tulokset aineistolla, joka sisältää koko populaation.

5.3.1 Tulorajakorotusten vaikutukset, kun vain nettotulot huomioidaan

Sovellettujen tulorajakorotusten sijaan tämän kappaleen kenties keskeisin havainto on sittenkin se, mitä tapahtuisi, jos nykyisten tulorajojen ja nykyisen käyttövaralaskelman

maailmasta siirryttäisiin järjestelmään, jossa huomioitaisiin vain nettotulot ja jossa sovellettaisiin taulukossa 25 määriteltyjä verrokkitulorajoja.

Taulukosta 26 havaitaan, että vuosina 2016–2018 keskimäärin 904 651 vähintään 15 vuotta täyttäneitä, todennäköisimmiksi asiakkaiksi luokiteltua henkilöä oli julkisen oikeusavun piirissä, kun verrokkitulorajoissa kompensoitiin menovähennysten poisto. Lisäksi taulukon 26 on sisällytetty sama informaatio kuin luvun 5.1 taulukossa 16 eli todennäköisimmiksi asiakkaiksi luokiteltujen vähintään 15 vuotta täyttäneiden henkilöiden määrä eri omavastuuluokissa *nykyisillä tulorajoilla* ja vähennykset käyttövaraestimaatissa huomioiden.

Havaitaan, että käyttövaraestimaattiin pohjautuvissa laskelmissa julkisen oikeusavun piirissä oli keskimäärin noin 772 383 henkilöä eli karkeasti 130 000 henkeä vähemmän kuin maailmassa, jossa sovellettaisiin verrokkitulorajoja ja huomioitaisiin vain nettotulot ilman vähennyskelpoisia menoeria. Diskrepanssi alleviivaa ennen kaikkea sitä, että vain nettotulot huomioiva laskelma ja toisaalta aikaisemmin käyttämämme käyttövaraestimaatti eivät ole keskenään (erityisen) vertailukelpoisia johtuen jälkimmäisen sisältämästä yksilöllisestä menovähennysten aiheuttamasta variaatiosta. Tästä seuraa se, että kaksi henkilöä tismalleen samoilla nettotuloilla voivat kuulua eri perusomavastuuluokkiin, kun käyttövaraestimaatissa huomioidaan vähennykset. Onkin käytännössä mahdotonta kalibroida tulorajoja siten, että luvut olisivat perusomavastuuluokittain tismalleen samat.

Taulukko 26. Vähintään 15 vuotta täyttäneet, todennäköisimmät asiakkaat eri omavastuuluokissa sovellettaessa 1) taulukossa 23 määriteltyjä verrokkitulorajoja ja nettotuloja sekä 2) nykyisiä tulorajoja ja vähennykset huomioiva käyttövaraestimaattia. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoineisto ja Oikeusrekisterikeskuksen aineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %	100 %
2016							
Verrokkitulorajat	732 387	108 718	22 142	22 863	11 589	9 818	40 281
Nykyiset tulorajat	445 333	112 088	56 847	65 843	44 502	56 573	166 612
2017							
Verrokkitulorajat	720 934	109 478	22 801	24 212	12 594	10 892	45 856
Nykyiset tulorajat	437 109	110 310	55 817	64 620	44 290	57 840	176 781
2018							
Verrokkitulorajat	719 170	110 893	24 390	26 129	13 446	11 496	48 289
Nykyiset tulorajat	431 389	109 929	57 314	64 777	43 600	58 968	187 836

Ennen kuin siirrymme tarkastelemaan vuositasoisia tuloksia, on taulukossa 27 raportoitu tiivistetysti keskimääriin vaikutuksiin perustuvat tulokset. Muutokset ovat suhteessa taulukon 26 lukuihin.

Ensiksi on syytä kiinnittää huomiota ensimmäiseen riviin ”Systeemimuutos”, jossa raportoidaan estimoitu keskimääräinen henkilömäärämuutos sekä julkisen oikeusavun piirissä yleensä että 0 prosentin omavastuuluokassa erityisesti, jos Suomessa siirryttäisiin nykyisistä rakenteista sellaiseen järjestelmään, jossa huomioitaisiin vain nettotulot ilman menovähennyksiä ja jossa sovellettaisiin tässä raportissa ehdotettuja verrokkitulorajoja.

Tulosten mukaan systeemimuutoksen myötä julkisen oikeusavun piiriin tulisi noin 132 268 uutta todennäköisimmäksi asiakkaaksi luokiteltua, vähintään 15 vuotta täyttäneitä suomalaista. Vastaavasti systeemimuutoksen myötä 0 prosentin perusomavastuuluokka kasvaisi nykyisestä noin 286 220 henkilöllä.

Kun verrokkitulorajoja korotetaan taulukon 25 mukaisesti, havaitaan että tulorajan 1 nettolisäys (keskiarvona yli vuosien) on noin 3 736 henkilöä lisää julkisen oikeusavun piiriin. Vastaavasti keskimääräinen lisäys 0 prosentin perusomavastuuluokkaan on noin 15 048 henkilöä. Tulorajan 2 osalta vaikutukset ovat 7 180 ja 29 749 henkilöä sekä tulorajan 3 osalta 10 221 ja 43 480 henkilöä.

Syy sille, miksi tulorajojen korotukset vaikuttavat vain marginaalisesti uusien henkilöiden määrään julkisen oikeusavun piirissä on pääasiassa se, että 1) jo verrokkitulorajat itsessään aiheuttivat huomattavan henkilömäärälisäyksen sekä toisaalta se, että 2) todennäköisimmiksi asiakkaiksi luokitellut henkilöt eivät tyypillisesti kuulu suurituloisimpien joukkoon eli 100 prosentin perusomavastuuluokkaan.

Taulukon tulkinta koko populaation osalta on muutoin sama, mutta koko populaatiota tarkasteltaessa on tärkeää huomata, verrokkitulorajat ja siten myös tulorajakorotukset poikkeavat leipätekstissä esitellyistä verrokki- ja korotetuista tulorajoista. Koko populaatiota koskevat vuosikohtaiset tulokset on raportoitu liitteissä 5 ja 6.

Taulukko 27. Tulorajakorotusten keskimääräiset henkilölisäykset yli vuosien, kun tarkastellaan pelkästään nettotuloja. Muutokset ensimmäisen sarakkeen osalta ovat suhteessa taulukon 26 Verrokkitulorajat-rivin lukuihin.

	Todennäköisimmät vähintään 15 vuotta täyttäneet asiakkaat	Kaikki suomalaiset
Systeemimuutos		
Lisäys julkisen oikeusavun piiriin	132 268	1 240 847
Lisäys 0:n prosentoin omavastuuluokkaan	286 220	1 425 600
Tuloraja 1		
Lisäys julkisen oikeusavun piiriin	3 736	48 631
Lisäys 0:n prosentoin omavastuuluokkaan	15 048	81 030
Tuloraja 2		
Lisäys julkisen oikeusavun piiriin	7 180	94 542
Lisäys 0:n prosentoin omavastuuluokkaan	29 749	161 107
Tuloraja 3		
Lisäys julkisen oikeusavun piiriin	10 221	137 808
Lisäys 0:n prosentoin omavastuuluokkaan	43 480	242 996
N	949 459	5 511 462

5.3.2 Vuosi 2016

Taulukossa 28 on raportoitu tulokset vuodelta 2016. Verrokkitulorajat-rivin alla oleva rivi ”Muutos” ilmaisee, kuinka henkilömäärät muuttuisivat omavastuuluokittain, jos menövähennykset huomioivasta käyttövaralaskelmasta ja nykyisistä tuloarajoista siirryttäisiin vain nettotulot huomioivaan käyttövaraan sekä taulukossa 25 määriteltyihin verrokkitulorajoihin.

Vastaavasti tuloarajojen 1–3 muutoksilla tarkoitetaan henkilömäärän muutosta suhteessa luvun 5.3.1 taulukossa 26 raportoituihin Verrokkitulorajat-rivien väestömääriin.

Taulukko 28. Vuosi 2016. Todennäköisimmät asiakkaat. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaaineisto ja Oikeusrekisterikeskuksen aineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %	100 %
Verrokkitulorajat	<=1 570	<=2 000	<=2 120	<=2 280	<=2 390	<=2 510	>2 510
Muutos	+287 054	-3 370	-34 705	-42 980	-32 913	-46 755	-126 331
Tuloaraja 1	<=1 620	<=2 050	<=2 170	<=2 330	<=2 440	<=2 560	>2 560
Muutos	+14 971	+9 717	+8 012	+5 648	+4 399	+3 467	-3 467
Tuloaraja 2	<=1 670	<=2 100	<=2 220	<=2 380	<=2 490	<=2 610	>2 610
Muutos	+29 534	+18 704	+15 164	+10 639	+8 398	+6 531	-6 531
Tuloaraja 3	<=1 720	<=2 150	<=2 270	<=2 430	<=2 540	<=2 660	>2 660
Muutos	+42 978	+27 103	+16 733	+15 146	+8 368	+7 213	-9 320

5.3.3 Vuosi 2017

Taulukossa 29 on raportoitu tulokset vuodelta 2017. Taulukkoa tulkitaan samalla tavalla kuin vuoden 2016 osaltakin.

Taulukko 29. Vuosi 2017. Todennäköisimmät asiakkaat. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaaineisto ja Oikeusrekisterikeskuksen aineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %	100 %
Verrokkitulorajat	<=1 570	<=2 000	<=2 120	<=2 280	<=2 390	<=2 510	>2 510
Muutos	+283 825	-832	-33 016	-40 408	-31 696	-46 948	-130 925
Tuloaraja 1	<=1 620	<=2 050	<=2 170	<=2 330	<=2 440	<=2 560	>2 560

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %	100 %
Muutos	+15 072	+10 032	+8 367	+6 168	+4 814	+3 731	-3 731
Tuloraja 2	<=1 670	<=2 100	<=2 220	<=2 380	<=2 490	<=2 610	>2 610
Muutos	+29 980	+19 274	+16 124	+11 590	+9 249	+7 241	-7 241
Tuloraja 3	<=1 720	<=2 150	<=2 270	<=2 430	<=2 540	<=2 660	>2 660
Muutos	+43 730	+27 932	+17 794	+16 501	+9 251	+7 920	-10 186

5.3.4 Vuosi 2018

Taulukossa 30 on raportoitu tulokset vuodelta 2018. Taulukkoa tulkitaan samalla tavalla kuin edellisvuosienkin osalta.

Taulukko 30. Vuosi 2018. Todennäköisimmät asiakkaat. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaineisto ja Oikeusrekisterikeskuksen aineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %	100 %
Verrokkitulorajat	<=1 570	<=2 000	<=2 120	<=2 280	<=2 390	<=2 510	>2 510
Muutos	+287 781	+964	-32 924	-38 648	-30 154	-47 472	-139 547
Tuloraja 1	<=1 620	<=2 050	<=2 170	<=2 330	<=2 440	<=2 560	>2 560
Muutos	+15 101	+10 528	+9 063	+6 605	+5 248	+4 009	-4 009
Tuloraja 2	<=1 670	<=2 100	<=2 220	<=2 380	<=2 490	<=2 610	>2 610
Muutos	+29 732	+20 593	+17 278	+12 384	+9 765	+7 768	-7 768
Tuloraja 3	<=1 720	<=2 150	<=2 270	<=2 430	<=2 540	<=2 660	>2 660
Muutos	+43 731	+29 921	+19 173	+17 703	+9 707	+8 689	-11 157

Liitteessä 6 on raportoitu taulukoiden 29, 29 ja 30 kanssa yhteneväiset tulokset aineistolla, joka sisältää koko populaation.

6 Muutosten vaikutukset valtiontalouteen

6.1 Aineisto ja menetelmät

Tämän analyysin tarkoituksena on estimoida luvussa 5 määriteltyjen tulorajakorotusten aiheuttamaa julkisten menojen kasvua. Ensiksi tarkastellaan menovähennykset huomioivaan käyttövaraestimaattiin perustuvat laskelmat, minkä jälkeen luvussa 6.3 raportoidaan tulokset koskien laskelmia, joissa huomioidaan käyttövarana vain kuukausittaiset nettomääräiset ansio- ja pääomatulot ilman menovähennyksiä.

Analyysissa ei huomioida oikeusturvavakuutuksen vaikutusta, koska ilman tietoa asiatyypistä ja hakijan asemasta ei voida suoraan päätellä, onko asiakkaalla asiansa kattava oikeusturvaetus. Taustaksi on kuitenkin syytä kiinnittää huomiota arvioon, että kotivakuutuksen sisältämä oikeusturvaetus olisi karkeasti 80 prosentilla vähintään 15 vuotta täyttäneistä suomalaisista. Analyysissa hyödynnetään luvussa 5 kuvailtua Oikeusrekisterikeskuksen aineistoa, joka sisältää ne oikeusapuasiakkaat, joiden asian alkamispäivämäärä on merkitty kyseiselle vuodelle. Aineistosta on poistettu hylätyt hakemukset sekä puhelinneuvontaratkaisut.

Aineistossa on sekä julkisen avustajan että yksityisen avustajan asiakkaita. Edelleen aineistossa on asiakkaita, joilla on ollut sekä julkinen että yksityinen avustaja, mutta näillä tapauksilla ei ole lukumääräisesti merkitystä. Taulukossa 31 on eritelty vuosittain ja omavastuuluokittain ne uniikit oikeusapuasiakkaat ja -tapaukset, jotka löytyvät Oikeusrekisterikeskuksen aineistosta. Lisäksi on syytä huomata, että 100 prosentin omavastuuluokassa on läpi vuosien pyöreästi 2 000 oikeusaputoimistojen liiketoiminta-asiakasta.

Taulukko 31. Analyysissa huomioitavien oikeusapuasiakkaiden ja -tapauksien jakautuminen vuosittain ja omavastuuluokittain. Taulukosta havaitaan, että aineistossa on myös sellaisia asiakkaita, joilla on ollut useampi kuin yksi oikeusapuasias. Lähde: Oikeusrekisterikeskuksen aineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %	100 %
2016							
Uniikit asiakkaat	46 302	4 108	1 911	2 727	1 286	1 423	2 025
Uniikit oikeusaputapaukset	55 237	4 838	2 248	3 154	1 485	1 633	2 387

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %	100 %
2017							
Uniikit asiakkaat	36 373	3 861	1 719	2 543	1 337	1 497	2 050
Uniikit oikeusaputapaukset	45 363	4 520	2 030	2 967	1 562	1 739	2 378
2018							
Uniikit asiakkaat	35 920	3 746	1 794	2 485	1 278	1 528	2 377
Uniikit oikeusaputapaukset	45 206	4 416	2 107	2 881	1 478	1 770	2 830

Taulukossa 32 on eritelty vuosittain ja omavastuuluokittain, kuinka uniikit oikeusapuasiakkaat jakautuvat prosentuaalisesti julkisten avustajien ja yksityisten avustajien kesken.

Taulukko 32. Uniikit asiakkaat julkisten ja yksityisten avustajien kesken, prosentuaalinen jakauma omavastuuluokittain. Lähde: Oikeusrekisterikeskuksen aineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %
2016						
Julkinen avustaja	44,1 %	73,9 %	79,5 %	81,3 %	83,5 %	85,7 %
Yksityinen avustaja	55,9 %	26,1 %	20,5 %	18,7 %	16,5 %	14,3 %
2017						
Julkinen avustaja	50,3 %	74,2 %	76,4 %	80,4 %	82,3 %	87,2 %
Yksityinen avustaja	49,7 %	25,8 %	23,6 %	19,6 %	17,7 %	12,8 %
2018						
Julkinen avustaja	49,7 %	73,4 %	77,5 %	79,8 %	81 %	86,7 %
Yksityinen avustaja	50,3 %	26,6 %	22,5 %	20,2 %	19 %	13,3 %

Analyysia varten tarvitaan arvio siitä, kuinka paljon julkista rahaa kuluu keskimäärin oikeusapupalveluiden tuottamiseksi. Estimointiongelman syntyy 0 prosentin omavastuuluokkaan kuuluvista asiakkaista, joilla on julkinen avustaja. Heitä ei laskuteta eikä tällaiselle oikeusavulle voida siten aineiston pohjalta liittää julkisen rahan kustannusta: toisin sanoen, kuinka ”arvokas” on – tai kuinka paljon maksaa – julkisen avustajan tuottama oikeusapu nollan prosentin omavastuuluokkaan kuuluvalla asiakkaalla?

Tätä varten hyödynnetään aineistosta löytyviä sekä julkista avustajaa käyttäviä osittaisen korvauksen asiakkaita että niin kutsuttuja liiketoiminta-asiakkaita, jotka maksavat

saamansa oikeusavun kokonaan itse. Siinä missä 0 prosentin omavastuuluokkaan kuuluva oikeusavun saaja ei maksa saamastaan oikeusavusta, maksavat sen sijaan muut asiakkaat sekä oikeusapumaksun 70 euroa että omavastuuprosenttinsa mukaisen osuuden toimenpiteen kustannuksista. Ratkaisuksi aineistosta lasketaan edellä mainituille asiakkaille liitetty kustannusmuuttujan keskiarvo, ja sitä käytetään estimaattina 0 prosentin omavastuuluokan asiakkaasta syntyvälle julkiselle kustannukselle.

Vastaavasti julkisen rahan määrän osuuden keskiarvo omavastuuluokittain yksityisten avustajien tapauksessa lasketaan suoraan aineistosta löytyvästä muuttujasta, joka ilmoittaa maksutukseen määrätyn summan. Summa muodostuu pääasiassa avustajan tuntihiinan ja tehtyjen tuntien tulona, joskin myös vaatimuksia korotetusta palkkiosta ja/tai minimikorvauksesta esiintyy.

Taulukosta 33 käy ilmi, että yksityisen avustajan tapauksessa julkisen rahan korvauksen keskiarvo on laskettu omavastuuluokittain. Julkisen avustajan tapauksessa keskiarvo on laskettu omavastuuluokittain muiden kuin 0 prosentin perusomavastuuluokan osalta. Havaitaan, että julkisen avustajan tapauksessa keskiarvoon perustuva estimaatti käyttäytyy vakaammin omavastuuluokasta toiseen, vaikka molemmissa tapauksissa estimaatin keskihajontakin on suurta.

Taulukko 33. Julkisten ja yksityisten avustajien keskimääräiset kustannusestimaatit omavastuuluokittain. Lähde: Oikeusrekisterikeskuksen aineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %
2016						
Julkinen avustaja						
Keskiarvo, €	383	378	360	340	334	346
Keskihajonta, €	526	471	447	440	373	456
Yksityinen avustaja						
Keskiarvo, €	1 433	1 357	1 243	1 164	884	679
Keskihajonta, €	1 330	1 320	1 130	1 323	819	876
2017						
Julkinen avustaja						
Keskiarvo, €	382	383	345	340	365	355
Keskihajonta, €	554	541	445	420	645	521
Yksityinen avustaja						

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %
Keskiarvo, €	1 446	1 355	1 465	1 222	997	529
Keskihajonta, €	1 663	1 310	2 272	1 472	887	582
2018						
Julkinen avustaja						
Keskiarvo, €	365	355	355	382	341	310
Keskihajonta, €	454	388	466	381	436	360
Yksityinen avustaja						
Keskiarvo, €	1 383	1 326	1 430	1 261	914	701
Keskihajonta, €	1 271	1 361	1 879	1 230	838	864

Julkisen rahan kasvun estimaatit lasketaan luvussa 5 toteutettujen, käyttövaraestimaattiin perustuvien tarkasteluiden mukaisesti kolmella erilaisella aineistomäärittelyllä. Ensiksi leipätekstissä raportoidaan tulokset luvussa 5 määritellylle aineistolle, joka sisältää taustamuuttujien suhteen todennäköisimmät oikeusapuasiakkaat. Tätä kiinnostukseen kohteena olevaa ryhmää fokusoidaan edelleen pienemmäksi eristämällä todennäköisimmistä asiakkaista se osuus, joka vielä tämänkin ryhmän sisällä hakee muita todennäköisimmin oikeusapua. Taustalla on tulkinta siitä, etteivät ominaisuudet ole ”kohtalo”. Toisin sanoen, kaikki, jotka tässä raportissa sovelletun naiivin estimoinnin mukaan ovat muuta väestöä keskimäärin todennäköisempiä oikeusapuasiakkaita, eivät tietenkään päädy sanotusta huolimatta automaattisesti oikeusapuasiakkaksi.

Fokusointi perustuu yksinkertaiseen, klassiseen tapahtumatodennäköisyyteen: Oikeusrekisterikeskuksen aineistosta havaittujen sekä julkisen avustajan asiakkaiden että yksityisen avustajan asiakkaiden määrät jaetaan omavastuuluokittain luvussa 5.1, taulukossa 16 raportoitujen todennäköisimpien asiakkaiden määrällä.

Saaduilla suhteellisilla prosenttiluvuilla kerrotaan aikaisemmin estimoidut tulorajanostojen aiheuttamat, luvuissa 5.2.2–5.2.4 raportoidut uusien henkilöiden lisäykset (”Muutos-rivi”) omavastuuluokittain, ja näiden osajoukkojen lukumäärät kerrotaan edelleen kustannuskeskiarvoilla siten, että julkisen avustajan asiakkaiden osalta käytetään taulukon 33 julkisen avustajan estimaatteja ja yksityisen avustajan asiakkaiden osalta yksityisen avustajan estimaatteja. Lopuksi nämä kaksi rahamääräisen kasvun arviota lasketaan yhteen omavastuuluokittain.

Toinen aineisto, jonka osalta tulokset raportoidaan leipätekstissä, sisältää kaikki 15 vuotta täyttäneet suomalaiset ilman, että heitä jaetaan todennäköisimpiin asiakkaisiin ja muihin.

Myös tälle ryhmälle lasketaan omavastuuluokittain edellä kuvailtu tapahtumatodennäköisyys, joka toimii estimaattina sille, kuinka suuri osuus todennäköisesti päätyy oikeusapuasiakkaksi: Oikeusrekisterikeskuksen aineistosta havaittujen sekä julkisten avustajien että yksityisten avustajien asiakkaiden määrät jaetaan omavastuuluokittain luvussa 3.4.1, taulukossa 2 raportoiduilla Yksilöt-rivien luvuilla.

Kolmas aineisto sisältää koko populaation, ja sitä koskevat vuositasoiset tulokset raportoidaan erillisessä liitteessä 7. Tarkastelua varten edelleen uniikkien asiakkaiden lukumäärät jaetaan omavastuuluokittain, mutta nyt liitteen 1 taulukossa raportoiduilla väestömäärillä. Saadulla suhteellisella prosenttiluvulla kerrotaan aikaisemmin estimoidut tulorajanostojen aiheuttamat, liitteessä 4 raportoidut väestömäärämuutokset omavastuuluokittain, ja tämän osajoukon lukumäärä kerrotaan edelleen Oikeusrekisterikeskuksen aineistosta lasketuilla julkisen rahan osuuden keskiarvoilla.

Suhteelliset osuudet eivät ole täysin samat kolmen eri aineiston kesken, koska jakolaskujen nimittäjien suuruusluokatkin vaihtelevat; esimerkiksi todennäköisimmiksi luokitellut asiakkaat ovat pienempi ryhmä kuin kaikki 15 vuotta täyttäneet. Erot kuitenkin kompensoituvat osittain, joskaan ei kokonaan, sillä, että prosenttiosuudella kerrottavat, aikaisemmin estimoidut henkilömäärämuutokset – varsinkin eräiden omavastuuluokkien osalta – vaihtelevat myös suhteessa käytetyn aineiston kokoon.

Kolmesta populaatiomäärittelystä kaikkein ”herkin” tulorajamuutosten aiheuttamalle julkisen rahan osuuden kasvulle on aineisto, joka sisältää kaikki 15 vuotta täyttäneet ilman, että heitä on jaettu propensiteettipistemäärien perusteella todennäköisimpiin asiakkaisiin ja muihin. Tämä on intuitiivisesti ymmärrettävää, koska yhtäältä ensimmäisessä aineistossa (todennäköisimmät asiakkaat) populaatio on jo valmiiksi pakkautunut voimakkaasti 0 prosentin perusomavastuuluokkaan, toisaalta todennäköisimpien asiakkaiden määrä ylipäättään on rajallinen.

Samoin koko populaation sisältämä kolmas aineisto lisää havaintoja pääasiassa 0 prosentin omavastuuluokkaan (0–14-vuotiaat). Kun samanaikaisesti jakolaskun nimittäjä kasvaa, henkilömäärämuutosten vaikutus eri omavastuuluokissa liudentuu. Tuloksia voi tulkita niin, että todennäköisimpiä asiakkaita koskevat luvut muodostavat euromääräistä muutosta koskevan ennusteen alarajan ja kaikkia 15 vuotta täyttäneitä koskevat luvut ennusteen ylärajan.

Lopuksi mainittakoon, että tämän ja edellisen luvun 5 ”Tulorajojen muutosten vaikutukset oikeusavun piirissä olevien määrään” kontekstissa tarkastellaan liitteessä 9 erillisenä kiinnostuksen kohteena siviiliasioita. Tarkoituksena on estimoida, mikä on siviiliasioiden asiakkaiden osuus luvussa 5 raportoiduista tulorajakorotuksien aiheuttamista henkilömäärien lisäyksistä ja toisaalta sitä, mikä on siviiliasia-asiakkaiden lisäyksen osuus tässä luvussa

estimoiduista julkisten menojen kasvusta. Tarkastelussa keskitytään todennäköisimpiin oikeusapuasiakkaisiin.

6.2 Tulorajakorotusten euromääräiset vaikutukset

Ennen kuin tarkastellaan tuloksia vuositason tasolla, tulkitaan taulukkoa 33, joka tiivistää tulokset tulorajoittain ja eri aineistoille. Julkisen rahan osuuden lisäys tarkoittaa kyseisen tulorajakorotuksen aiheuttamaa julkisen rahan osuuden lisäystä keskiarvona yli vuosien.

Todennäköisimmät asiakkaat sisältävän aineiston osalta tulokset voidaan tiivistää seuraavasti: tulorajan 1 aiheuttama keskimääräinen (yli vuosien) julkisten menojen lisäys on 5 194 212 euroa. Tulorajan 2 osalta lisäys on 8 390 136 euroa ja tulorajan 3 osalta noin 11 007 787 euroa. Vastaavasti tulorajan 4 aiheuttama nettolisäys yli vuosien on 14 707 717 euroa ja 25 102 205 euroa tulorajan 5 osalta.

Jotta euromääräisestä kasvusta saisi hieman vertailukelpoisemman, Oikeusrekisterikeskuksen aineistosta lasketaan yksityisille avustajille maksettujen korvausten summien keskiarvo. Tämä ei vastaa koko ”systeemin” kustannuksia, koska se ei huomioi julkisten avustajien työn aiheuttamia kustannuksia tai muita oikeusaputoimistojen kuluja. Lisäksi vertailua vääristää aavistuksen se, että taulukossa 34 raportoiduissa tulorajakorotuksia koskevissa euromääräisissä kasvuluvuissa on huomioitu aiemmin kuvaillun mukaisesti julkisen avustajan työn estimoitu kustannus.

Vuosien 2016–2018 aineistoissa maksatuspäätöksiä summat olivat 68 539 208, 58 223 268 ja 56 008 592 euroa eli keskimäärin 60 923 689 euroa. Taulukossa rivi ”Kasvu, %” ilmaisee tulorajoittain, kuinka monta prosenttia keskiarvo kasvaisi.

Taulukko 34. Tulorajakorotusten aiheuttamat, keskimääräiset julkisen rahan osuuden lisäykset.

	Todennäköisimmät vähintään 15 vuotta täyttäneet asiakkaat	Kaikki vähintään 15 vuotta täyttäneet henkilöt	Kaikki henkilöt
Tuloraja 1			
Julkisen rahan osuuden lisäys	5 194 212 €	6 721 527 €	5 597 581 €
Kasvu, %	8,53 %	11,03 %	9,19 %
Tuloraja 2			
Julkisen rahan osuuden lisäys	8 390 136 €	11 310 635 €	8 790 352 €
Kasvu, %	13,77 %	18,57 %	14,43 %
Tuloraja 3			
Julkisen rahan osuuden lisäys	11 007 787 €	15 699 024 €	11 302 950 €
Kasvu, %	18,07 %	25,77 %	18,55 %
Tuloraja 4			
Julkisen rahan osuuden lisäys	14 707 717 €	21 427 075 €	14 758 622 €
Kasvu, %	24,14 %	35,17 %	24,22 %
Tuloraja 5			
Julkisen rahan osuuden lisäys	25 102 205 €	45 188 377 €	28 218 626 €
Kasvu, %	41,2 %	74,17 %	46,32 %

Siirrytään seuraavaksi tarkastelemaan tuloksia vuositasolla. Leipätekstissä raportoidaan ensin tulokset aineistolla, joka sisältää todennäköisimmät vähintään 15 vuotta täyttäneet asiakkaat ja sen jälkeen aineistolla, joka sisältää kaikki vähintään 15 vuotta täyttäneet suomalaiset. Liitteessä 7 on raportoitu koko populaatiota koskevien laskelmien vuositasoiset tulokset.

6.2.1 Vuosi 2016

Taulukossa 35 on raportoitu tulokset vuoden 2016 aineistolla, joka sisältää todennäköisimmiksi asiakkaiksi määritellyt 15 vuotta täyttäneet suomalaiset. Julkisen rahan muutos

ilmaisee julkisen rahan estimoidun kasvun euromääräisenä per tulorajaskenaario ja per omavastuuluokka. Luvuissa ei eritellä julkisen avustajan asiakkaiden ja yksityisen avustajan asiakkaiden lukuja, vaan ne ovat suoraan laskettu yhteen.

Taulukko 35. Vuosi 2016. Todennäköisimmät asiakkaat. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaaineisto ja Oikeusrekisterikeskuksen aineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %
Tuloraja 1	<=650	<=900	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 400
Julkinen raha, muutos	+2 445 345	+1 319 303	+773 978	+469 324	+249 610	+308 861
Tuloraja 2	<=700	<=950	<=1 050	<=1 150	<=1 250	<=1 450
Julkinen raha, muutos	+4 782 086	+1 893 815	+746 788	+910 138	+481 083	+444 366
Tuloraja 3	<=750	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 300	<=1 500
Julkinen raha, muutos	+7 386 353	+2 307 590	+839 828	+856 800	+444 648	+570 788
Tuloraja 4	<=800	<=1 100	<=1 200	<=1 250	<=1 350	<=1 600
Julkinen raha, muutos	+11 302 838	+3 379 960	+761 437	+385 758	+412 925	+628 478
Tuloraja 5	<=1 100	<=1 400	<=1 500	<=1 550	<=1 650	<=1 900
Julkinen raha, muutos	+25 988 822	+2 536 931	+480 683	+235 664	+247 991	+332 829

Tarkastellaan seuraavaksi taulukkoa 36, jossa on raportoitu tulokset aineistolla, joka sisältää kaikki 15 vuotta täyttäneet suomalaiset. Taulukon tulkinta on sama kuin yllä.

Taulukko 36. Vuosi 2016. Kaikki 15 vuotta täyttäneet. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaaineisto ja Oikeusrekisterikeskuksen aineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %
Tuloraja 1	<=650	<=900	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 400
Julkinen raha, muutos	+3 706 300	+1 639 505	+758 582	+525 922	+263 689	+354 962
Tuloraja 2	<=700	<=950	<=1 050	<=1 150	<=1 250	<=1 450
Julkinen raha, muutos	+7 448 446	+2 367 874	+760 206	+1 048 350	+517 917	+527 752
Tuloraja 3	<=750	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 300	<=1 500
Julkinen raha, muutos	+11 963 725	+2 843 224	+936 817	+1 028 611	+502 421	+698 014
Tuloraja 4	<=800	<=1 100	<=1 200	<=1 250	<=1 350	<=1 600

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %
Julkinen raha, muutos	+17 854 432	+4 329 767	+931 316	+488 020	+493 014	+854 429
Tuloraja 5	<=1 100	<=1 400	<=1 500	<=1 550	<=1 650	<=1 900
Julkinen raha, muutos	+47 572 092	+4 202 032	+815 268	+442 240	+448 069	+685 925

6.2.2 Vuosi 2017

Taulukossa 37 on raportoitu tulokset vuoden 2017 aineistolla, joka sisältää todennäköisimmiksi asiakkaiksi määritellyt 15 vuotta täyttäneet suomalaiset. Taulukon tulkinta on sama kuin vuoden 2016 osalta.

Taulukko 37. Vuosi 2017. Todennäköisimmät asiakkaat. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoineisto ja Oikeusrekisterikeskuksen aineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %
Tuloraja 1	<=650	<=900	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 400
Julkinen raha, muutos	+1 814 080	+1 242 057	+853 360	+459 911	+296 179	+312 120
Tuloraja 2	<=700	<=950	<=1 050	<=1 150	<=1 250	<=1 450
Julkinen raha, muutos	+3 570 214	+1 797 029	+736 099	+896 070	+574 892	+451 583
Tuloraja 3	<=750	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 300	<=1 500
Julkinen raha, muutos	+5 455 514	+2 265 685	+767 098	+854 352	+532 607	+579 973
Tuloraja 4	<=800	<=1 100	<=1 200	<=1 250	<=1 350	<=1 600
Julkinen raha, muutos	+8 366 551	+3 185 839	+783 367	+393 530	+492 257	+638 149
Tuloraja 5	<=1 100	<=1 400	<=1 500	<=1 550	<=1 650	<=1 900
Julkinen raha, muutos	+19 225 320	+2 476 904	+508 035	+237 421	+300 091	+347 047

Tarkastellaan seuraavaksi taulukkoa 38, jossa on raportoitu tulokset aineistolla, joka sisältää kaikki 15 vuotta täyttäneet suomalaiset. Taulukon tulkinta on sama kuin yllä.

Taulukko 38. Vuosi 2017. Kaikki 15 vuotta täyttäneet. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaaineisto ja Oikeusrekisterikeskuksen aineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %
Tuloraja 1	<=650	<=900	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 400
Julkinen raha, muutos	+2 651 298	+1 571 492	+855 424	+521 797	+313 032	+359 527
Tuloraja 2	<=700	<=950	<=1 050	<=1 150	<=1 250	<=1 450
Julkinen raha, muutos	+5 400 828	+2 277 116	+742 181	+1 043 460	+617 936	+536 473
Tuloraja 3	<=750	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 300	<=1 500
Julkinen raha, muutos	+8 586 767	+2 869 755	+833 470	+1 036 352	+599 609	+708 549
Tuloraja 4	<=800	<=1 100	<=1 200	<=1 250	<=1 350	<=1 600
Julkinen raha, muutos	+12 844 746	+4 134 697	+956 870	+501 324	+585 934	+861 504
Tuloraja 5	<=1 100	<=1 400	<=1 500	<=1 550	<=1 650	<=1 900
Julkinen raha, muutos	+34 480 864	+4 170 063	+854 788	+444 962	+527 154	+704 314

6.2.3 Vuosi 2018

Tarkastellaan lopuksi vuoden 2018 tuloksia. Taulukossa 39 on raportoitu tulokset aineistolla, joka sisältää todennäköisimmiksi asiakkaiksi määritellyt 15 vuotta täyttäneet suomalaiset. Taulukon tulkinta on sama kuin edeltävien vuosien osalta.

Taulukko 39. Vuosi 2018. Todennäköisimmät asiakkaat. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaaineisto ja Oikeusrekisterikeskuksen aineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %
Tuloraja 1	<=650	<=900	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 400
Julkinen raha, muutos	+1 885 443	+1 203 798	+900 532	+461 094	+278 341	+309 299
Tuloraja 2	<=700	<=950	<=1 050	<=1 150	<=1 250	<=1 450
Julkinen raha, muutos	+3 493 572	+1 731 996	+741 383	+939 689	+532 344	+447 262
Tuloraja 3	<=750	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 300	<=1 500

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %
Julkinen raha, muutos	+5 230 260	+2 214 826	+711 562	+936 801	+493 683	+574 996
Tuloraja 4	<=800	<=1 100	<=1 200	<=1 250	<=1 350	<=1 600
Julkinen raha, muutos	+8 043 498	+3 013 697	+813 166	+418 140	+463 348	+640 216
Tuloraja 5	<=1 100	<=1 400	<=1 500	<=1 550	<=1 650	<=1 900
Julkinen raha, muutos	+18 542 286	+2 394 029	+527 250	+268 781	+290 321	+366 213

Taulukossa 40 on raportoitu tulokset aineistolla, joka sisältää kaikki 15 vuotta täyttäneet suomalaiset. Taulukon tulkinta on sama kuin edeltävien vuosien osalta.

Taulukko 40. Vuosi 2018. Kaikki 15 vuotta täyttäneet. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoineisto ja Oikeusrekisterikeskuksen aineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %
Tuloraja 1	<=650	<=900	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 400
Julkinen raha, muutos	+3 017 456	+1 495 400	+932 410	+513 854	+294 697	+353 234
Tuloraja 2	<=700	<=950	<=1 050	<=1 150	<=1 250	<=1 450
Julkinen raha, muutos	+5 550 747	+2 161 311	+739 728	+1 086 878	+579 114	+525 592
Tuloraja 3	<=750	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 300	<=1 500
Julkinen raha, muutos	+8 570 597	+2 795 792	+732 796	+1 134 144	+561 739	+694 690
Tuloraja 4	<=800	<=1 100	<=1 200	<=1 250	<=1 350	<=1 600
Julkinen raha, muutos	+12 698 005	+3 817 791	+988 808	+541 546	+550 807	+848 217
Tuloraja 5	<=1 100	<=1 400	<=1 500	<=1 550	<=1 650	<=1 900
Julkinen raha, muutos	+33 694 284	+3 939 487	+873 250	+488 571	+503 187	+718 587

6.3 Tulorajakorotusten euromääräiset vaikutukset, kun käyttövarana huomioidaan vain nettotulot

Luvussa 6.1 määritellyt suhteelliset prosenttiosuudet lasketaan hyödyntämällä luvun 5.3.1 taulukkoa 26. Julkisen rahan osuuden keskiarvot omavastuuluokittain ovat luonnollisesti samat kuin edellä suoritetuissa laskelmissa.

Ennen tulosten vuosittaista tarkastelua, voidaan päähavainnot tiivistää seuraavasti: sellainen systeeminen muutos, jossa siirryttäisiin nykyisistä rakenteista järjestelmään, jossa huomioitaisiin vain nettotulot ilman menovähennyksiä ja jossa sovellettaisiin tässä raportissa ehdotettuja verrokkitulorajoja, kasvattaisi julkisen rahan osuutta keskimäärin (yli vuosien) 6 676 422 eurolla. Vastaavasti verrokkitulorajoja korotettaessa havaitaan, että tulorajan 1 aiheuttama keskimääräinen (yli vuosien) julkisten menojen lisäys on 2 126 517 euroa. Tulorajan 2 osalta lisäys on 4 105 773 euroa ja tulorajan 3 osalta 5 379 945 euroa.

Varsinaisten tulorajakorotusten osalta tuloksissa heijastuu ennen kaikkea se, että todennäköisimpien asiakkaiden ryhmä ei ole ääretön. Toisaalta on huomioitava sekin, että korotukset tehdään luvun 5.3 taulukossa 25 määriteltyihin verrokkitulorajoihin ("baseline"): merkittävä osa kiinnostuksen kohteena olevasta ryhmästä kuuluu jo verrokkitulorajojen vallitessa matalimpiin perusomavastuuluokkiin, ja näin korotusten vaikutukset jäävät marginaalisemmiksi kuin käyttövaraestimaattiin perustuvissa laskelmissa.

Koko populaatiota koskevat vuositason tulokset on raportoitu liitteessä 8. Tältä osin tulokset voidaan tiivistää kuitenkin niin, että populaatiotasolla systeeminen muutos kasvattaisi julkisen rahan osuutta keskimäärin 12 454 189 eurolla. Vastaavasti tulorajan 1 aiheuttama keskimääräinen julkisten menojen lisäys on 2 747 285 euroa, tulorajan 2 osalta vaikutus on 5 383 146 euroa ja tulorajan 3 osalta 6 316 870 euroa.

6.3.1 Vuosi 2016

Taulukossa 41 on raportoitu tulokset vuoden 2016 aineistoilla. Taulukon tulkinta on yhteineväinen edelliseen lukuun verrattuna: rivi "Julkinen raha, muutos" ilmaisee julkisen rahan estimoidun kasvun euromääräisenä per tulorajaskenaario ja per omavastuuluokka.

Taulukko 41. Vuosi 2016. Todennäköisimmät asiakkaat. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaineisto ja Oikeusrekisterikeskuksen aineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %
Verrokkitulorajat	<=1 570	<=2 000	<=2 120	<=2 280	<=2 390	<=2 510
Julkinen raha, muutos	+17 600 836	-80 635	-1 619 441	-2 531 457	-1 551 004	-2 668 197
Tuloraja 1	<=1 620	<=2 050	<=2 170	<=2 330	<=2 440	<=2 560
Julkinen raha, muutos	+917 953	+232 502	+373 864	+332 659	+207 300	+197 854
Tuloraja 2	<=1 670	<=2 100	<=2 220	<=2 380	<=2 490	<=2 610
Julkinen raha, muutos	+1 810 890	+447 537	+707 598	+626 621	+395 750	+372 709

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %
Tuloraja 3	<=1 720	<=2 150	<=2 270	<=2 430	<=2 540	<=2 660
Julkinen raha, muutos	+2 635 214	+648 503	+780 813	+892 076	+394 337	+411 629

6.3.2 Vuosi 2017

Taulukossa 42 on raportoitu tulokset vuoden 2017 aineistoilla. Tulkinta on sama kuin vuoden 2016 osalta.

Taulukko 42. Vuosi 2017. Todennäköisimmät asiakkaat. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaineisto ja Oikeusrekisterikeskuksen aineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %
Verrokkitulorajat	<=1 570	<=2 000	<=2 120	<=2 280	<=2 390	<=2 510
Julkinen raha, muutos	+13 051 982	-18 655	-1 499 346	-2 181 925	-1 597 205	-2 438 404
Tuloraja 1	<=1 620	<=2 050	<=2 170	<=2 330	<=2 440	<=2 560
Julkinen raha, muutos	+693 101	+224 932	+379 968	+333 056	+242 584	+193 782
Tuloraja 2	<=1 670	<=2 100	<=2 220	<=2 380	<=2 490	<=2 610
Julkinen raha, muutos	+1 378 661	+432 150	+732 234	+625 829	+466 070	+376 086
Tuloraja 3	<=1 720	<=2 150	<=2 270	<=2 430	<=2 540	<=2 660
Julkinen raha, muutos	+2 010 969	+626 275	+808 074	+891 010	+466 171	+411 352

6.3.3 Vuosi 2018

Taulukossa 43 on raportoitu tulokset vuoden 2018 aineistoilla. Taulukon tulkinta on sama kuin edeltävien vuosien osalta.

Taulukko 43. Vuosi 2018. Todennäköisimmät asiakkaat. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaineisto ja Oikeusrekisterikeskuksen aineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %
Verrokkitulorajat	<=1 570	<=2 000	<=2 120	<=2 280	<=2 390	<=2 510
Julkinen raha, muutos	+12 630 842	+20 071	-1 447 407	-2 065 012	-1 280 125	-2 295 653
Tuloraja 1	<=1 620	<=2 050	<=2 170	<=2 330	<=2 440	<=2 560
Julkinen raha, muutos	+662 790	+219 203	+398 428	+352 914	+222 793	+193 867
Tuloraja 2	<=1 670	<=2 100	<=2 220	<=2 380	<=2 490	<=2 610
Julkinen raha, muutos	+1 304 951	+428 766	+759 577	+661 693	+414 553	+375 645
Tuloraja 3	<=1 720	<=2 150	<=2 270	<=2 430	<=2 540	<=2 660
Julkinen raha, muutos	+1 919 374	+622 985	+842 885	+945 894	+412 091	+420 183

7 Oikeusavun tulorajojen vaikutukset yksityisten asianajajien ja luvansaaneiden oikeudenkäyntiavustajien näkökulmasta

7.1 Aineisto ja menetelmä

Selvityksessä haastattelimme neljää pientä ja neljää keskisuurta asianajotoimistoa sekä neljää lakiasiaintoimistoa siten, että haastateltavat olivat eri puolilta Suomea. Pieneksi asianajotoimistoksi määrittelimme toimiston, jossa työskentelee 1–2 lakimiestä (näitä on $\frac{3}{4}$ kaikista toimistoista) ja keskisuureksi toimiston, jossa työskentelee 3–10 lakimiestä (näitä on noin 20 % kaikista toimistoista). Haastatteluilla selvitimme avustajien näkemyksiä oikeusavun tulorajoihin ja tulorajojen mahdollisia muutostarpeita. Haastattelut toteutettiin 13.–23.4.2021. Jokaiseen haastatteluun osallistui hankkeesta 2–3 henkilöä ja haastattelut tallennettiin haastateltavien suostumuksella.

7.1.1 Haastateltavien taustatiedot

Pienimmissä haastatelluissa toimistoissa työskenteli vain yksi henkilö ja suurimmassa toimistossa seitsemän lakimiestä sekä avustavissa tehtävissä useita oikeustieteen opiskelijoita. Haasteltavien toimistojen toimipaikat sijaitsivat tasaisesti eri puolilla Suomea, ja osalla toimistoista oli päätoimipisteen lisäksi sivutoimipiste toisella paikkakunnalla. Asianajo- ja lakiasiaintoimistojen toiminnan kestossa oli vaihtelua, jotkin toimistot olivat toimineet jo kymmeniä vuosia, kun taas toiset oli perustettu vasta 2000-luvulla. Suurin osa haastateltavista olivat toimistojensa omistajia tai osakkaita.

7.1.2 Hoidettavien asioiden laatu

Haastatelluilla toimistoilla oli erilaisia profiileja; jotkut toimistot hoitivat enemmän rikosasioita ja toiset siviiliasioita. Kuitenkin kaikki kertoivat ainakin jossain määrin hoitavansa rikos- ja riita-asioita. Useat toimistot ilmoittivat hoitavansa perhe- tai jäämistöoikeudellisia asioita. Lisäksi kolme toimistoa hoiti hallinto-oikeudessa käsiteltäviä asioita. Vain harvat kertoivat hoitavansa ulkoprosessuaalisia asioita.

Julkista oikeusapua saavien asiakkaiden osuus toimistoissa vaihteli. Osassa toimistoista erittäin pieni osa asiakkaista sai oikeusapua julkisista varoista ja osassa toimistoista suurin asiakkaista oli oikeusavun piirissä. Noin 60 prosentilla haastateltavista toimistoista vähintään 50 prosenttia asiakkaista sai oikeusapua julkisista varoista. Rikosasioita hoidettaessa asiakkaat olivat saaneet noin 30–90 prosentissa tapauksista oikeusapua julkisista varoista. Riita-asoiden osalta vastaava luku vaihteli noin 10–50 prosentin välillä. Ulkoprosessuaalisten asioiden osalta oikeusapua saavien asiakkaiden määrässä oli suurta vaihtelua, jotkut vastaajista kertoivat tällaisten asiakkaiden osuuden olevan alle 1 prosentin ja joillain 70 prosenttia asiakkaista saivat oikeusapua julkisista varoista.

7.2 Asiakkaiden saaman oikeusavun määrä yrityksen toiminnan kannalta

Haastateltavien vastaukset jakautuivat tasan sen suhteen, oliko heidän yrityksensä kannalta merkitystä sillä, saiko asiakas oikeusapua kokonaan vai osittain. Syynä sille miksi tällä ei ollut joillekin toimistoille merkitystä, mainittiin esimerkiksi se, että toimeksiantoja on muutoinkin riittävästi eikä toimeksiantoja karsita oikeusavun perusteella. Rikosasioiden osalta todettiin muun muassa, että asiakkaat eivät vastaajana saa oikeusturvaa vakuutusyhtiön kautta ja tällöin tulee tutkia mahdollisuus saada päätös puolustajan määräämisestä. Usein rikosasioissa asiakkaat ovat oikeutettuja oikeusapuun julkisista varoista täysimääräisesti. Etenkin silloin, kun kyse on rahallisesti vähäisestä asiasta, asiakkaan kanssa pohditaan jutun laatua ja kuluriskiä. Tällöin asiakkaan omavastuun suhteellisella osuudella ei ole merkitystä.

Jos asiakkaan omavastuuosuus nousee useisiin kymmeniin prosentteihin, asiakkaalla ei välttämättä ole taloudellisia mahdollisuuksia käyttää avustajaa asiansa hoitamiseksi. Tällä on suora vaikutus yrityksen toimintaan: mitä suurempi on asiakkaan omavastuuosuus sitä vähemmän käytetään avustajaa. Myös avustajan halu edustaa asiakasta voi vähentyä, koska on olemassa ilmeinen riksi, ettei päämies kykene maksamaan omavastuuosuuttaan avustajalle.

Haastateltavat kokivat pulmalliseksi omavastuuosuuden perimisen asiakkailtaan. Täyden oikeusavun saamisen tulorajana olevan 600 euron käyttövaran ylittäminen esimerkiksi muutamalla sadalla eurolla ei merkittävästi lisää asiakkaan maksukykyä. Tämä aiheuttaa yritykselle aina merkittävän luottotappioriskin. Luottotappioiden torjumiseksi osa haastateltavista kertoi käyttävänsä välilaskutusta asian hoitamisen aikana. Myös omavastuuosuuden maksaminen osamaksulla tuli joissain tapauksissa kyseeseen. Jotkut myös kokivat, että omavastuuosuuden periminen vaikeassa tilanteessa olevalta pienituloiselta asiakkaalta tuntuu kohtuuttomalta tai epärealistiselta.

7.3 Toimeksiantojen syntymättä jääminen siitä syystä, ettei asiakas saa oikeusapua julkisista varoista

Lähes kaikki haastateltavat kertoivat, että ainakin jonkin verran toimeksiantoja on jäänyt syntymättä siitä syystä, että asiakas ei ole oikeutettu saamaan oikeusapua julkisista varoista. Joidenkin osalta näin oli käynyt vain yksittäisissä tapauksissa ja joidenkin osalta jopa kolmasosa toimeksiannoista oli jäänyt tästä syystä syntymättä. Ongelma oli tullut esiin pääosin riita-asioissa. Ongelmalliseksi oli osoittautuneet esimerkiksi jäsentymättömät kuolinpesät, joissa riitelevät osapuolet eivät saa oikeusapua sekä lasten elatus- ja tapaamisoikeuteen liittyvät riidat. Lasten elatus- ja tapaamisoikeutta koskevassa riidassa voi tulla eteen tilanne, jossa asiakkaan oikeusavun omavastuuta laskettaessa otetaan huomioon hänen uuden kumppaninsa tulot, jolloin omavastuuosuus voi nousta korkealle siitä huolimatta, että asiakkaan omat tulot ovat pienet. Tämä on koettu epäoikeudenmukaiseksi, koska lapsia koskeva riita koskee asiakasta ja tämän entistä kumppania ja uusi kumppani on kyseissä riidassa täysin ulkopuolinen. Pulmalliseksi koettiin myös tilanne, jossa lapsen toinen vanhemmista ei saa oikeusavun määrää laskettaessa lapsivähennystä tai hänellä on omistusasunto, josta vain korot otetaan laskelmassa huomioon.

Oikeusapuun käytettävä työtuntien määrä on toisinaan ongelmallinen. Vaikka asiakas voisi saada julkista oikeusapua ilman omavastuuosuutta, asian hoitoon käytettävä enintään 80 tuntia ei välttämättä riitä. Esimeriksi tilanteessa, jossa riita-asia poikii lisää riitoja, ei ole edes järkevää lähteä asiaa hoitamaan. Tätä käytetään myös joissain tapauksissa vastapuolen pelotteena, jotta asiakas luopuisi asiasta vastapuolen isojen oikeudenkäyntikulujen maksuvelvollisuuden pelossa. Tällainen voi tulla esiin esimerkiksi työriidoissa, joissa vastapuolella on vakavarainen yritys, jolla on mahdollisuus pitkiin oikeudenkäyntikäynteihin ilman pelkoa suurista oikeudenkäyntikuluista.

Jotkut haastateltavat kokivat siviiliriita-asian hoitamisen julkisen oikeusavun palkkioilla ja omavastuuosuuspäätöksellä kannattamattomaksi asiaan käytettävän työmäärän, palkkion harkinnanvaraisuuden, tuntimääräselvityksen, lisäomavastuun ja omavastuuosuuden luottotappioriskin vuoksi. Oikeusavun ongelmien katsottiin tulevan ilmi sekä monimutkaisissa rikosasioissa että monissa riita-asioissa. Myös tilannetta, jossa asiakas joutuisi ottamaan pankista lainaa pystyäkseen hoitamaan oikeudenkäyntikulunsa, pidettiin kohtuuttomana. Joissain tapauksissa asiakas ei ole voinut toteuttaa oikeuksiaan, koska tämä ei ole saanut oikeusapua. Pahimpina koettiin rajatapaukset, joissa asiakas on juuri ja juuri ylittänyt tulorajan, jolloin hänellä ei ole ollut oikeutta oikeusapuun julkisista varoista.

Haastatteluissa tuli esiin, että toisinaan asiakas saattaa arvioida, että omavastuuosuuden suuruuden vuoksi tämän ei kannata ottaa itselleen avustajaa. Eräässä tapauksessa asiakas ei ollut saanut lainkaan oikeusapua eikä oikeusturvaetua, jolloin tämä oli kuluja välttääkseen itse laatinut hakemuksen kärjäoikeuteen hoitaakseen asiaansa omatoimisesti

mahdollisimman pitkälle. Tarkoitus oli, että asiakas ottaa yhteyttä avustajaan vasta siinä vaiheessa, kun asiassa järjestetään valmisteluistunto.

Haastateltavat toivat esiin, että oikeusturvavakuutusten ehdot ovat viime vuosina kiristyneet. Asiakkaan kannalta pidettiin tarpeellisena, että vakuutusturvan saisi myös mahdollisiin vastapuolelle maksettaviin kuluihin. Eteen saattaa tulla tilanne, jossa vastapuolella on huomattavan kallis toimisto, jolloin vastapuolen kulut muodostavat asiakkaalle ison riskin. Tämä kasvattaa riita-asioiden vastentahtoista sopimista.

7.4 Oikeusavun tulorajoista syntyvät ongelmat

Haastattelussa tuli esiin, että perusmuotoisissa rikosjutuissa syyttäjä usein paljoksuu valmisteluun käytettyjen työtuntien määrää viisi tuntia ylittävältä osuudelta. Jos työmäärä menee tämän yli, avustaja joutuu ottamaan riskin palkkion saamisesta toteutuneesta työmäärästä ja joudutaan mahdollisesti tekemään työtä ilman palkkiota. Pidettiin erikoisena, että ulkopuolinen taho määrittelee, kuinka paljon työaikaa työhön olisi voinut käyttää. Jotkin asiat vaativat 10 tunnin työpanoksen ja toiset taas 30 tunnin työpanoksen. Nimenomaan rikosasioissa työtuntien leikkaaminen oli havaittu olevan yleinen käytäntö.

Omavastuuosuuden jättämistä avustajan itse perittäväksi päämieheltään pidettiin huonona järjestelynä. Siinä tapauksessa, että asiakkaalla on puolustajan määräys, valtio maksaa avustajan koko palkkion ja periin asiakkaalta omavastuuosuuden. Oikeusavun osalta tilanne on nykyisin päinvastainen, valtio maksaa avustajan laskun omavastuuosuuden ylittävältä osin ja avustajan tulee itse periä asiakkaaltaan omavastuuosuus. Riski omavastuuosuuden saamisesta oikeusapuun oikeutetulta on näin ollen siirretty avustajille. Haastateltavien kokemusten mukaan toisinaan käy niin, ettei omavastuuosuutta saada perittyä lainkaan ja ne jäävät avustajan luottotappioiksi.

Oikeusavussa väliinputoajiksi koettiin yhteiskunnassa pärjäävät keskituloiset ihmiset. Jos henkilöllä ei ole oikeusturvavakuutusta, oikeuden saaminen voi vaarantua. Pulmalliseksi koettiin myös oikeusturvavakuutusten ehtojen muuttuminen siten, että oikeusturvavakuutus ei enää välttämättä kata esimerkiksi avioerotilanteessa lapsiin liittyvissä tapauksissa avustajan käyttöä tai oikeusneuvontaa. Samoin vastapuolelle mahdollisesti maksettavaksi määrättävät oikeudenkäyntikulut koettiin ongelmalliseksi vähävaraiselle henkilölle, joka saa oikeusapua julkisista varoista, jolloin maksuvara on pieni.

Kokonaan oikeusapua saavat voivat joissain tapauksissa aiheuttaa turhia riitoja toiselle osapuolelle, joka ei saa oikeusapua lainkaan tai vain osittain. Esimerkiksi perhe- ja elatusasioissa oli havaittu turhanpäiväistä kiusaamista. Väärinkäytön mahdollisuus on käsillä myös esimerkiksi tilanteessa, jossa henkilö on oikeutettu 100 %:n oikeusapuun ja

vuokranantaja nostaa häätökanteen, jolloin henkilö voi oikeusavun turvin kiistää kanteen. Näin asiaa voidaan pitkittää ja samalla pysyvästi maksukyvyttömät asukkaat voivat asua asunnossa vielä kuukausia eikä näin aiheutuneita kuluja koskaan käytännössä korvata vuokranantajalle. Tämän tyyppiset väärinkäytökset pitäisi jollakin tavoin pystyä estämään.

Haastatteluissa nousi esiin myös oikeusavun omavastuuosuuden määrän laskemiseen liittyvät ongelmat. Oikeudenkäyntikulujen katsottiin nousevan kohtuuttoman nopeasti silloin, kun henkilön käyttövarat ovat pienet. Esimerkiksi kun alle 600 euron käyttövaralla omavastuuosuutta ei ole lainkaan, mutta jo yhden euron ylitys tähän johtaa siihen, että omavastuuosuus onkin 20 prosenttia. Tätä pidettiin vähävaraiselle kohtuuttomana. Katsottiin, että omavastuun laskentatapaa pitäisi muuttaa jollakin tapaa, jotta se olisi järkevä. Prosenttiosuutta ei pidetty oikeasuhtaisena. Myöskään käyttövaralaskelma ei aina vastaa todellisuutta, kun siinä ei huomioida kaikkia elinkustannuksia, esimerkiksi pakollisia lääkemenoja ei aina ole hyväksytty laskelmissa. Samoin asumismenoja ei oteta huomioon kokonaisuudessaan ja vuokralla asuvat hyötyvät nykyisestä järjestelmästä. Kohtuullinen lainanlyhennys pitäisi ottaa huomioon jollakin tavalla. Yksi vaihtoehto olisi ottaa käyttöön jonkinlainen kiinteä summa, jonka verran omistusasunnossa asuvien menoja otettaisiin huomioon. Monesti asuntolainan lyhennys on suurin menoerä. Yhtenä ongelmana mainittiin asiakkaille määrättävä lisäomavastuu. Jos asiakas esimerkiksi saa perinnön, 5 000 euroa ylittävä summa määrätään lisäomavastuuksi.

7.5 Tulorajojen muuttaminen

Haastateltavat olivat yksimielisesti sitä mieltä, että tulorajoja olisi syytä nostaa, jotta pienituloiset ja työssäkäyvät pääsisivät oikeusavun piiriin. Erityisesti kokonaan maksuttoman oikeusavun tulorajoja tulisi nostaa. Tulorajojen muuttaminen todennäköisesti lisäisi useamman toimiston toimeksiantoja. Lisäksi ehdotettiin, että omavastuuosuudessa voisi ottaa pienemmät prosenttiosuudet käyttöön ja käyttövaraliukuma tulisi olla laajempi. Laskelmassa pitäisi ottaa huomioon esimerkiksi se, että lapsi asuu hakijan luona joka toinen viikko, jolloin tällä tulee olla isompi asunto. Katsottiin myös, että lapsen elatusapua ei tulisi maksuvaralaskelmassa ottaa lainkaan tulona huomioon tai lapsivähennys tulisi ainakin määritellä yksilöllisemmin. Voi olla tilanne, että entisten puolison riidellessä, lasten asumisen aiheuttamat kulut otetaan huomioon vain toisen puolison osalta.

Joissain tilanteissa henkilö tarvitsee välttämättä auton päästäkseen töihin. Tällöin autoon kohdistuneet velat tulisi ottaa maksuvaralaskelmassa huomioon. Vaikka henkilöllä olisi paljon omaisuutta, käyttövarat voivat todellisuudessa olla velkojen vuoksi samaa tasoa kuin matalapalkkaisella. Tuotiin esiin myös epäily, että jotkut keinottelevat velkojen koroilla tai jäävät työttömäksi joksikin aikaa, jotta saisivat oikeusapua.

Rikosasioissa otetaan huomioon vain toisen puolison tulo, joka voi johtaa kohtuuttomaan lopputulokseen. Esimerkkinä mainittiin tilanne, jossa paremmin tienaa elättää palkan kotona lapsia hoitavaa puolisoaan ja lapsia. Puolison elättämistä ei kuitenkaan hyväksytä vähennykseksi, eikä koko talouden tuloja oteta kokonaisuudessaan huomioon. Jos kyseessä olisi jokin muu oikeudellinen asia kuin rikos oikeusapu myönnettäisiin, koska talouden tulot huomioidaan. Sen sijaan rikosasiassa huomioidaan vain toisen tulot.

Haastateltavat katsoivat, että pienin käyttövara 600 euroa on nykypäivänä liian vähän. Pienimmän käyttövaran voisi nostaa esimerkiksi 1 000 euroon. Omavastuuosuutta voisi porrastaa siten, että omavastuuosuus alkaisi esimerkiksi 5 prosentista. Ongelmana on myös 70 euron oikeusapumaksu, joka tulee jo pienemmästäkin omavastuuosuudesta. Tämä on vähävaraiselle iso raha. Kustannukset eivät saisi olla esteenä sille, että henkilö voi hakea oikeutta itselleen omassa asiassaan. Access to court ei pitäisi kaatua vähävaraisuuteen. Myös henkilö, jolla on toiminimi ja joutuu riitelemään toiminimensä nimissä, pitäisi olla oikeutettu oikeusapuun. Ei pidetty myöskään hyvänä tilannetta, jossa maallikot joutuvat itse ajamaan omia asioitaan. Tämä ei tehosta oikeudenkäyttöä, kun tuomarit joutuvat neuvomaan osapuolia ja asiat kasautuisivat jo nyt ruuhkaksiin tuomioistuimiin. Tällöin myös kustannukset siirtyvät oikeusavausta toisaalle.

Oikeudenkäyntikustannuksiin esitettiin harkittavaksi jonkinlaista kattoa. Esimerkiksi 10 000–15 000 euron lasku oikeudenkäyntikuluista on liian iso yksinasuvalle henkilölle. Lisäksi pitäisi asettaa jonkinlainen raja täyden omavastuuosuuden määrälle. Myös lisäomavastuun ongelma tuotiin esiin tulorajojen osalta. Koettiin vaikeaksi arvioida, milloin lisäomavastuu on oikea ratkaisu. Lisäksi katsottiin, että oikeusaputoimistot lukevat lisäomavastuun kriteeristöä sääntöjen mukaan ja ikään kuin siirtävät vastuun käräjäoikeudelle. Katsottiinkin, että lisäomavastuun huomioiminen ja sen tosiasiallinen merkitys tulisi ottaa paremmin huomioon. Esimerkkitalanteena mainittiin asiakas, joka on oikeusapua haettaessa työtön, mutta joka omistaa puolisonsa kanssa parin miljoonan euron arvoisen talon. Osa talosta on pankin lainojen vakuutena ja loput vakuustakavarikossa. Tässä tilanteessa asiakkaalle ei ollut myönnetty oikeusapua tämän omaisuuden vuoksi. Ongelmana oli kuitenkin se, että asiakas ei pystynyt käytännössä realisoimaan omaisuuttaan maksaakseen oikeudenkäynnistä aiheutuneet kulut. Voi myös olla tilanne, jossa asiakkaalla on yhteisöomistus metsäpalstassa eikä sitä voi lähettää realisoimaan oikeudenkäynnin vuoksi. Esitettiin, että lisäomavastuun voisi jättää kokonaan pois oikeusapuhakemuksen laskelmasta.

Haastateltavat katsoivat, että tulorajoissa pitäisi ottaa erilaiset avoliittotilanteet paremmin huomioon. Järjestelmän tulisi joustaa enemmän ja laskentakaavaa pidettiin liian suoraviivaisena. Lisäksi puolison tuloja ei pitäisi ottaa lainkaan huomioon, koska harva voi pyytää puolisoaan maksamaan omat oikeudenkäyntikulunsa. Avopuolisoilla voi olla erilliset taloudet, joten avopuolison tuloja ei pitäisi huomioida lainkaan. Tällaiselle ei ole

haasteltavien näkemyksen mukaan myöskään juridisia perusteita. On ollut tilanteita, joissa oikeusavun saamisen vuoksi avioliiton solmimista on lykätty tai puoliset ovat eronneet taikka muuttaneet erilleen tilanteessa, jossa on ollut tulossa oikeudenkäynti. Toivottiin, että oikeusapuhakemukseen voisi lisätä kohdan erityisperusteluille, jossa voisi avata asiakkaan tilannetta oikeusapuhakemuksen käsittelijälle, jotta tämä voisi poiketa normaalista laskentakaavasta. Jos henkilö ei saa oikeusapua, on olemassa vaara, että tämän sosioekonomiset ongelmat vain syvenevät.

Esitettiin, että oikeusavun myöntämiselle pitäisi olla eri perusteet eri asiaryhmille. Lisäksi tulisi ottaa huomioon alueelliset erot oikeudenkäyntikuluissa. Oikeusavun myöntämisessä tulisikin tarkastella tarkemmin tilannekokonaisuuksia yksilön tasolla ja ottaa huomioon hakijan kaikki menot. Oikeusapulain on tarkoitus taata yhdenvertaisuus lain edessä, mutta katsottiin, ettei se nykyisellä lainsäädännöllä toteudu. Ehdotettiin, että oikeusavun myöntämisessä voisi soveltaa saman tyyppisiä ajatuksia kuin sosiaalietuuksissa ja oikeusavun laskemisessa voisi käyttää samantyyppistä perustelua/kriteeristöä kuin toimeentulotuen perusosan laskemisessa.

7.6 Muita oikeusavun palvelujen saatavuuteen vaikuttavia seikkoja

Yhtenä epäkohtana pidettiin sitä, että hallinto-oikeusprosessit on rajattu oikeusavun piiristä pois. Tämä on tullut yllätyksenä joillekin asiakkaille. Oikeusavun laajentamisesta hallinto-oikeusprosesseihin tulisin arvioida uudelleen. Myös ulkoprosessuaaliset asiat pitäisi ottaa mukaan oikeusavun piiriin muullakin kuin julkisella oikeusavulla, koska oikeusaputoimistot ovat ruuhkautuneet. Esimerkkinä mainittiin ositukset, joita jää tekemättä siitä syystä, että henkilöllä ei ole varaa maksaa yksityiselle lakimiehelle tai tämä joutuu jonottamaan oikeusaputoimistoon. Samoin oikeusturvavakuutusten kattavuutta tulisi laajentaa. Esimerkiksi työhön liittyvät riidat on rajattu kotivakuutuksen oikeusturvaedun ulkopuolelle. Avioerojen hoitamisessa on haastateltavien mukaan tullut esiin tilanteita, joissa oikeusapua saavan osapuolen avustaja on vienyt asian tarpeettomasti tuomioistuimeen, koska oikeusapulaskkiota ei saa siinä tapauksessa, että asia sovitellaan.

Haastattelussa tuotiin esiin, että kaikki tuomarit ja syyttäjät eivät sovelta oikeusapua samalla tavalla. Jotkut tuomarit ja syyttäjät ovat tarkempia oikeusapulaskujen kanssa, sen sijaan toiset luottavat avustajaan eivätkä tarkasta laskuja. Rikosasioissa syyttäjät olivat toisinaan halunneet lausua oikeusapulaskuista myös sellaisissa tapauksissa, joissa oikeusapu ei heitä velvoita lausumaan. Oli myös tullut esiin tapauksia, joissa syyttäjä oli esittänyt leikattavasti laskua, ja tuomari oli myöntänyt syyttäjän kantaa. Katsottiin, että tämä heikentää vastaajan oikeusturvaa. Joissakin tuomioistuimissa on etukäteen päätetty kuinka

paljon voi käyttää työaikaa lasten huolto-, elatusapu- ja tapaamisoikeutta koskevien juttujen hoitamiseen. Kiinteää palkkiomäärää ei pidetty hyvänä, koska se ei aina ole suhteessa asian vaatiman valmistelun työmäärään.

Esitettiin myös ajatus, että hyvätuloiset asianajotoimistot pitäisi velvoittaa hoitamaan pieneltä osin oikeusapujuttuja ja tämän velvoitteen noudattamista valvoisi Asianajajaliitto. Katsottiin, että oikeusavun juttuja hoitavat taksojen pienuuden takia vain tietyt toimistot. Todettiin, että nämä toimistot hoitavat varmasti työn laadullisesti ja eettisesti niin hyvin kuin pystyvät. Joukossa on kuitenkin aina myös niitä, joille eettiset periaatteet ja työnlaatu ei ole sillä tasolla kuin pitäisi olla. Tällöin oikeusapuun oikeutetut eivät välttämättä saa tarpeeksi laadukasta apua. Katsottiin, että oikeusapulaki ei tällä hetkellä toteuta kansalaisten yhdenvertaisuutta.

Haastattelussa tuli esiin, että toimeksiantojen määrään voi vaikuttaa myös valtionhallinnon toimenpiteet. Esimerkiksi, jos paikkakunnalta lopetetaan poliisiasema, ei sieltä tule enää yhteydenottoja ja sitä kautta toimeksiantoja. Mitä paremmin avustaja saa palkkansa ja mitä enemmän sitä maksetaan suoraan valtiolta, sitä herkemmin tämä ottaa asian hoitaakseen. Vanhaa järjestelyä, jossa valtio maksoi avustajalle koko laskun ja peri asiakkaalta omavastuuosuuden, pidettiin parempana. Sen sijaan nykyistä menettelyä pidettiin kohtuuttomana avustajan näkökulmasta.

Katsottiin, että oikeusavun tuntihintaa olisi syytä päivittää. Tuntihintaa pidettiin epäsuhtaisena todellisiin kuluihin nähden. Työläiden juttujen ottaminen ei nykyisellä hinnoittelulla ole järkevää. Tuntihinnasta ei riitä oman palkan ja sivukulujen lisäksi korvaamaan esimerkiksi sihteerin palkkakuluja. Juttuja saattaakin jäädä alhaisen tuntihinnan vuoksi ottamatta. Esitettiin myös näkemys, että toimeksiannon laatu saattaa kärsiä, kun isoissa yrityksissä oikeusaputapaukset annetaan uusimmille lakimiehille, tai ohjataan oikeusaputoimistoon. Katsottiin myös, että korkeammalla palkkiolla asiakas saa parempaa laatua ja eettistä osaamista.

Oikeusavustajan roolia esitutkinnan aikana pidettiin haasteellisena. Katsottiin, että Suomessa tehdään paljon esitutkintoja, jotka eivät johda mihinkään. Esimerkiksi huumausainerikos tai pahoinpitely ovat rikosnimikkeitä, jossa monesti ihan tavallinen ihminen voi olla epäilty. Oikeusapua voi hakea myös esitutkinnan ajaksi, mutta oikeusavun hakeminen tässä vaiheessa voi olla hankalaa, jos ei ole varsinaisesti oikeudenkäyntiasiakas. Katsottiin myös, että oikeusavustaja voi olla esitutkinnan aikana lähinnä henkinen tuki, etenkin jos esitutkinta ei johda syytteen nostamiseen. Toisaalta koettiin, että ellei avustaja ole ollut esitutkinnassa mukana, puolustusmahdollisuudet tuomioistuimessa heikkenevät. Tuomioistuimessa ei enää voi korjata esimerkiksi asiakkaan esitutkinnassa tekemään ilmaisuvirhettä. Sama tilanne on silloin, jos asiakkaalla ei ole esitutkinnassa ollut käytettävissään kunnollista tulkia.

7.7 Oikeusavun tulorajat – oikeusapupäätösten tekijöiden haastattelu

Saadaksemme tutkimuskysymyksestä syvemmän kuvan, haastattelimme kahdesta eri oikeusaputoimistosta oikeusapupäätöksiä tekeviä viranhaltijoita. Toimistot valittiin eri puolilta Suomea. Toisessa oikeusaputoimistossa tehdään vuosittain noin 2 600 päätöstä oikeusavun myöntämisestä julkisista varoista ja toisessa vajaat 2 000 päätöstä. Jälkimmäisessä toimistossa tehdään vuosittain lisäksi 2 000–3 000 oikeusapupäätöstä, jolla myönnetään oikeusapua yksityisen avustajan käyttämiseksi. Oikeusapua oli haettu ennen koronan aiheuttamaa pandemiaa pääosin turvapaikka-asioihin sekä lasten huoltoa ja elatusta koskeviin riitoihin. Oikeusapuhakemuksiin oli vain harvoin tehty kielteisiä päätöksiä. Useimmiten kielteinen päätös koski yksinkertaista hakemusasiasiaa, kuten avioeron hakemista tai selvää sakkoasiasiaa.

Oikeusapupäätöksen perusteena olevien käyttövarojen laskemisessa koettiin haasteita. Toisinaan sen arviointi, mitä lasketaan omaisuudeksi, on pulmallista. Esimerkkinä mainittiin lapsi, jonka tilille on kertynyt varoja, mutta varat ovat käytettävissä vasta sen jälkeen, kun lapsi on täyttänyt 18 vuotta. Esitettiin, että lapsilisän ja elatusavun huomioiminen henkilön tuloina tulisi myös arvioida uudelleen. Lisäksi nykyisin välttämättömiksi katsottavien vakuutusmaksujen ja laajakaistaliittymien maksut tulisi voida ottaa huomioon pakollisina menoina. Samoin lasten luonapitoon liittyvät vähennykset tulisi voida ottaa laskelmassa huomioon. Haasteltavat toivat esiin myös sen, että omistusasunnossa asuvat joutuvat käyttövaroja laskettaessa erilaiseen asemaan kuin vuokralla asuvat. Omistusasunnossa asuvien asumismenoina otetaan huomioon ainoastaan lainan korot ja asunnosta maksettava vastike, kun taas vuokralla asuvan osalta huomioon otetaan koko vuokran määrä. Kysyttäessä haasteltavat pitivät hyvänä vaihtoehtona tietyn kiinteän summan huomioista asumiskuluina, asumismuodosta riippumatta. Haastateltavat katsoivat, että valtioneuvoston asetus oikeusavun käyttövaralaskennan osalta on vanhentunut ja kaipaisi päivittämistä.

Haastateltavat pitivät hyvänä, että oikeusapua hakevan käyttövaran laskentatavasta säädetään selkeästi, jolloin se lasketaan samalla tavalla eri puolilla Suomea. Mikäli käyttövaran laskennassa viranhaltijalla olisi laaja harkintavaltia, se voisi johtaa oikeusapua hakevien erilaiseen kohteluun. Lisäksi tuomioistuimella on mahdollisuus tarvittaessa kohtuullistaa oikeusapuasiakkaan laskun loppusummaa, mikä mahdollistaa yksilökohtaisen harkinnan. Mikäli tuomioistuin kohtuullistaa laskua, poistuu oikeusapuun oikeutetulta samalla myös 70 euron oikeusapumaksu.

Oikeusapua antavien lakimiesten haastatteluissa tuli esiin käyttövaran laskemiseen liittyvä pulma avoperheissä, kun kyse on toisen puolison ja tämän entisen puolison yhteisten lasten huoltoon tai elatukseen liittyvistä riidoista. Tällöin uuden avopuolison tulot otetaan

huomioon. Haastateltavat virkamiehet katsoivat, että käyttövaralaskelmassa ruokakuntaa tulisi pitää lähtökohtana eikä nykyistä käytäntöä ole siten tarve muuttaa.

Oikeusavun saamisen alin tuloraja 600 euroa oli haastateltavien mielestä hyvä muun muassa siitä syystä, että se on linjassa toimeentulotuen kanssa. Sen sijaan ylintä oikeusavun saamisen tulorajaa, joka on yksin asuvalla 1 300 euroa, olisi tarpeen korottaa. Toinen vaihtoehto olisi, että esimerkiksi asumismenoja voisi ottaa laajemmin huomioon. Oikeusavun omavastuuosuuden prosenttimääriä voisi myös porrastaa tiuhemmin, jolloin alin prosentuaalinen omavastuu voisi olla esimerkiksi 5 prosenttia. Muutoin haastateltavat pitivät omavastuuosuuden määräytymisen nykyistä käytäntöä hyvänä.

Haastateltavat katsoivat, että lisäomavastuu ei pääsääntöisesti ole ongelmallinen. Toisaan voi olla tilanteita, joissa varojen käytettävyyks on ongelmallista. Tällainen tilanne voi olla esimerkiksi kiinteän omaisuuden vuoksi. Sama tilanne tulee eteen silloin, kun perheellä on tarve kahdelle autolle. Tällöinkin tuomioistuimella on viime kädessä mahdollisuus kohtuullistaa maksettavien oikeudenkäyntikulujen loppusummaa. Lisäksi esimerkiksi yli 5 000 euron perinnöstä otetaan huomioon vain ko. määrän ylittävästä osuudesta puolet. Lähtökohtana pitää olla se, että mikäli henkilöllä on varoja käytettävissään, tulee ensi sijassa ne käyttää oikeudenkäyntikuluihin ja oikeusapu on toissijainen. Haastateltavat pitivät hyvänä mahdollisuutena oikeusavun käyttövaralaskelman yksinkertaistamista hyödyntämällä tulorekisteristä saatavia tietoja. Järjestelmä voisi laskea automaattisesti hakijan oikeuden oikeusapuun julkisista varoista, esimerkiksi nykyisin käytössä olevan sakkolaskurin tavoin.

8 Oikeusturvavakuutus

Jos oikeusavun hakijalla on oikeusturvavakuutus, joka kattaa oikeudenkäynnistä aiheutuvat kulut, oikeusapua ei yleensä myönnetä. Oikeusapua voi kuitenkin saada vakuutuksen omavastuusuuteen ja vakuutuksen enimmäiskorvauksen ylittäviin oikeudenkäyntikuluihin. Lisäksi oikeusapua voidaan myöntää oikeusturvavakuutuksesta riippumatta, mikäli vakuutus ei ole käytettävissä maksamattomien vakuutusmaksujen vuoksi.⁴⁷

Tässä luvussa tarkastellaan sitä, kuinka suurella osuudella oikeusavun saajista on kyseistä asiaa koskeva oikeusturvavakuutus. Asiaa on tarkasteltu ja analysoitu Oikeusrekisterikeskuksen aineiston perusteella. Vakuutusyhtiön päätösten lukumäärä ja prosentuaalinen jakauma vuosina 2016–2018 esitetään taulukossa 44. Tutkimusaineistosta kävi ilmi, että noin 91 prosentilla oikeusapuasiakkaista ei ole oikeusturvavakuutusta. Myönteinen vakuutusyhtiön päätös on vain noin kahdessa prosentissa tapauksia.

Taulukko 44. Vakuutusyhtiön päätösten lukumäärä ja prosentuaalinen jakauma vuosina 2016–2018.
Datan lähde: Oikeusrekisterikeskus.

Vakuutusyhtiön päätös	2016		2017		2018		Vuosikeskiarvo	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Myönteinen	758	2	763	2	812	2	778	2
Kielteinen	327	1	346	1	286	1	320	1
Ei vielä haettu	3 231	7	2 845	7	2 211	5	2 762	6
Vireillä	82	0	96	0	116	0	98	0
Ei vakuutusta	42 385	91	38 343	90	37 994	92	39 574	91
Yhteensä	46 783	100	42 393	100	41 419	100	43 532	100

Myönteisen vakuutusyhtiön päätöksen omanneista oikeusapuasiakkaista perhesuhteeltaan noin 63 prosenttia on naimattomia, joko avio- tai avoliitossa olevia yhteensä noin

⁴⁷ Lasola – Rissanen 2013, s.14–17; Jyrinjärvi ym. 2006, s. 688–711.

18 prosenttia ja eronneita 15 prosenttia. Naimattomat oikeusapuasiakkaat ovat hieman yliedustettuja oikeusturvavakuutuksen omaavien joukossa, sillä heidän osuutensa kaikista asiakkaista on noin 48 prosenttia. Lähes puolet (46 prosenttia) oikeusturvavakuutuksen omanneista on iältään alle 25-vuotiaita.

9 Oikeusavun tulorajat -seminaari

Osana hanketta järjestettiin Oikeusavun tulorajat-seminaari yhteistyössä Suomen Asianajajaliiton kanssa. Seminaarin tavoitteena oli pohtia julkisen oikeusavun saatavuutta ja oikeusturvaa tutkimushankkeen tulosten valossa. Seminaariin kohderyhmänä olivat asianajajat, luvan saaneet oikeudenkäyntiavustajat ja julkiset oikeusavustajat. Seminaarissa hankeryhmä esitteli tutkimustuloksia. Lisäksi Suomen Asianajajaliiton puolesta Merja Eskonpeka piti puheenvuoron. Aikaa jätettiin myös yleiselle keskustelulle julkisen oikeusavun tulorajoista.

Seuraavassa poimintoja Merja Eskonpekan puheenvuorosta (Eskonpekan luvalla):

Erityisesti riita-asiat ovat monimutkaisempia ja haastavampia kuin aikaisemmin. Tämä tarkoittaa ajankäytöllisesti työläämpiä ja pitempikestoisia prosesseja. Tulorajoja nostettaessa onkin varauduttava myös oikeusaputoimistojen henkilöresurssien riittävyyden ja osaamisen turvaamiseen. Oikeusaputoimistojen resurssit vaihtelevat jo nyt, henkilökunnan vaihtuvuus on paikoitellen suurta ja työ ainakin suurimmissa toimistoissa kuormittavaa sekä työn paljoudesta että henkilöresurssien riittämättömyyden takia. Myös kansalaiset ovat eri puolilla maata eriarvoisessa asemassa sen suhteen, minkälaisiin toimeksiantoihin he saavat oikeusaputoimistoista palvelua. Erityisesti tämä koskee ns. liiketaloudellisia toimeksiantoja. On myös havaittu, että oikeusaputoimistojen välillä on myös eroja sen suhteen, miten ja millä perusteella asiakkaita ohjataan yksityisille toimijoille.

Oikeusaputoimistojen liiketaloudelliset toimeksiannot

Joissakin toimistoissa pystytään hoitamaan vain oikeusapuasioita, toisissa hoidetaan merkittäviä määriä myös ns. liiketaloudellisia toimeksiantoja, joissa asiakas on velvollinen maksamaan palvelusta markkinahinnan. Tutkimusten mukaan oikeusaputoimistojen liiketaloudellinen toiminnan kustannusvastaavuus on jatkuvasti negatiivinen eli toiminta on tappiollista. Asianajajaliitto onkin vaatinut, että oikeusaputoimistojen tulisi luopua liiketaloudellisten toimeksiantojen hoitamisesta, koska se vääristää kilpailua yksityisten toimijoiden kanssa.

Oikeusavun laajentaminen ulkoprosessuaalisiin asioihin

Oikeusapu tulisi laajentaa ensivaiheen oikeudelliseen neuvontaan ja muihin ulkoprosessuaalisiin asioihin myös yksityisten toimijoiden tuottamana palveluna. Neuvonnalla voidaan kustannustehokkaasti estää riitojen syntymistä ja niiden sovinnollista ratkaisemista. Samalla edesautettaisiin sitä, että yksityiset avustajat haluaisivat jatkossakin hoitaa oikeusapuasioita.

Lisäomavastuu

Tulojen perusteella oikeusapuun oikeutetulle varallisuuden perusteella määrättävä lisäomavastuu tarkoittaa käytännössä sitä, että toimeksianto hoidetaan oikeusaputaksalla, vaikka asiakkaalla olisi kyky maksaa saamastaan palvelusta markkinahinta. Oikeusavun tulorajojen nostaminen johtaisi siihen, että myös lisäomavastuulla hoidettavat asiat lisääntyisivät. Yhä useammat varallisuutta omistavat henkilöt saisivat oikeusaputoimistoista palvelua oikeusaputaksalla.

Kuolinpesät oikeusapuasiallakin

Perunkirjoituskulut ovat perintöverotuksessa vähennyskelpoisia ja ne samoin kuin ositus- ja perinnönjakokulut maksetaan lain mukaan pesän varoista päältä. Oikeusaputoimistoissa ei kuitenkaan kirjata kuolinpesää oikeusavun hakijaksi perunkirjoituksia sekä osituksia ja perinnönjakoa koskevissa asioissa, vaan vähävaraisin ja varattomin osakas, jolloin tosiasiassa kuolinpesä saa oikeudellista apua oikeusaputaksalla pesän varallisuudesta ja muiden osakkaiden maksukyvystä riippumatta. Lainsäätäjän tarkoitus ei liene ollut, että oikeusaputoimistoissa hoidetaan varakkaiden kuolinpesien toimeksiantoja oikeusaputaksalla. Käytännöstä tulee luopua.

Oikeusapupalkkion tuntihinta

Oikeusavun tuntihinta on ollut vuodesta 2014 alkaen 110 euroa (alv 0). Jo vuonna 2012 suoritettun asianajajatutkimuksen mukaan asianajajien markkinaehtoinen mediaanituntihinta on ollut 200 euroa (alv 0) sekä tuomioituinasioissa että ulkoprosessuaalisissa asioissa.

Poimintoja seminaarin keskusteluosuudesta

Seminaarin keskusteluosuudessa nostettiin esiin pitkälti samoja asioita kuin Merja Eskon-
pekan puheenvuorossa sekä mitä haastatteluissa tuli esille. Myös keskustelijoiden mielestä asiat ovat monimutkaistuneet ja siten niihin kuluu nykyisin enemmän aikaa. Vaativampia tapauksia tulee tulorajojen nostamisen myötä enemmän oikeusaputoimistoihin, mikä olisi syytä huomioida resursseissa, sillä ne eivät nykyisellään ole aina oikeassa suhteessa. Oikeusavun tuntihinnan tarkastelu olisi myös paikallaan.

Ostavastuuosuuden perintä on aiheuttanut keskustelijoille haasteita, sillä perintä aiheuttaa usein luottotappioriskin ja siitä syystä asianajaja saattaa joutua pohtimaan, ottaako tapausta lainkaan hoitaakseen, jos odotettavissa on omavastuuosuus. Tähän vaikuttavat myös tapausten suuri työmäärä ja niistä saatava pieni palkkio. Jos omavastuuosuutta joudutaan perimään ulosoton kautta, tuottaa se avustajalle lisää työtä ja lisää kuluja.

Osa keskustelijoista kokee, että nykyjärjestelmä on riittävä oikeusavun saamiseen sekä yksityisten avustajien valinnan ja käyttämisen suhteen. Yksityisiä avustajia tarvitaan, mutta keskustelijoiden mielestä oikeusapuatoimistot ja yksityiset toimijat eivät ole samanvertaisessa asemassa. Tähän on syynä esimerkiksi oikeusaputoimistojen työtilanne. Keskustelussa pohdittiin myös liiketaloudellisia toimeksiantoja. Niiden hoitamista oikeusaputoimistoissa pidetään kannattamattomina ja ne vääristävät kilpailua, jonka vuoksi liiketaloudellisia toimeksiantoja pitäisi hoitaa oikeusaputoimistoissa vain poikkeustapauksissa. Oikeusaputoimistot eivät voi eivätkä saa olla markkinahäirikkö liiketaloudellisten toimeksiantojen takia.

10 Keskeiset tulokset

Raportin keskeiset tulokset esitetään alkuperäisten tutkimuskysymysten mukaisessa järjestyksessä tiivistetysti poikkeuksena luvun 8 (oikeusturvavakuutus) tulokset, jotka esitetään alaluvussa 10.2.

Tutkimuksen tilastollisissa osissa aineistona on käytetty Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaineiston perus-, tulo- ja asuinliittomoduuleja, ja se sisältää pääasiassa demografisia ja sosioekonomisia tietoja kaikista suomalaisista vuosilta 2016–2018. Lisäksi luvussa 5 (tulorajojen muutosten vaikutukset oikeusavun piirissä olevien määrään) Tilastokeskuksen aineistoon yhdistetään pseudonymisoidun henkilötunnisteen avulla Oikeusrekisterikeskuksen aineisto, joka sisältää tietoa oikeusapuasiakkaista ja heidän hakemuksistaan. Luvussa 6 (muutoksen vaikutukset valtion talouteen) aineistona on käytetty Oikeusrekisterikeskuksen tietoja oikeusapuhakemuksista ja –tapauksista. Luvun 4 (oikeusapua saaneiden taustat ja oikeusapua maksutta saaneiden osuus) tulokset pohjautuvat sekä Oikeusrekisterikeskuksen että tästä ja Tilastokeskuksen FOLK-henkilöaineistosta yhdistettyyn tutkimusaineistoon. Luvun 8 (oikeusturvavakuutus) tulokset pohjautuvat pelkästään Oikeusrekisterikeskuksen aineistoon.

10.1 Oikeusavun piiriin kuuluvat suomalaiset ja köyhyysraja

Oikeusapukelpoisuus

Julkisen oikeusavun määrä on porrastettu, ja se perustuu hakijan kuukausittaisiin käyttövaroihin. Käyttövaralaskelman perusteella laskettu perusomavastuu tarkoittaa hakijan prosentuaalista osuutta avustajan palkkiosta ja kulukorvauksesta arvonlisäveroineen. Hakijan vakuutusyhtiöltä ostettu oikeusturvavakuutus vaikuttaa oikeusapukelpoisuuteen. Lähtökohta on, ettei oikeusturvavakuutuksen omaava henkilö ole oikeutettu oikeusapuun. Tästä on kuitenkin poikkeuksia. Lisäksi oikeusturvavakuutusehdoissa on variaatioita vakuutusyhtiöiden ja yhtiöiden omien tuotepakettien välillä. Oikeusturvavakuutus myydään yleensä asiakkaille osana kotivakuutuksen sisältämää pakettia. Tämän vuoksi arvioita oikeusapukelpoisuuden ja oikeusturvavakuutuksen välisestä suhteesta väestötasolla on haasteellista arvioida.

Tulorajat on asetettu kotitalouden käyttövarojen mukaisesti. Tämä tarkoittaa, että puolison kanssa asuvan hakijan oikeusavun omavastuurajaan vaikuttaa samassa kotitaloudessa elävän puolison tulot. Poikkeuksen muodostavat tilanteet, joissa hakija on epäiltynä tai vastaajana rikosasiassa taikka jos puoliset ovat toistensa vastapuolina oikeusasiassa. Perusomavastuun lisäksi oikeusavun saajalle voidaan määrätä lisäomavastuu, jos hakijalla ja hänen puolisolllaan on omaisuutta yli 5 000 euron arvosta.

Oikeusavun piiriin kuuluvat suomalaiset

Nykyisillä julkiseen oikeusapuun oikeuttavien tulorajojen ja käytössä olevalla käyttövaralaskeman mukaisesti vähintään 15 vuotta täyttäneistä suomalaisista 52,6–55,9 prosenttia kuului julkisen oikeusavun piiriin vuosina 2016–2018. Läpi vuosien siis noin 2,5 miljoonaa vähintään 15 vuotta täyttänyttä suomalaista on taloudellisen asemansa puolesta julkisen oikeusavun piirissä.

Karkean arvion mukaan noin 80 prosenttia vähintään 15 vuotta täyttäneistä henkilöistä kuuluu kotivakuutuksen sisältävän oikeusturvavakuutuksen piiriin. Laskelman mukaisesti vähintään 15 vuotta täyttäneistä suomalaisista noin puoli miljoonaa ovat oikeutettuja julkiseen oikeusapuun taloudellisen asemansa ja puuttuvan vakuutusturvan vuoksi.

Oikeusapu ja pienituloisuus

Kun käytetään Tilastokeskuksen köyhyysrajan määriteltä, köyhyysrajan alapuolelle tulojensa puolesta kuuluvasta väestönosasta on noin 20 prosenttia koko väestöstä vuosina 2016–2018. Pienituloisuusraja on kunakin vuonna ollut korkeampi kuin kolmen ensimmäisen omavastuuluokan tuloraja; ja vuonna 2018 vielä neljättäkin (40 prosenttia) tulorajaa korkeampi. Vertailua tosin vääristää olennaisesti se, että käyttövaralaskelmassa tuloihin kohdistetaan vähennyksiä.

Mikäli rahatulujen sijaan tarkastellaan oikeusavun käyttövaralaskelmassa käytettäviä ansio- ja pääomatuloja, pienituloisiksi luokiteltujen henkilöiden ryhmässä korkeimpien kuukausittaisten nettotulojen keskiarvo vuosina 2016–2018 oli noin 985 euroa. Jos politiikkatavoitteena olisi, että jokainen pienituloinen olisi oikeutettu julkiseen oikeusapuun ilman omavastuuosuutta, tulisi 0 prosentin omavastuuluokan rajan olla edellä mainittu noin 985 euroa. Jos lisäksi oletetaan, että jokaisella pienituloisella olisi vähennyskelpoisia menoeriä vähimmilläänkin 20 prosenttia nettotuloistaan, riittäisi tulorajaksi noin 790 euroa.

10.2 Oikeusapuasiakkaiden tausta, oikeusavun tarve asiaryhmittäin sekä maksuttoman oikeusavun saaneiden ja oikeusturvavakuutuksen kattavuuden suhteellinen osuus

Luvussa 4 arvioitiin, millaisessa sosioekonomisessa asemassa olevat henkilöt ovat saaneet julkista oikeusapua viime vuosina, ja kuinka suuri osa sai oikeusavun maksutta. Lisäksi tarkastelussa oli, miten oikeusapua saaneiden taustat vaihtelevat asiaryhmittäin. Sukupuolen mukaan oikeusapuasiakkaat jakautuivat käytännössä tasan, naisten osuuden ollessa vuosittain noin 49 prosenttia. Noin kolmannes oikeusapuasiakkaista on iältään 20–34-vuotiaita. Valtaosa (76 prosenttia) oikeusapuasiakkaista on koulutustasoltaan toisen asteen tutkinnon suorittaneita. Lähes puolet (46 prosenttia) asiakkaista on pääasiallisen toiminnan mukaan luokiteltuna joko työllisiä tai työttömiä. Vajaa puolet (48 prosenttia) oikeusapuasiakkaista puolestaan on perhesuhteeltaan naimattomia. Tyypillistä on, että oikeusapuasiakkailla ei ole omia huollettavia eikä samassa taloudessa asuvia alle 18-vuotiaita. Tähän havaintoon yhdistyy naimattomien suuri osuus. Oikeusapuasiakkaat ovat tyypillisesti pienituloisia, noin 40 prosentilla oikeusapua saaneista tulot ovat alle 600 euroa. Pienet tulot korostuvat etenkin naimattomilla oikeusapuasiakkailla.

Oikeusapuasiakkaiden asioista suurin (52 prosenttia) osa koskee yleisiä tuomioistuinasioita. Tyypillistä on myös se, että asiat, joihin oikeusapua haettiin, oli tuomioistuin- ja syytelyssä ensimmäisessä oikeusasteessa. Oikeusapuasioista noin neljä asiaa kymmenestä (38 prosenttia) koskee rikosasioita. Rikosasioissa oikeusapuasiakkaiden asianosaisasemaksi määritellään epäilty/syytetty/vastaaja noin kahdessa tapauksessa kolmesta.

Oikeusapua myönnetään maksutta suurimmassa osassa (76 prosenttia) tapauksia. Jos oikeusapua saaneella henkilöllä tulot ovat alle 600 euroa, omavastuuprosentti on käytännössä aina 0. Tilastollisen mallin perusteella avio- tai avoliitossa olevilla todennäköisyys saada oikeusapua maksutta on tilastollisesti merkitsevällä tavalla pienempi kuin naimattomilla. Mahdollisuudet saada oikeusapua maksutta pienenevät sitä mukaan mitä iäkkäämmästä oikeusapuasiakkaasta on kyse.

Luvussa 8 arvioitiin, kuinka suurella osuudella oikeusavun saajista on kyseistä asiaa koskeva oikeusturvavakuutus. Oikeusturvavakuutusta ei ole noin 91 prosentilla oikeusapuasiakkaista. Myönteisen vakuutusyhtiön päätöksen omanneista oikeusapuasiakkaista perhesuhteeltaan yli 60 prosenttia on naimattomia.

10.3 Tulorajojen nostamisen ja oikeusavun kriteerien yksinkertaistamisen vaikutus oikeusavun piiriin kuuluvien henkilöiden suhteelliseen osuuteen väestössä

Luvussa 5 arvioitiin, miten julkisen oikeusavun piirissä olevat väestömäärät muuttuvat, kun omavastuuluokkien tulorajoja korotetaan. Lisäksi tarkasteltiin tilannetta, jossa käyttövaralaskelma perustui ainoastaan ansio- ja pääomatuloverotuksen alaisiin nettomääriin tuloihin. Tarkastelu kohdennettiin siihen väestönosaan, jotka olivat aikaisempien oikeusapuhakemusten perusteella tyypillisiä oikeusavun hakijoita. Tätä joukkoa haarukoitiin seuraavien taustamuuttujien avulla: hakijan ikä, sukupuoli, syntyperä, perheasema, äidin-kieli, asuinkunnan tyyppi, koulutustausta ja päätoiminen ammatti. Analyysissa todennäköisimmiksi oikeusapuasiakkaiksi määriteltujen henkilöiden osuus kaikista julkisen oikeusavun piirissä olevista vähintään 15 vuotta täyttäneistä suomalaisista vaihteli 30,3–31,7 prosentin välillä vuosina 2016–2018. Vastaavasti ko. ryhmän osuus koko väestöstä oli 16,5–16,9 prosenttia.

Tulorajojen nosto lisäsi odotetusti 0 prosentin omavastuuluokassa olevien määrää sekä vastaavasti pienensi niiden henkilöiden osuutta, jotka nykyisillä tulorajoilla eivät olleet oikeutettuja taloudellisen asemansa puolesta julkiseen oikeusapuun. Taloudellisen asemansa puolesta jo julkisen oikeusavun piirissä olevat henkilöt siirtyivät korkeammasta perusomavastuuluokasta pienemmän perusomavastuun luokkaan.

Todennäköisimmiksi asiakkaiksi luokiteltuja henkilöitä tarkasteltaessa havaittiin tulorajan 1 nettolisäykseksi (keskiarvona yli vuosien) noin 31 969 henkilöä lisää julkisen oikeusavun piiriin ja keskimääräiseksi lisäykseksi 0 prosentin perusomavastuuluokkaan noin 24 645 henkilöä. Tulorajan 2 osalta vaikutukset olivat 46 160 ja 47 414 henkilöä ja tulorajan 3 osalta 59 307 ja 72 220 henkilöä. Vastaavasti tulorajan 4 osalta vaikutukset olivat 82 203 ja 110 776 henkilöä sekä tulorajan 5 osalta 128 304 ja 254 873 henkilöä.

Jos oikeusavun hakuprosessissa huomioitaisiin vain hakijan nettotulot nykyisen käyttövaralaskelman sijaan, oikeusavun omavastuuluokkien tulorajoja tulisi nostaa, jotta henkilöiden asema ei heikentyisi (= perusomavastuu kasvaisi). Tällöin tulisi esimerkiksi 0 prosentin omavastuuluokan tuloraja nostaa noin 1 570 euroon.

Jos Suomessa siirryttäisiin nykyisistä rakenteista sellaiseen järjestelmään, jossa huomioitaisiin vain nettotulot ilman menovähennyksiä ja jossa sovellettaisiin tässä raportissa ehdotettuja verrokkitulorajoja, tulisi tällaisen systeemimuutoksen myötä julkisen oikeusavun piiriin noin 132 268 uutta todennäköisimmäksi asiakkaaksi luokiteltua, vähintään 15 vuotta

täyttäneitä suomalaisia. Vastaavasti systeemimuutoksen myötä 0 prosentin perusomavastuuluokka kasvaisi nykyisestä noin 286 220 henkilöllä.

Kun verrokkitulorajoihin kohdistetaan korotuksia, havaitaan että tulorajan 1 nettolisäys (keskiarvona yli vuosien) on noin 3 736 henkilöä lisää julkisen oikeusavun piiriin. Vastaavasti keskimääräinen lisäys 0 prosentin perusomavastuuluokkaan on noin 15 048 henkilöä. Tulorajan 2 osalta vaikutukset ovat 7 180 ja 29 749 henkilöä sekä tulorajan 3 osalta 10 221 ja 43 480 henkilöä.

Varsinaiset tulorajojen korotukset vaikuttavat siis vain marginaalisesti uusien henkilöiden määrään julkisen oikeusavun piirissä pääasiassa siksi, että 1) jo verrokkitulorajat itsessään aiheuttavat huomattavan henkilömäärälisäyksen sekä toisaalta siksi, että 2) todennäköisimmiksi asiakkaita luokitellut henkilöt eivät tyypillisesti kuulu suurituloisimpien joukkoon eli 100 prosentin perusomavastuuluokkaan.

10.4 Tulorajojen nostamisen ja oikeusavun kriteerien yksinkertaistamisen vaikutus valtiontalouteen

Luvussa 6 arvioitiin, kuinka paljon julkisen rahan osuus kasvaisi, jos tulorajoja nostettaisiin luvussa 5 ehdotetun mukaisesti.

Nykyisen menovähennykset huomioonottavan käyttövaralaskelman ja todennäköisimmät asiakkaat sisältävän aineiston osalta tulokset voidaan tiivistää seuraavasti: tulorajan 1 aiheuttama keskimääräinen (yli vuosien) julkisten menojen lisäys on 5 194 212 euroa. Tulorajan 2 osalta lisäys on 8 390 136 euroa ja tulorajan 3 osalta noin 11 007 787 euroa. Vastaavasti tulorajan 4 aiheuttama nettolisäys yli vuosien on 14 707 717 euroa ja tulorajan 5 osalta 25 102 205 euroa.

Tarkasteltaessa ainoastaan nettotuloja ilman siihen tehtäviä vähennyksiä, voidaan päähavainnot tiivistää seuraavasti: itse systeeminen muutos kasvattaisi julkisen rahan osuutta keskimäärin (yli vuosien) 6 676 422 eurolla.

Vastaavasti varsinaisten tulorajakorotusten osalta havaittiin, että tulorajan 1 aiheuttama keskimääräinen (yli vuosien) julkisten menojen lisäys oli 2 126 517 euroa. Tulorajan 2 osalta lisäys oli 4 105 773 euroa ja tulorajan 3 osalta 5 379 945 euroa.

Tulorajakorotusten osalta tuloksissa heijastuu ennen kaikkea se, että todennäköisimpien asiakkaiden ryhmä ei ole ääretön. Toisaalta on huomioitava sekin, että korotukset tehtiin tutkijan määrittelemiin verrokkitulorajoihin ("baseline"): merkittävä osa kiinnostuksen

kohteena olevasta ryhmästä kuuluu jo verrokkitulorajojen vallitessa matalimpiin perus-omavastuuluokkiin, ja näin korotusten vaikutukset jäävät marginaalisemmiksi kuin käyttö-varaestimaattiin perustuvissa laskelmissa.

10.5 Asianajajien, oikeudenkäyntiavustajien ja oikeusapupäätösten tekijöiden näkemyksiä oikeusavun tulorajoista ja tarvittavista muutoksista

Oikeusavun tulorajojen käytöstä haluttiin saada näkemyksiä myös käytännön asiantuntijoilta. Tätä tavoitetta varten haastateltiin asianajajia ja oikeudenkäyntiavustajia (n=12) ja oikeusaputoimiston oikeuspäätösten tekijöitä (n=2). Haastattelujen tavoitteena oli saada käsitystä oikeusavun tulorajojen tarkoituksenmukaisuudesta ja oikeusavun merkityksestä lakiasioita hoitavien toimistojen toiminnan kannalta.

10.5.1 Asianajo- ja lakiasiantointimistojen edustajien haastattelut

Haastattelujen perusteella osa asianajotoimistoista erikoistui oikeusapujuttujen hoitoon, kun taas toisille yritystoiminta ei ole näistä jutuista riippuvaista. Tämä korostui erityisesti ulkoprosessuaalisten asioiden hoitamisessa oikeusavun turvin.

Oikeusapuasiakkaat

Toimistojen edustajien vastausten perusteella oikeusavun saaminen on yleisintä rikosasioissa. Ennen toimeksiantoa potentiaalisen asiakkaan kanssa keskustellaan mahdollisista kuluista ja oikeudesta oikeusapuun. Osa toimeksiantoista voi karsiutua, jos asiakas ei ole oikeutettu julkiseen oikeusapuun. Haastatteluissa nousi esille erityisesti riita-asiat, jotka ovat usein monimutkaisia ja pitkäkestoisia prosesseja. Oikeusavun väliinputoajina nähtiin olevan keskituloiset ihmiset. Yleisesti voi todeta, että mitä enemmän asiakkaalla on omavastuuta, sitä vähemmän käytetään avustajaa. Jos asianhoitamisessa on kyse asiakkaalle rahallisesti suhteellisen vähäisestä asiasta, asiakkaan oikeusavun omavastuun suhteellisella osuudella ei ole yleensä merkitystä.

Oikeusavun asiakkuudessa käytännön ongelmia koettiin mm. 1) lasten elatus- ja tapaamis-oikeutta koskevat riita-asioissa, joissa asiakkaan oikeusavun omavastuuta laskettaessa otetaan huomioon uuden kumppanin tulot, 2) oikeusapuun käytettävän työtuntien kohdentamisessa erityisesti monimutkaisissa ja -polvisissa jutuissa, 3) avustajan käytöstä luopumisessa omavastuuosuuden suuruuden vuoksi esimerkiksi rikosasioissa, 4) oikeus-turvavakuutuksen ehtojen kiristymisessä, erityisesti siinä ettei vakuutus kata vastapuolen

kuluja ja 5) omavastuuosuuden perimisessä, kun vastuu on säilytetty asianajo- tai lakiasiaintoimistoille.

Palkkionmaksun kannalta haasteellisimpia asiakkaita olivat vain hienoisesti täyden oikeusavun saamisen tuloajan käyttövaran (600 €) ylittävät asiakkaat. Tällöin asiakkaan maksukyky oli edelleen heikko ja aiheutti siten yritykselle luottotappioriskin. Osa haastateltavista toi myös esille, että omavastuuosuuden perimän tällaisessa tilanteessa oli kohtuutonta.

Oikeusavun omavastuu

Haastateltavat pitivät yksimielisesti tärkeänä oikeusavun tuloajojen ja omavastuun laskemisen käytänteiden päivittämistä nykypäivään. Tulorajoja tulisi nostaa erityisesti kokonaan maksuttoman oikeusavun osalta. Omavastuuosuutta arvioitaessa tulisi ottaa huomioon hakijan yksilöllinen ja elämäntilanne kokonaisvaltaisemmin. Käyttövaralaskelmaa ei pidetty totuudenmukaisena suhteessa hakijan todelliseen taloudelliseen tilanteeseen. Esimerkiksi omavastuuosuuden arviointi asettaa vuokralla ja lainarahoitteisessa omistusasunnossa asuvat henkilöt keskenään eriarvoiseen asemaan. Myös lisäomavastuun käyttöä nykyisellään pidettiin ongelmallisena. Suhtautuminen puolison tulojen huomioon ottamisessa vaihteli. Esitettiin, että myös rikosasioissa olisi hyvä ottaa huomioon samassa kotitaloudessa asuvan puolison tulot. Toisaalta puolison tulojen huomioon ottamista pidettiin ongelmallisena, koska puolisoa ei sinällään pitäisi velvoittaa maksamaan oikeudenkäyntikuluja kokonaisuudessaan.

Tulorajoja ja omavastuuta voisi uudistaa esimerkiksi seuraavin tavoin:

- Omavastuuosuudessa voisi ottaa pienemmät prosenttiosuudet käyttöön ja käyttövaraliikumaa voisi olla laajempi. Omavastuuosuuksien skaalaa tulisi uudistaa oikeasuhtaisemmaksi.
- Oikeudenkäyntikuluille tai omavastuulle voisi asettaa ylärajan.
- Oikeusavun myöntämiselle voisi olla eri perusteet eri asiaryhmille.
- Alueelliset erot oikeudenkäyntikuluissa voisi ottaa huomioon.
- Oikeusavun myöntämisessä tulisi ottaa huomioon hakijan kaikki menot.
- Oikeusavun myöntämisessä voisi soveltaa saman tyyppisiä ajatuksia kuin sosiaalietuuksissa ja oikeusavun laskemisessa voisi käyttää samantyyppistä perustelua/kriteeristöä kuin toimeentulotuen perusosan laskemisessa.

Muut esille tulleet seikat

Haastateltavat toivat esille huomioita nykyisen järjestelmän toiminnasta liittyen asiakkaiden yhdenvertaiseen ja oikeudenmukaiseen kohteluun. Asianajotoimistojen eriytymistä oikeusapujuttuja hoitaviin ja muihin pidettiin ongelmallisena. Erikoistuminen tietynlaisten

asioiden hoitoon pidettiin palvelunlaatua mahdollisesti vahvistavana asiana, mutta samalla tuotiin esille huoli oikeusapujuttujen palkkioiden pienuuden aiheuttamasta horjumisesta eettisissä periaatteissa ja työnlaadussa. Esitettiin ajatus, että hyvätuloiset asianajotoimistot pitäisi velvoittaa hoitamaan pieneltä osin oikeusapujuttuja ja tämän veloitteen noudattamista valvoisi Asianajajaliitto. Tuomarien ja syyttäjien oikeusavun soveltamiskäytäntöjä tulisi yhdenmukaistaa yhdenvertaisen kohtelun turvaamiseksi.

Haastatteluissa tuli ilmi toiveita oikeusapujärjestelmän laajentamisesta koskemaan hallinto-oikeudellisia prosesseja. Myös ulkoprosessuaaliset asiat voisi ottaa mukaan oikeusavun piiriin muullakin kuin julkisella oikeusavulla oikeusaputoimistojen ruuhkautumisen vuoksi. Lisäksi oikeusturvavakuutusten kattavuutta tulisi laajentaa koskemaan esimerkiksi työhön liittyviin riitoja koskevaksi tai kattamaan myös vastapuolen oikeudenkäyntikulut. Oikeusavun tuntihintaa pidettiin epäsuhtaisena todellisiin kuluihin nähden. Erityisesti monimutkaisia tai muuten työläisiä juttuja saattaa jäädä vastaanottamatta matalan tuntihinnan vuoksi. Tuotiin myös esille, että oikeusapujuttujen määrään voi vaikuttaa myös muun valtionhallinnon paikalliset muutokset, esimerkiksi poliisiasemien keskittäminen.

10.5.2 Oikeusapupäätösten tekijöiden haastattelut

Oikeusavun tulorajoista haastateltiin myös kahta eri oikeusaputoimiston oikeusapupäätöksiä tekevää viranhaltijaa. Oikeusapua oli haettu ennen koronan aiheuttamaa pandemiaa pääosin turvapaikka-asioihin sekä lasten huoltoa ja elatusta koskeviin riitoihin. Oikeusapuhakemuksiin oli vain harvoin tehty kielteisiä päätöksiä.

Haastateltavat katsoivat, että valtioneuvoston asetus oikeusavun käyttövaralaskennan osalta oli vanhentunut ja kaipaasi jonkin verran päivittämistä. Oikeusapupäätöksen perusteena olevien käyttövarojen laskemisessa koettiin haasteita esimerkiksi sen suhteen, mikä laskelmassa määritellään omaisuudeksi. Haastatteluissa nousi erityisesti esiin lasten asiakkuuteen liittyvät oikeusavun hakemukset ja niihin liittyvät haasteet. Kuten asianajo- ja lakiasiaintointimistojen edustajien haastatteluissa, myös oikeusaputoimistojen edustajat toivat esiin omistusasunnossa asuvien eriarvoinen asema vuokralla asuviin nähden käyttövaroja laskettaessa. Myös käyttövaran laskemiseen liittyvä asetelma avoperheissä tuli esiin tilanteessa, jossa asia liittyi puolison ja tämän entisen puolison yhteisten lasten huoltoon tai elatukseen liittyvistä riidoista. Haastateltavat kuitenkin katsoivat, että käyttövaralaskelmassa ruokakuntaa tulisi pitää lähtökohtana eikä nykyistä käytäntöä ole siten tarve muuttaa.

Oikeusapua hakevan käyttövaran laskentatavan selkeää määrittelyä pidettiin hyvänä tapana turvata yhdenvertainen kohtelu ympäri Suomea. Harkintavallan kasvattaminen voisi johtaa alueellisiin ja keskenään erilaisiin käytäntöihin. Tuomioistuimen

mahdollisuutta kohtuullistaa oikeusapuasiakkaan laskun loppusummaa pidettiin sopivana tapana toteuttaa tapauskohtaista harkintaa. Oikeusavun saamisen alin tuloraja 600 euroa oli haastateltavien mielestä hyvä muun muassa siitä syystä, että se on linjassa toimeentulotuen kanssa. Sen sijaan ylintä oikeusavun saamisen tulorajaa, joka on yksin asuvalla 1 300 euroa, olisi tarpeen korottaa tai ottaa esimerkiksi asumismenoja laajemmin huomioon. Oikeusavun omavastuuosuuden prosenttimääriä voisi myös porrastaa tiuhemmin, jolloin alin prosentuaalinen omavastuu voisi olla esimerkiksi 5 prosenttia. Muutoin haastateltavat pitivät omavastuuosuuden määräytymisen nykyistä käytäntöä hyvänä. Haastateltavat katsoivat, että lisäomavastuu ei pääsääntöisesti ole ongelmallinen. Haastateltavat pitivät hyvänä mahdollisuutena oikeusavun käyttövaralaskelman yksinkertaistamista hyödyntämällä tulorekisteristä saatavia tietoja.

10.5.3 Oikeusavun tulorajat -seminaari 14.6.2021

Osana hanketta järjestettiin Oikeusavun tulorajat-seminaari yhteistyössä Suomen Asianajajaliiton kanssa. Seminaarin tavoitteena oli pohtia julkisen oikeusavun saatavuutta ja oikeusturvaa tutkimushankkeen tulosten valossa. Seminaariin kohderyhmänä olivat asianajajat, luvan saaneet oikeudenkäyntiavustajat ja julkiset oikeusavustajat. Seminaarissa hankeryhmä esitteli tutkimustuloksia.

Asianajajaliiton edustaja Merja Eskonpekka toi esille merkille pantavia seikkoja oikeusapuun liittyen asianajajien näkökulmasta. Jotkut oikeusaputoimistot ottavat oikeusapuasioden rinnalla liiketaloudellisia toimeksiantoja, joka vääristää kilpailua yksityisten toimijoiden kanssa. Oikeusavun laajentaminen ulkoprosessuaalisiin asioihin koetaan mielekkääksi. Lisäksi oikeusapupalkkiota nykyisellään pidetään liian pienenä (110 €).

Seminaariin osallistuneiden keskuudessa omavastuuosuudet koettiin haasteellisiksi, sillä odotetun omavastuuosuuden takia asiakas saattaa jättää viemättä tapausta oikeuteen. Avustajat puolestaan saattavat jättää ottamatta tapausta hoidettavakseen omavastuuosuuden perinnän takia, sillä se aiheuttaa usein luottotappioriskin. Tapaukset ovat nykyisin myös aiempaa monimutkaisempia ja niihin kuluu siten enemmän aikaa. Tästä syystä koettiin tarpeelliseksi tarkastella oikeusavun tuntihintaa sekä oikeusaputoimistojen resursseja, sillä ne eivät nykyisellään vastaa tapausten määrää eikä niiden vaativuutta.

11 Johtopäätökset

11.1 Selvityksen vahvuudet ja heikkoudet

Ennen varsinaisia tulosten johtopäätöksiä ja niistä tutkimusryhmässä syntyneiden suositusten tai toimenpide-ehdotusten avaamista käydään läpi tutkimusasetelman ansioita ja heikkouksia, jotka ovat vaikuttaneet selvityksen tuloksiin. Tutkimuksessa käytettyjen tilastoaineistojen ensisijainen vahvuus on aineiston ajallinen- ja populaatiokattavuus. Esimerkiksi Tilastokeskuksen aineisto käsitti koko väestön tietoja. Näin kattavan aineiston sisäsyntyisenä ominaisuutena on aineistoon kerättyjen tietojen karkeus. Tämä näyttäytyy käytännössä yksityiskohtaisemman analyysin teon hankaluutena. Tehtyjen analyysien tulokset ovat yleistettävissä.

Tilastoaineiston pohjalta tehtyihin laskelmiin vaikuttavat aineiston ominaisuuksiin liittyvät 1) käyttövaran laskemisen mahdottomuus, jolloin laskelmat nojaavat oletuksiin käyttövaroista sekä 2) pienituloisuuden laskenta ilman kotitalousskaalausta, jolloin yksilökohtaisiin tuloihin ei ole huomioitu kotitalouden kokoa (esim. lasten lukumäärä). Lisäksi turvapaikka-hakijoiden määrän nopea kasvu vuosina 2015–2016 näyttäytyy oikeusavun hakijoiden profiileja koskeissa analyyseissa. Tämäntyyppisiä hakijakuntaan liittyviä yhteiskunnallisia muutoksia ilmenee aika ajoin ja oletettavasti esimerkiksi vuonna 2018 tapahtuneen Psykoterapiakeskus Vastaamon tietomurtoon liittyvät rikosoikeudelliset seuraukset näkyvät oikeusavun asiakaskunnan muutoksissa tulevana vuosina.

Luvussa 7 (oikeusavun tulorajojen vaikutukset yksityisten asianajajien ja luvan saaneiden oikeudenkäyntiavustajien näkökulmasta) käytetty haastatteluaineisto ja seminaaripäivänä käyty keskustelu täydentävät tilastoaineistoja, ja antavat parhaillaan yksityiskohtaisempaa käsitystä numerotiedon tueksi. Haastattelut tehtiin harkinnanvaraisella otoksella, jonka tavoitteena oli saada mahdollisimman laaja-alainen otos maantieteellisesti ja toimiston koon mukaisesti. Aiheen ajankohtaisuudesta ja tärkeydestä kertonee omalta osaltaan se, että jokainen haastattelukutsun saanut taho suostui haastatteluun. Haastateltavien valitseminen voi kuitenkin jossain määrin aiheuttaa tulosten vinoumaa. Haastattelujen lisäksi tietoa käytännön tasolta kerättiin järjestämällä seminaari asianajajille, oikeusapuhenkilöille ja oikeusapupäätöksiä tekeville henkilöille.

11.2 Toimenpide-ehdotukset

Tutkimuksessa tehdyn arvion mukaan noin 80 prosentilla vähintään 15-vuotiaista henkilöistä on oikeusturvaetu omakotivakuutuksen kautta. Kuitenkaan noin 91 %:lla oikeusapua saavista henkilöistä ei ollut oikeusturvavakuutusta. Yleisesti voidaan todeta, että vuositasolla karkeasti puolella miljoonalla vähintään 15 vuotta täyttäneellä suomalaisella ei ole oikeusturvaedun sisältämää kotivakuutusta. Yleistäen tämä on se ryhmä, joka on oikeutettu julkiseen oikeusapuun sekä taloudellisen asemansa että puuttuvan vakuutusturvan vuoksi. Tästä voidaan päätellä, että julkinen oikeusapu on oleellisen tärkeä instrumentti turvaamaan asiakkaiden yhdenvertaista kohtelua. Haastatteluista nousi ns. heikkona signaalina tulorajojen noston myötä potentiaalisena uutena asiakasryhmänä keskituloiset, joilla olisi tarvetta oikeusapuun siviiliasioissa (esimerkiksi perhe- ja talon ostoon liittyvät asiat).

Yksiselitteinen huomio tilastoanalyysien ja haastattelujen pohjalta on, että oikeusavun tulorajoja tulisi nostaa nykyisistä summista. Tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että noin 790 euron käyttövara olisi oikeasuhtainen tuloraja 0 prosentin perusomavastuuluokassa, jos politiikkatavoitteena olisi, että pienituloiset olisivat oikeutettuja julkiseen oikeusapuun ilman omavastuuta.

Pienituloisuuden määritelmä on suhteessa muun väestön tulotasoon, joten tulorajojen tulisi tarkastaa väliajoin. Voidaan todeta, että monien oikeusapua tarvitsevien tilanne jopa paranisi, jos oikeusapuhakemuksessa otettaisiin huomioon pelkästään nettotulot nykyisen käyttövaralaskelman sijaan. Oikeusavun omavastuu painottuu 0 prosentin luokkaan, joten tulorajojen nosto lisäisi näiden henkilöiden määrää. Jos rikosasioiden määrä sinänsä ei nouse, tulorajojen nosto ei välttämättä lisäisi oikeusavun saajien määrää rikosasioissa. Asiakaskunnan muutoksia ei kuitenkaan voida ennustaa.

Tulorajojen nostoa puollettiin myös oikeudenkäyntiavustajien keskuudessa. Lisäksi käytävissä olevien tulojen laskemistapaa tulisi yksinkertaistaa. Haastateltavat pitivät yhtenä pulmana sitä, että omassa asunnossa ja vuokra-asunnossa asuvat ovat eri asemassa laskettaessa oikeutta oikeusapuun. Vaikka henkilö omistaisi asuntonsa, hänellä ei siitä huolimatta välttämättä ole riittävästi muuta varallisuutta, jolla hän voisi maksaa oikeudenkäyntikuluja. Perheoikeudellisissa riidoissa ongelmaksi saattaa muodostua huomioon otettavat puolison tulot ja siksi osa haastateltavissa esitti, ettei puolisojen tuloja otettaisi huomioon missään asiaryhmässä. Lisäksi haastateltavat esittivät, että oikeusapua pitäisi voida saada nykyistä laajemmin eri asiaryhmiin. Oikeusavun tulorajoihin liittyvänä ongelmana ilmeni myös omavastuuosuuden perintäongelma erityisesti 20 prosentin omavastuuluokkaan sijoittuvien pienituloisten asiakkaiden kohdalla.

Haastatteluissa ja seminaarikeskustelussa nousi esille myös työntuntien määrän ja monimutkaistuneiden oikeusasioden keskinäinen ristiriitaisuus. Oikeusapuun rajattujen työntuntien määrä on riittämätön usein erityisesti riita-asioissa. Työtuntien rajallisuus nähtiin vähintään yhtä suurena ongelmana kuin nykyiset tulorajat. Johtopäätöksenä voitiin todeta seuraavaa:

- Tulorajojen tulisi nousta vastaamaan paremmin tämänhetkistä väestön tulotasoa
- Käyttövaralaskelmaa tulisi yksinkertaistaa ja päivittää yhdenvertaisemmaksi esimerkiksi vuokra- ja omistusasumisen suhteen.
- Oikeusapuun laskettava tuntimäärä ei ole riittävä monimutkaisten asiakokonaisuuksien hoitoon

Liitteet

Liite 1:

Tässä liitteessä toteutetaan liitteen 3.4.1 taulukon 2 laskelmat koko populaation sisältävällä aineistolla. Jos tarkastellaan yksilöitä ilman, että huomioidaan mahdollisen puolison käyttövaraa, on vuonna 2016 aineistossa 5 503 284 ihmistä, ja näistä 3 474 746 (63,1 prosenttia) on taloudellisen asemansa puolesta julkisen oikeusavun piirissä. Vastaavat luvut vuonna 2017 ovat 5 513 122 ja 3 400 961 (61,6 prosenttia) ja vuonna 2018 5 517 981 ja 3 321 033 (60,1 prosenttia).

Koko populaatiota koskevat laskelmat. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %	100 %
2016							
Yksilöt	1 903 706	366 990	262 948	368 904	238 311	333 887	2 028 538
Osuus	34,6 %	6,7 %	4,8 %	6,7 %	4,3 %	6,1 %	36,9 %
Puolisot	1 754 692	286 893	211 405	437 571	265 160	300 004	2 247 559
Osuus	31,9 %	5,2 %	3,8 %	8 %	4,8 %	5,5 %	40,8 %
2017							
Yksilöt	1 877 700	346 155	248 456	359 755	233 586	335 309	2 112 161
Osuus	34,1 %	6,3 %	4,5 %	6,5 %	4,2 %	6,1 %	38,3 %
Puolisot	1 732 875	273 610	198 237	413 479	255 793	297 576	2 341 552
Osuus	31,4 %	5 %	3,6 %	7,5 %	4,6 %	5,4 %	42,5 %
2018							
Yksilöt	1 825 249	333 001	236 320	359 446	234 292	332 725	2 196 948
Osuus	33,1 %	6 %	4,3 %	6,5 %	4,3 %	6 %	39,8 %
Puolisot	1 724 891	282 014	201 388	386 874	245 551	305 353	2 371 910
Osuus	31,3 %	5,1 %	3,7 %	7 %	4,5 %	5,5 %	43 %

Liite 2:

Tämä liite koostuu kolmesta vuositaulukosta. Muuttuja ”Tulot” sisältää henkilöiden vuotuisen ansio- ja pääomatulojen summan bruttona, muuttuja ”Tulonsiirrot” sisältää henkilöiden vuotuisen ansio- ja kansaneläkkeiden, muiden sosiaaliturvaetuuksien, sosiaaliavustuksien sekä muiden saatujen tulonsiirtojen summan. Seitsemän viimeisen luokittelumuuttujan osalta raportoidaan referenssiluokka ja sen osalta siihen luokkaan kuuluvien henkilöiden osuus kaikista kyseiseen omavastuuryhmään kuuluvista henkilöistä. Muuttujat ja niiden luokat ovat seuraavat:

Siviilisäätty: 1 = mies, 2 = nainen.

Syntyperä: 1 = suomalaistaustainen, 2 = ulkomaalaistaustainen.

Äidinkieli: 1 = suomi, 2 = ruotsi, 3 = muu.

Kuntaryhmä: 1 = kaupunkimaiset kunnat, 2 = taajaan asutut, 3 = maaseutumaiset.

Korkeimman tutkinnon koulutusaste: 1 = toinen aste, 2 = erikoisammattikoulutusaste, 3 = alin korkea-aste, 4 = alempi korkeakouluaste, 5 = ylempi korkeakouluaste, 6 = tutkijakoulutusaste, 7 = koulutusaste tuntematon.

Pääasiallinen toiminta: 1 = työllinen, 2 = työtön, 3 = opiskelija, koululainen, 4 = eläkeläinen, 5 = varusmies, siviilipalvelusmies, 6 = työttömyyseläkkeellä, 7 = muu työvoiman ulkopuolella oleva.

Siviilisäätty: 1 = naimaton, 2 = aviossa, rekisteröidyssä parisuhteessa tai asumuserossa, 3 = eronnut tai eronnut rekisteröidystä parisuhteesta, 4 = leski tai leski rekisteröidystä parisuhteesta.

Vuosi 2016. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoineisto.

	Ikä	Tulot	Tulon-siirrot	Nainen	Ulkomaalais-taustainen	Suomen-kielinen	Kaupunkimaiset kunnat	Ylempi korkea-kouluaste	Työllinen	Naimaton
Ilman omavastuuta										
Mediaani	27	6 408,3	4 845							
Keskihajonta	16,2	6 434,2	6 935,5							
Osuus				52,8 %	15,4 %	80,5 %	74,3 %	6,8 %	22,2 %	67,1 %

	Ikä	Tulot	Tulon- siirrot	Nainen	Ulkomaalais- taustainen	Suomen- kielinen	Kaupunkimaiset kunnat	Ylempi korkea- kouluaste	Työllinen	Naimaton
Osittainen omavastuu										
Mediaani	62	17 934,5	12 700							
Keskihajonta	20,7	7 079,4	7 578,6							
Osuus				59,7 %	4,3 %	90,9 %	65,7 %	5,3 %	35,8 %	30,8 %
Täysi omavastuu										
Mediaani	52	39 207,4	0							
Keskihajonta	15,4	109 092	14 418,6							
Osuus				43,6 %	3,5 %	90,8 %	73,6 %	18,6 %	73,5 %	29,1 %

Vuosi 2017. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietaineisto.

	Ikä	Tulot	Tulon- siirrot	Nainen	Ulkomaalais- taustainen	Suomen- kielinen	Kaupunkimaiset kunnat	Ylempi korkea- kouluaste	Työllinen	Naimaton
Ilman omavastuuta										
Mediaani	28	6 464,3	5 142							
Keskihajonta	16,3	6 199,7	7 008							
Osuus				53,1 %	15 %	79,8 %	74,8 %	6,9 %	22,7 %	67,3 %
Osittainen omavastuu										
Mediaani	62	17 855	12 683,2							
Keskihajonta	20,9	6 917,7	7 554							
Osuus				60,1 %	4,4 %	90,6 %	66 %	5,3 %	36,5 %	31,6 %
Täysi omavastuu										
Mediaani	52	39 083,7	0							
Keskihajonta	15,7	96 390,3	14 487,8							
Osuus				43,6 %	3,6 %	90,7 %	73,5 %	18,7 %	73,4 %	29,5 %

Vuosi 2018. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoineisto.

	Ikä	Tulot	Tulon- siirrot	Nainen	Ulkomaalais- taustainen	Suomen- kielinen	Kaupunkimaiset kunnat	Ylempi korkea- kouluaste	Työllinen	Naimaton
Ilman omavastuuta										
Mediaani	27	6 239	5 076							
Keskihajonta	16,1	6 239,6	7 091,7							
Osuus				53,1 %	17 %	78,9 %	75,7 %	7,3 %	23,4 %	67,9 %
Osittainen omavastuu										
Mediaani	63	17 772	12 799,3							
Keskihajonta	21	6 940,3	7 531,2							
Osuus				60,4 %	4,8 %	90,4 %	66 %	5,3 %	35,8 %	32 %
Täysi omavastuu										
Mediaani	52	39 484,7	94,9							
Keskihajonta	15,9	141 925,1	14 587,6							
Osuus				43,7 %	4,1 %	90,4 %	73,7 %	18,8 %	73,7 %	30,4 %

Liite 3:

Mallissa vastemuuttuja "oikeusapu" ilmaisee oikeusapua hakeneita arvolla 1 (hakenut oikeusapua) ja muita henkilöitä arvolla 0 (ei ole hakenut oikeusapua).

Mallin tuloksia tarkasteltaessa on syytä huomioida, että muuttujan perheasema luokkia verrataan raporttoimattomaan verrokkiryhmään "päämies". Vastaavasti sukupuolen osalta raportoidaan sukupuoli "nainen", jota verrataan raporttoimattomaan verrokkiryhmään "mies". Edelleen muuttujan äidinkieli luokkia verrataan raporttoimattomaan luokkaan "suomi", muuttujan syntyperä luokkia verrataan ryhmään "suomalaistaustainen, syntynyt Suomessa" ja muuttujan päätoimi luokkaan "työllinen".

Mallin luokittelumuuttujien kaikki luokat ovat seuraavat:

Kuntaryhmä: 1 = kaupunkimaiset kunnat, 2 = taajaan asutut, 3 = maaseutumaiset.

Perheasema: 1 = päämies, 2 = puoliso, 3 = lapsi, 4 = avoperheen päämies, 5 = avoperheen puoliso, 6 = tuntematon, 7 = perheeseen kuulumaton.

Sukupuoli: 1 = mies, 2 = nainen.

Äidinkieli: 1 = suomi, 2 = ruotsi, 3 = muu.

Syntyperä: 1 = suomalaistaustainen, syntynyt Suomessa, 2 = suomalaistaustainen, syntynyt ulkomailla, 3 = ulkomaalaistaustainen, syntynyt Suomessa, 4 = ulkomaalaistaustainen, syntynyt ulkomailla.

Pääasiallinen toiminta: 1 = työllinen, 2 = työtön, 3 = opiskelija, koululainen, 4 = eläkeläinen, 5 = varusmies, siviilipalvelusmies, 6 = työttömyyseläkkeellä, 7 = muu työvoiman ulkopuolella oleva.

Korkeimman tutkinnon koulutusaste: 1 = toinen aste, 2 = erikoisammattikoulutusaste, 3 = alin korkea-aste, 4 = alempi korkeakouluaste, 5 = ylempi korkeakouluaste, 6 = tutkija-koulutusaste, 7 = koulutusaste tuntematon.

Vuosi 2016. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaaineisto ja Oikeusrekisterikeskuksen aineisto.

Muuttuja	Kerroin	Keskivirhe	P-arvo
Ikä	-0.02	0.0003	0.000
Taajaan asutut	0.18	0.01	0.000
Maaseutumaiset	0.09	0.01	0.000
Puoliso	-1.21	0.01	0.000
Lapsi	-1.46	0.02	0.000
Avoperheen päämies	-0.34	0.01	0.000
Avoperheen puoliso	-0.86	0.02	0.000
Tuntematon	0.31	0.02	0.000
Perheeseen kuulumaton	-0.07	0.01	0.000
Nainen	0.49	0.01	0.000
Äidinkieli ruotsi	-0.53	0.02	0.000
Äidinkieli muu	0.01	0.05	0.834
Suomalaistaustainen, syntynyt ulkomailla	0.45	0.03	0.000
Ulkomaalaistaustainen, syntynyt Suomessa	0.003	0.08	0.968
Ulkomaalaistaustainen, syntynyt ulkomailla	0.16	0.05	0.004
Työtön	1.28	0.01	0.000
Opiskelija, koululainen	0.36	0.01	0.000
Eläkeläinen	0.48	0.01	0.000
Varus-/siviilipalvelusmies	-0.34	0.17	0.049
Muu työvoiman ulkopuolella oleva	1.05	0.01	0.000
Erikoisammattikoulutusaste	0.06	0.05	0.223
Alin korkea-aste	-0.01	0.01	0.378
Alempi korkeakouluaste	-0.43	0.01	0.000
Ylempi korkeakouluaste	-0.73	0.02	0.000
Tutkijakoulutusaste	-0.99	0.08	0.000
Koulutusaste tuntematon	0.23	0.01	0.000
Vakio	-4.3	0.02	0.000
Havaintoja	4,608,924		
LR (26)	34840.62***		

Vuosi 2017. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaaineisto ja Oikeusrekisterikeskuksen aineisto.

	Muuttuja	Kerroin	Keskivirhe	P-arvo
Ikä		-0.02	0.0003	0.000
Taajaan asutut		0.21	0.01	0.000
Maaseutumaiset		0.08	0.01	0.000
Puoliso		-1.19	0.01	0.000
Lapsi		-1.48	0.02	0.000
Avoperheen päämies		-0.35	0.02	0.000
Avoperheen puoliso		-0.83	0.02	0.000
Tuntematon		0.29	0.02	0.000
Perheeseen kuulumaton		-0.08	0.01	0.000
Nainen		0.49	0.01	0.000
Äidinkieli ruotsi		-0.49	0.02	0.000
Äidinkieli muu		-0.1	0.05	0.051
Suomalaistaustainen, syntynyt ulkomailla		0.52	0.03	0.000
Ulkomaalaistaustainen, syntynyt Suomessa		0.11	0.07	0.123
Ulkomaalaistaustainen, syntynyt ulkomailla		0.39	0.05	0.000
Työtön		1.32	0.01	0.000
Opiskelija, koululainen		0.32	0.01	0.000
Eläkeläinen		0.51	0.01	0.000
Varus-/siviilipalvelusmies		-0.2	0.15	0.190
Muu työvoiman ulkopuolella oleva		1.0003	0.01	0.000
Erikoisammattikoulutusaste		0.09	0.05	0.061
Alin korkea-aste		-0.009	0.01	0.622
Alempi korkeakouluaste		-0.44	0.01	0.000
Ylempi korkeakouluaste		-0.7	0.02	0.000
Tutkijakoulutusaste		-1.03	0.08	0.000
Koulutusaste tuntematon		0.28	0.01	0.000
Vakio		-4.24	0.02	0.000
Havaintoja		4,603,809		
LR (26)		35472.53***		

Vuosi 2018. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaaineisto ja Oikeusrekisterikeskuksen aineisto.

Muuttuja	Kerroin	Keskivirhe	P-arvo
Ikä	-0.02	0.0003	0.000
Taajaan asutut	0.17	0.01	0.000
Maaseutumaiset	0.06	0.01	0.000
Puoliso	-1.21	0.01	0.000
Lapsi	-1.43	0.02	0.000
Avoperheen päämies	-0.39	0.02	0.000
Avoperheen puoliso	-0.86	0.02	0.000
Tuntematon	0.38	0.02	0.000
Perheeseen kuulumaton	-0.08	0.01	0.000
Nainen	0.5	0.01	0.000
Äidinkieli ruotsi	-0.46	0.02	0.000
Äidinkieli muu	-0.09	0.05	0.078
Suomalaistaustainen, syntynyt ulkomailla	0.56	0.03	0.000
Ulkomaalaistaustainen, syntynyt Suomessa	0.06	0.07	0.366
Ulkomaalaistaustainen, syntynyt ulkomailla	0.35	0.05	0.000
Työtön	1.33	0.01	0.000
Opiskelija, koululainen	0.29	0.01	0.000
Eläkeläinen	0.47	0.01	0.000
Varus-/siviilipalvelusmies	-0.71	0.19	0.190
Muu työvoiman ulkopuolella oleva	1.04	0.01	0.000
Erikoisammattikoulutusaste	0.02	0.05	0.638
Alin korkea-aste	-0.05	0.01	0.001
Alempi korkeakouluaste	-0.43	0.01	0.000
Ylempi korkeakouluaste	-0.67	0.02	0.000
Tutkijakoulutusaste	-1.01	0.07	0.000
Koulutusaste tuntematon	0.27	0.01	0.000
Vakio	-4.24	0.02	0.000
Havaintoja	4,635,589		
LR (26)	36932.29***		

Liite 4:

Tämä liite koostuu kolmesta vuositaulukosta. Taulukoita tulkitaan samalla tavalla kuin leipätekstissäkin. Muutokset ovat suhteessa liitteessä 1 raportoituun taulukkoon (yksilöt).

Vuosi 2016. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %	100 %
Tuloraja 1	<=650	<=900	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 400	>1 400
Muutos	+89 772	+262 948	+249 280	+119 613	+114 929	+211 488	-211 488
Tuloraja 2	<=700	<=950	<=1 050	<=1 150	<=1 250	<=1 450	>1 450
Muutos	+166 367	+390 668	+241 184	+238 311	+225 736	+314 435	-314 435
Tuloraja 3	<=750	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 300	<=1 500	>1 500
Muutos	+241 097	+512 228	+239 237	+233 627	+218 958	+415 869	-415 869
Tuloraja 4	<=800	<=1 100	<=1 200	<=1 250	<=1 350	<=1 600	>1 600
Muutos	+366 990	+751 465	+233 627	+110 807	+214 827	+509 044	-615 720
Tuloraja 5	<=1 100	<=1 400	<=1 500	<=1 550	<=1 650	<=1 900	>1 900
Muutos	+1 118 455	+664 073	+204 381	+100 373	+195 229	+408 644	-1 120 115

Vuosi 2017. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %	100 %
Tuloraja 1	<=650	<=900	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 400	>1 400
Muutos	+83 864	+248 456	+243 095	+116 949	+115 019	+212 979	-212 979
Tuloraja 2	<=700	<=950	<=1 050	<=1 150	<=1 250	<=1 450	>1 450
Muutos	+158 894	+371 319	+236 892	+233 586	+227 048	+317 787	-317 787
Tuloraja 3	<=750	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 300	<=1 500	>1 500
Muutos	+238 658	+491 551	+233 609	+231 656	+220 290	+419 698	-419 698
Tuloraja 4	<=800	<=1 100	<=1 200	<=1 250	<=1 350	<=1 600	>1 600
Muutos	+346 155	+725 160	+231 656	+112 029	+215 204	+510 292	-617 235
Tuloraja 5	<=1 100	<=1 400	<=1 500	<=1 550	<=1 650	<=1 900	>1 900
Muutos	+1 071 315	+664 925	+206 719	+99 366	+193 537	+417 186	-1 129 787

Vuosi 2018. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %	100 %
Tuloraja 1	<=650	<=900	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 400	>1 400
Muutos	+92 266	+236 320	+243 075	+117 206	+114 524	+211 319	-211 319
Tuloraja 2	<=700	<=950	<=1 050	<=1 150	<=1 250	<=1 450	>1 450
Muutos	+164 271	+358 754	+237 012	+234 292	+225 023	+314 412	-314 412
Tuloraja 3	<=750	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 300	<=1 500	>1 500
Muutos	+246 774	+479 395	+233 577	+231 610	+218 201	+415 557	-415 557
Tuloraja 4	<=800	<=1 100	<=1 200	<=1 250	<=1 350	<=1 600	>1 600
Muutos	+333 001	+712 972	+231 610	+110 499	+213 901	+507 390	-613 589
Tuloraja 5	<=1 100	<=1 400	<=1 500	<=1 550	<=1 650	<=1 900	>1 900
Muutos	+1 045 973	+661 130	+204 238	+99 632	+195 377	+429 790	-1 140 356

Liite 5:

Tässä liitteessä raportoidaan leipätekstin luvussa 5.3 raportoitujen taulukoiden kanssa yhteneväiset laskelmat aineistolla, joka sisältää koko populaation.

Kuukausittaiset nettotulot, korkein nettotulo sekä 99. persentiili. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %
2016						
Korkein	2 761 €	3 021 €	3 154 €	3 343 €	3 480 €	3 679 €
p99	1 716 €	2 232 €	2 192 €	2 366 €	2 483 €	2 650 €
2017						
Korkein	2 778 €	3 055 €	3 163 €	3 380 €	3 517 €	3 656 €
p99	1 698 €	2 243 €	2 284 €	2 349 €	2 464 €	2 631 €
2018						
Korkein	2 776 €	3 033 €	3 157 €	3 363 €	3 504 €	3 658 €
p99	1 697 €	2 237 €	2 277 €	2 347 €	2 464 €	2 629 €

Verrokkitulorajat vastaavat yllä olevasta taulukosta löytyvien omavastuuluokkien 99. persentiilien keskiarvoja yli vuosien, ja ne ovat pyöristetty lähimpään sataan euroon: leipätekstissä sovellettu pyöristyssääntö lähimpään kymmenlukuun jättäisi näet liian pienet erot eräiden tulorajojen välille; esimerkiksi ero 20:n prosentin ja 30:n prosentin perusomavastuuluokkien välillä olisi vain 10 euroa. Verrokkitulorajoja on kuitenkin kasvatettu samassa suhteessa kuin leipätekstissäkin. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %	100 %
Verrokkitulorajat	<=1 700	<=2 200	<=2 300	<=2 400	<=2 500	<=2 600	>2 600
Tuloraja 1	<=1 750	<=2 250	<=2 350	<=2 450	<=2 550	<=2 650	>2 650
Tuloraja 2	<=1 800	<=2 300	<=2 400	<=2 500	<=2 600	<=2 700	>2 700
Tuloraja 3	<=1 850	<=2 350	<=2 450	<=2 550	<=2 650	<=2 750	>2 750

Liite 6:

Tässä liitteessä raportoidaan leipätekstin luvuissa 5.3.1–5.3.4 raportoitujen taulukoiden kanssa yhteneväiset tulokset aineistolla, joka sisältää koko populaation.

Väestömäärät eri omavastuuluokissa sovellettaessa a) liitteessä 5 määriteltyjä verrokkitulorajoja sekä b) liitteessä 1 määriteltyjä nykyisiä tulorajoja ja vähennykset huomioivaa käyttövaraestimaattia. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %	100 %
2016							
Verrokkitulorajat	3 351 834	841 694	146 841	129 638	114 762	101 964	816 551
Nykyiset tulorajat	1 903 706	366 990	262 948	368 904	238 311	333 887	2 028 538
2017							
Verrokkitulorajat	3 299 729	836 760	148 377	133 568	120 272	106 586	867 830
Nykyiset tulorajat	1 877 700	346 155	248 456	359 755	233 586	335 309	2 112 161
2018							
Verrokkitulorajat	3 231 892	830 141	153 291	137 254	124 104	110 573	930 726
Nykyiset tulorajat	1 825 249	333 001	236 320	359 446	234 292	332 725	2 196 948

Vuosi 2016. Toinen rivi ”Muutos” ilmaisee, kuinka väestömäärät muuttuisivat omavastuuluokittain, jos nykyisistä tulorajoista ja vähennykset huomioivasta käyttövaraestimaatista siirryttäisiin verrokkitulorajoihin ja vain nettotulot huomioivaan käyttövaraan. Vastaavasti tulorajojen 1–3 muutokset ovat suhteessa verrokkitulorajoihin. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %	100 %
Verrokkitulorajat	<=1 700	<=2 200	<=2 300	<=2 400	<=2 500	<=2 600	>2 600
Muutos	+1 448 128	+474 704	-116 107	-239 266	-123 549	-231 923	-1 211 987
Tuloraja 1	<=1 750	<=2 250	<=2 350	<=2 450	<=2 550	<=2 650	>2 650
Muutos	+80 029	+75 551	+66 716	+58 804	+52 417	+46 656	-46 656
Tuloraja 2	<=1 800	<=2 300	<=2 400	<=2 500	<=2 600	<=2 700	>2 700
Muutos	+159 896	+146 841	+129 638	+114 762	+101 964	+91 120	-91 120
Tuloraja 3	<=1 850	<=2 350	<=2 450	<=2 550	<=2 650	<=2 750	>2 750
Muutos	+243 691	+213 557	+121 726	+108 375	+96 203	+86 051	-132 707

Vuosi 2017. Taulukkoa tulkitaan samalla tavalla kuin vuoden 2016 osaltakin. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaaineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %	100 %
Verrokkitulorajat	<=1 700	<=2 200	<=2 300	<=2 400	<=2 500	<=2 600	>2 600
Muutos	+1 422 029	+490 605	-100 079	-226 187	-113 314	-228 723	-1 244 331
Tuloraja 1	<=1 750	<=2 250	<=2 350	<=2 450	<=2 550	<=2 650	>2 650
Muutos	+82 495	+76 056	+68 726	+61 779	+55 090	+48 718	-48 718
Tuloraja 2	<=1 800	<=2 300	<=2 400	<=2 500	<=2 600	<=2 700	>2 700
Muutos	+163 534	+148 377	+133 568	+120 272	+106 586	+94 114	-94 114
Tuloraja 3	<=1 850	<=2 350	<=2 450	<=2 550	<=2 650	<=2 750	>2 750
Muutos	+244 991	+217 103	+126 621	+113 583	+100 214	+88 482	-137 200

Vuosi 2018. Taulukon tulkinta on sama kuin edellisvuosienkin osalta. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaaineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %	100 %
Verrokkitulorajat	<=1 700	<=2 200	<=2 300	<=2 400	<=2 500	<=2 600	>2 600
Muutos	+1 406 643	+497 140	-83 029	-222 192	-110 188	-222 152	-1 266 222
Tuloraja 1	<=1 750	<=2 250	<=2 350	<=2 450	<=2 550	<=2 650	>2 650
Muutos	+80 567	+78 316	+70 617	+63 924	+56 901	+50 520	-50 520
Tuloraja 2	<=1 800	<=2 300	<=2 400	<=2 500	<=2 600	<=2 700	>2 700
Muutos	+159 890	+153 291	+137 254	+124 104	+110 573	+98 393	-98 393
Tuloraja 3	<=1 850	<=2 350	<=2 450	<=2 550	<=2 650	<=2 750	>2 750
Muutos	+240 305	+223 908	+130 561	+117 081	+104 192	+92 996	-143 516

Liite 7

Tässä liitteessä raportoidaan leipätekstin luvuissa 6.2.1–6.2.3 toteutetut laskelmat, mutta koko aineistolla. Aineistoa fokusoidaan kuitenkin yhdellä tavalla: luvussa 6.1 kuvailut sekä julkisen että yksityisen avustajan asiakkaat jaetaan omavastuuluokittain liitteen 1 taulukossa raportoiduilla väestömäärillä. Saadulla suhteellisella prosenttiluvulla kerrotaan aikaisemmin estimoidut tulorajanostojen aiheuttamat, liitteessä 4 raportoidut väestömäärämuutokset omavastuuluokittain, ja tämän osajoukon lukumäärä kerrotaan edelleen Oikeusrekisterikeskuksen aineistosta lasketuilla julkisen rahan osuuden keskiarvoilla.

Vuosi 2016. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaineisto ja Oikeusrekisterikeskuksen aineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %
Tuloraja 1	<=650	<=900	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 400
Julkinen raha, muutos	+2 117 636	+1 863 853	+979 507	+436 619	+263 376	+354 894
Tuloraja 2	<=700	<=950	<=1 050	<=1 150	<=1 250	<=1 450
Julkinen raha, muutos	+3 924 440	+2 769 170	+947 695	+869 897	+517 307	+527 648
Tuloraja 3	<=750	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 300	<=1 500
Julkinen raha, muutos	+5 687 249	+3 630 823	+940 044	+852 800	+501 774	+697 863
Tuloraja 4	<=800	<=1 100	<=1 200	<=1 250	<=1 350	<=1 600
Julkinen raha, muutos	+8 656 945	+5 326 605	+918 001	+404 475	+492 307	+854 218
Tuloraja 5	<=1 100	<=1 400	<=1 500	<=1 550	<=1 650	<=1 900
Julkinen raha, muutos	+26 383 290	+4 707 145	+803 083	+366 388	+447 395	+685 738

Vuosi 2017. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaineisto ja Oikeusrekisterikeskuksen aineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %
Tuloraja 1	<=650	<=900	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 400
Julkinen raha, muutos	+1 480 712	+1 761 849	+1 013 113	+425 004	+312 495	+359 325
Tuloraja 2	<=700	<=950	<=1 050	<=1 150	<=1 250	<=1 450
Julkinen raha, muutos	+2 805 451	+2 633 094	+987 261	+848 874	+616 866	+536 151
Tuloraja 3	<=750	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 300	<=1 500
Julkinen raha, muutos	+4 213 773	+3 485 682	+973 579	+841 860	+598 505	+708 089
Tuloraja 4	<=800	<=1 100	<=1 200	<=1 250	<=1 350	<=1 600

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %
Julkinen raha, muutos	+6 111 753	+5 142 248	+965 440	+407 124	+584 687	+860 934
Tuloraja 5	<=1 100	<=1 400	<=1 500	<=1 550	<=1 650	<=1 900
Julkinen raha, muutos	+18 915 260	+4 715 110	+861 514	+361 106	+525 820	+703 851

Vuosi 2018. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaaineisto ja Oikeusrekisterikeskuksen aineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %
Tuloraja 1	<=650	<=900	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 400
Julkinen raha, muutos	+1 595 590	+1 638 552	+1 102 884	+455 234	+279 023	+353 076
Tuloraja 2	<=700	<=950	<=1 050	<=1 150	<=1 250	<=1 450
Julkinen raha, muutos	+2 840 799	+2 487 463	+1 075 375	+910 002	+548 239	+525 326
Tuloraja 3	<=750	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 300	<=1 500
Julkinen raha, muutos	+4 267 554	+3 323 941	+1 059 789	+899 585	+531 618	+694 321
Tuloraja 4	<=800	<=1 100	<=1 200	<=1 250	<=1 350	<=1 600
Julkinen raha, muutos	+5 758 709	+4 943 474	+1 050 865	+429 184	+521 142	+847 758
Tuloraja 5	<=1 100	<=1 400	<=1 500	<=1 550	<=1 650	<=1 900
Julkinen raha, muutos	+18 088 396	+4 584 022	+926 672	+386 976	+476 011	+718 102

Liite 8

Tässä liitteessä raportoidaan leipätekstin luvuissa 6.3.1–6.3.3 toteutetut laskelmat, mutta koko aineistolla. Aineistoa fokusoidaan kuitenkin yhdellä tavalla: luvussa 6.1 raportoidut uniikkien asiakkaiden lukumäärät jaetaan omavastuuluokittain liitteen 6 ensimmäisessä taulukossa (”Väestömäärät eri omavastuuluokissa sovellettaessa liitteessä 5 määriteltyjä verrokkitulorajoja”) raportoiduilla väestömäärillä. Lopuksi saadun osajoukon lukumäärä kerrotaan edelleen Oikeusrekisterikeskuksen aineistosta lasketun julkisen rahan osuuden keskiarvolla.

Vuosi 2016. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaineisto ja Oikeusrekisterikeskuksen aineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %
Verrokkitulorajat	<=1 700	<=2 200	<=2 300	<=2 400	<=2 500	<=2 600
Julkinen raha, muutos	+19 401 476	+1 467 117	-816 960	-2 485 341	-587 939	-1 274 412
Tuloraja 1	<=1 750	<=2 250	<=2 350	<=2 450	<=2 550	<=2 650
Julkinen raha, muutos	+1 072 199	+233 497	+469 432	+610 818	+249 440	+256 374
Tuloraja 2	<=1 800	<=2 300	<=2 400	<=2 500	<=2 600	<=2 700
Julkinen raha, muutos	+2 142 227	+453 826	+912 168	+1 192 074	+485 222	+500 703
Tuloraja 3	<=1 850	<=2 350	<=2 450	<=2 550	<=2 650	<=2 750
Julkinen raha, muutos	+3 264 881	+660 018	+856 497	+1 125 730	+457 806	+472 848

Vuosi 2017. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaineisto ja Oikeusrekisterikeskuksen aineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %
Verrokkitulorajat	<=1 700	<=2 200	<=2 300	<=2 400	<=2 500	<=2 600
Julkinen raha, muutos	+14 287 345	+1 439 199	-698 405	-2 213 953	-597 914	-1 213 964
Tuloraja 1	<=1 750	<=2 250	<=2 350	<=2 450	<=2 550	<=2 650
Julkinen raha, muutos	+828 840	+223 112	+479 607	+604 702	+290 689	+258 574
Tuloraja 2	<=1 800	<=2 300	<=2 400	<=2 500	<=2 600	<=2 700
Julkinen raha, muutos	+1 643 051	+435 267	+932 110	+1 177 241	+562 413	+499 517
Tuloraja 3	<=1 850	<=2 350	<=2 450	<=2 550	<=2 650	<=2 750
Julkinen raha, muutos	+2 461 463	+636 876	+883 630	+1 111 768	+528 791	+469 625

Vuosi 2018. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoineisto ja Oikeusrekisterikeskuksen aineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %
Verrokkitulorajat	<=1 700	<=2 200	<=2 300	<=2 400	<=2 500	<=2 600
Julkinen raha, muutos	+13 738 166	+1 382 713	-580 769	-2 260 070	-506 815	-1 116 906
Tuloraja 1	<=1 750	<=2 250	<=2 350	<=2 450	<=2 550	<=2 650
Julkinen raha, muutos	+786 868	+217 823	+493 950	+650 216	+261 719	+253 998
Tuloraja 2	<=1 800	<=2 300	<=2 400	<=2 500	<=2 600	<=2 700
Julkinen raha, muutos	+1 561 587	+426 354	+960 060	+1 262 348	+508 586	+494 687
Tuloraja 3	<=1 850	<=2 350	<=2 450	<=2 550	<=2 650	<=2 750
Julkinen raha, muutos	+2 346 971	+622 763	+913 244	+1 190 912	+479 236	+467 553

Liite 9

Tässä liitteessä tarkastellaan erillisenä kiinnostuksen kohteena siviiliasioita. Yhtäältä tarkoituksena on estimoida, mikä on siviiliasioiden asiakkaiden osuus luvussa 5 raportoiduista tulorajakorotuksien aiheuttamista henkilömäärien lisäyksistä ja toisaalta luvun 6 näkökulmasta sitä, mikä on siviiliasia-asiakkaiden lisäyksen osuus julkisten menojen kasvusta. Tarkastelussa keskitytään todennäköisimmiksi oikeusapuasiakkaiksi määrittelemiimme vähintään 15 vuotta täyttäneisiin henkilöihin.

Oikeusrekisterikeskuksen aineistossa on muuttuja ”Asiaryhmä”, joka luokittelee oikeusapuasiakkaiden asiat. Rikosasiat muodostavat oman luokkansa ja siviiliasiat useita erillisiä kategorioita. Tätä analyysia varten uudelleen koodataan asiaryhmät siten, että rikosasiat jatkavat normaalisti omana kategorianaan, mutta nyt muut luokat yhdistetään yhdeksi uudeksi luokaksi ”siviiliasiat”. Lasketaan seuraavaksi omavastuuluokittain niiden uniikkien asiakkaiden määrät, joilla oli siviiliasia ja joilla oli joko julkinen avustaja tai yksityinen avustaja.

Uniikit siviiliasia-asiakkaat vuosittain, omavastuuluokittain sekä avustajatyypin mukaan. Lähde: Oikeusrekisterikeskuksen aineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %
2016						
Julkinen avustaja	17 085	2 677	1 341	1 998	976	1 099
Yksityinen avustaja	15 218	484	203	289	120	115
2017						
Julkinen avustaja	15 181	2 494	1 185	1 853	993	1 182
Yksityinen avustaja	8 030	461	206	306	126	94
2018						
Julkinen avustaja	14 872	2 432	1 252	1 791	934	1 200
Yksityinen avustaja	7 616	501	213	313	141	105

Lasketaan seuraavaksi todennäköisyys, että henkilöllä on siviiliasia ja että hän kuuluu omavastuuluokkaan X ja hänellä on avustajatyypin Y jakamalla yllä olevan taulukon luvut omavastuuluokittain luvussa 5.1, taulukossa 16 raportoitujen todennäköisimpien asiakkaiden määrällä.

Saaduilla suhteellisilla prosenttiluvuilla kerrotaan aikaisemmin estimoidut tulorajanostojen aiheuttamat, luvuissa 5.2.2–5.2.4 raportoidut uusien henkilöiden lisäykset (”Muutos”-rivi) omavastuuluokittain. Tarkastellaan nyt tuloksia vuosittain.

Vuosi 2016. Todennäköisimmät asiakkaat. Siviiliasia-asiakkaiden määrien muutokset tulorajakorotuksittain.
Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaineisto ja Oikeusrekisterikeskuksen aineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %	Yhteensä
Tuloraja 1	<=650	<=900	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 400	
Muutos	+1 759	+1 603	+1 157	+797	+501	+669	+6 486
Tuloraja 2	<=700	<=950	<=1 050	<=1 150	<=1 250	<=1 450	
Muutos	+3 440	+2 301	+1 116	+1 546	+965	+963	+10 331
Tuloraja 3	<=750	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 300	<=1 500	
Muutos	+5 313	+2 804	+1 255	+1 455	+892	+1 237	+12 957
Tuloraja 4	<=800	<=1 100	<=1 200	<=1 250	<=1 350	<=1 600	
Muutos	+8 131	+4 107	+1 138	+655	+829	+1 362	+16 221
Tuloraja 5	<=1 100	<=1 400	<=1 500	<=1 550	<=1 650	<=1 900	
Muutos	+18 695	+3 083	+718	+400	+498	+721	+24 115

Vuosi 2017. Todennäköisimmät asiakkaat. Siviiliasia-asiakkaiden määrien muutokset tulorajakorotuksittain.
Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaineisto ja Oikeusrekisterikeskuksen aineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %	Yhteensä
Tuloraja 1	<=650	<=900	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 400	
Muutos	+1 270	+1 495	+1 146	+759	+522	+704	+5 897
Tuloraja 2	<=700	<=950	<=1 050	<=1 150	<=1 250	<=1 450	
Muutos	+2 500	+2 163	+989	+1 480	+1 014	+1 019	+9 164
Tuloraja 3	<=750	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 300	<=1 500	
Muutos	+3 820	+2 728	+1 030	+1 411	+939	+1 308	+11 236
Tuloraja 4	<=800	<=1 100	<=1 200	<=1 250	<=1 350	<=1 600	
Muutos	+5 858	+3 835	+1 052	+650	+868	+1 439	+13 702
Tuloraja 5	<=1 100	<=1 400	<=1 500	<=1 550	<=1 650	<=1 900	
Muutos	+13 460	+2 982	+682	+392	+529	+783	+18 828

Vuosi 2018. Todennäköisimmät asiakkaat. Siviiliasia-asiakkaiden määrien muutokset tulorajakorotuksittain.

Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaaineisto ja Oikeusrekisterikeskuksen aineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %	Yhteensä
Tuloraja 1	<=650	<=900	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 400	
Muutos	+1 343	+1 529	+1 230	+695	+524	+726	+6 048
Tuloraja 2	<=700	<=950	<=1 050	<=1 150	<=1 250	<=1 450	
Muutos	+2 489	+2 200	+1 013	+1 416	+1 003	+1 050	+9 171
Tuloraja 3	<=750	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 300	<=1 500	
Muutos	+3 726	+2 813	+972	+1 412	+930	+1 350	+11 203
Tuloraja 4	<=800	<=1 100	<=1 200	<=1 250	<=1 350	<=1 600	
Muutos	+5 731	+3 828	+1 111	+630	+873	+1 503	+13 675
Tuloraja 5	<=1 100	<=1 400	<=1 500	<=1 550	<=1 650	<=1 900	
Muutos	+13 210	+3 041	+720	+405	+547	+860	+18 783

Lopuksi yllä olevissa taulukoissa raportoidut tulorajakorotusten aiheuttamat siviiliasia-asiakkaiden lisäykset kerrotaan edelleen kustannuskeskiarvoilla siten, että julkisen avustajan asiakkaiden osalta käytetään luvun 6.1 taulukossa 33 raportoituja julkisen avustajan estimaatteja ja yksityisen avustajan asiakkaiden osalta yksityisen avustajan estimaatteja. Lopuksi nämä kaksi rahamääräisen kasvun arviota lasketaan yhteen omavastuuluokittain. Tarkastellaan seuraavaksi tuloksia vuosittain.

Vuosi 2016. Todennäköisimmät asiakkaat. Siviiliasia-asiakkaiden lisäyksen euromääräinen osuus julkisten menojen kasvusta. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaaineisto ja Oikeusrekisterikeskuksen aineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %	Yhteensä
Tuloraja 1	<=650	<=900	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 400	
Julkinen raha, muutos	+1 543 823	+846 302	+550 654	+354 004	+197 478	+252 661	+3 744 921
Tuloraja 2	<=700	<=950	<=1 050	<=1 150	<=1 250	<=1 450	
Julkinen raha, muutos	+3 019 081	+1 214 838	+531 309	+686 503	+380 607	+363 508	+6 195 846
Tuloraja 3	<=750	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 300	<=1 500	
Julkinen raha, muutos	+4 663 236	+1 480 265	+597 503	+646 271	+351 781	+466 927	+8 205 982
Tuloraja 4	<=800	<=1 100	<=1 200	<=1 250	<=1 350	<=1 600	

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %	Yhteensä
Julkinen raha, muutos	+7 135 835	+2 168 165	+541 732	+290 972	+326 684	+514 119	+10 977 506
Tuloraja 5	<=1 100	<=1 400	<=1 500	<=1 550	<=1 650	<=1 900	
Julkinen raha, muutos	+16 407 555	+1 627 382	+341 986	+177 758	+196 197	+272 267	+19 023 144

Vuosi 2017. Todennäköisimmät asiakkaat. Siviiliasia-asiakkaiden lisäyksen euromääräinen osuus julkisten menojen kasvusta. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoineisto ja Oikeusrekisterikeskuksen aineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %	Yhteensä
Tuloraja 1	<=650	<=900	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 400	
Julkinen raha, muutos	+952 680	+799 410	+585 646	+353 170	+227 779	+258 946	+3 177 631
Tuloraja 2	<=700	<=950	<=1 050	<=1 150	<=1 250	<=1 450	
Julkinen raha, muutos	+1 874 929	+1 156 600	+505 172	+688 100	+442 125	+374 649	+5 041 576
Tuloraja 3	<=750	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 300	<=1 500	
Julkinen raha, muutos	+2 865 010	+1 458 235	+526 446	+656 064	+409 606	+481 167	+6 396 528
Tuloraja 4	<=800	<=1 100	<=1 200	<=1 250	<=1 350	<=1 600	
Julkinen raha, muutos	+4 393 766	+2 050 463	+537 611	+302 195	+378 574	+529 431	+8 192 041
Tuloraja 5	<=1 100	<=1 400	<=1 500	<=1 550	<=1 650	<=1 900	
Julkinen raha, muutos	+10 096 341	+1 594 179	+348 656	+182 318	+230 788	+287 923	+12 740 204

Vuosi 2018. Todennäköisimmät asiakkaat. Siviiliasia-asiakkaiden lisäyksen euromääräinen osuus julkisten menojen kasvusta. Lähde: Tilastokeskuksen FOLK-henkilötietoaineisto ja Oikeusrekisterikeskuksen aineisto.

	0 %	20 %	30 %	40 %	55 %	75 %	Yhteensä
Tuloraja 1	<=650	<=900	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 400	
Julkinen raha, muutos	+953 405	+796 494	+629 101	+356 315	+218 143	+247 921	+3 201 379
Tuloraja 2	<=700	<=950	<=1 050	<=1 150	<=1 250	<=1 450	
Julkinen raha, muutos	+1 766 582	+1 145 976	+517 921	+726 154	+417 212	+358 506	+4 932 351
Tuloraja 3	<=750	<=1 000	<=1 100	<=1 200	<=1 300	<=1 500	
Julkinen raha, muutos	+2 644 767	+1 465 441	+497 088	+723 922	+386 912	+460 892	+6 179 022
Tuloraja 4	<=800	<=1 100	<=1 200	<=1 250	<=1 350	<=1 600	
Julkinen raha, muutos	+4 067 326	+1 994 015	+568 067	+323 122	+363 138	+513 170	+7 828 837
Tuloraja 5	<=1 100	<=1 400	<=1 500	<=1 550	<=1 650	<=1 900	
Julkinen raha, muutos	+9 376 209	+1 584 011	+368 330	+207 703	+227 532	+293 541	+12 057 326

Liite 10.

Kirje haastateltaville

Hyvä lupalakimies!

Itä-Suomen yliopisto tekee valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan rahoittamana selvitystä julkisen oikeusavun tulorajojen vaikutuksista. Hankkeen tavoitteena on arvioida väestötasoisten tietojen avulla, miten erilaiset muutokset oikeusavun saamisen taloudellisiin edellytyksiin vaikuttaisivat oikeusavun piirissä olevien määrään. Lisäksi tutkimuksessa arvioidaan, minkälaisia muutoksia julkisen oikeusavun saamiseen tulisi tehdä ja onko nykyisiä tulorajoja tarvetta nostaa, jotta nykyistä useampi voisi saada julkista oikeusapua. Hankkeen tulokset tullaan julkaisemaan syksyllä 2021.

Tutkimukseen sisältyy haastattelututkimus pienille ja keskisuurille asianajo- ja lakiasiaintoimistoille. Haastatteluilla selvitetään mitä muutoksia mahdollisilla oikeusavun tulorajojen muuttamisilla olisi oikeusapua antavien tahojen toimintaan ja vaikuttaisiko se tarjottujen asianajopalvelujen saatavuuteen. Haastattelut pyritään tekemään huhtikuun aikana.

Kohteliaimmin tiedustelemme olisitteko kiinnostuneita osallistumaan tutkimukseemme haastateltavan ominaisuudessa? Pyydämme ilmoittamaan kiinnostuksestanne viimeistään 30.3.2021 osoitteeseen tarja.s.koskela@uef.fi, jotta voisimme mahdollisimman pian sopia haastattelun ajankohdan.

Mikäli teillä on jotakin kysyttävää hankkeestamme, vastaamme mielellämme.

Ystävällisin terveisin

Matti Tolvanen
OTT, rikos- ja prosessioikeuden
professori
Hankkeen johtaja
matti.tolvanen@uef.fi

Tarja Koskela
OTT, rikos- ja prosessioikeuden
yliopistonlehtori
Hankkeen jäsen
tarja.s.koskela@uef.fi

Liite 11.

Tiedote tutkimuksesta haastateltaville

TIEDOTE TUTKIMUKSESTA

SELVITYS JULKISEN OIKEUSAVUN TULORAJOISTA

Pyyntö osallistua tutkimukseen

Teitä pyydetään mukaan tutkimukseen, jossa tutkitaan julkisen oikeusavun tulorajojen vaikutuksista. Tämä tutkimus toteutetaan Itä-Suomen yliopiston oikeustieteiden laitoksen ja kauppatieteiden laitoksen yhteistyönä. Tämä tiedote kuvaa tutkimusta ja Teidän osuuttanne siinä. Perehdyttyänne tähän tiedotteeseen Teillä on mahdollisuus esittää kysymyksiä tutkimuksesta. Teiltä pyydetään kirjallinen suostumus tutkimukseen osallistumisesta ennen haastattelua.

Vapaaehtoisuus

Tutkimukseen osallistuminen on täysin vapaaehtoista.

Tutkimuksen tarkoitus, tutkimukseen osallistuminen ja siitä saatavan aineiston käsittely

Tutkimuksen tarkoituksena on arvioida väestötasoisten tietojen avulla, miten erilaiset muutokset oikeusavun saamisen taloudellisiin edellytyksiin vaikuttaisivat oikeusavun piirissä olevien määrään. Lisäksi tutkimuksessa arvioidaan, minkälaisia muutoksia julkisen oikeusavun saamiseen tulisi tehdä ja onko nykyisiä tulorajoja tarvetta nostaa, jotta nykyistä useampi voisi saada julkista oikeusapua.

Tutkimukseen sisältyy haastattelututkimus pienille ja keskisuurille asianajo- ja lakiasiantuntijoille. Haastatteluilla selvitetään mitä muutoksia mahdollisilla oikeusavun tulorajojen muuttamisilla olisi oikeusapua antavien tahojen toimintaan ja vaikuttaisiko se tarjottujen asianajopalvelujen saatavuuteen. Haastattelun kesto on arviolta 1–2 tuntia. Haastattelu suoritetaan etänä. Haastattelut nauhoitetaan tutkimukseen osallistuvien luvalla. Haastattelunauhoitteet tuhoetaan siinä vaiheessa, kun haastattelun purku on valmiina. Haastateltavalle tarjotaan mahdollisuus tarkistaa ja täsmentää tekstimuotoista haastatteluaineistoa haastattelun jälkeen. Tekstimuotoinen haastatteluaineisto hävitetään vuoden kuluessa tutkimusraportin julkistuksen jälkeen. Tutkimusaineisto käsitellään luottamuksellisesti. Tutkimuksessa mukana olevia henkilöitä ei voida tunnistaa raportoinnissa. Tutkimuksessa noudatetaan hyvää tieteellistä tutkimuksen teon käytäntöä.

Tutkimustuloksista tiedottaminen

Tutkimustulokset julkaistaan VN TEAS-hankeraportissa.

Tutkimuksen päätyminen

Tutkimusprojekti kestää 31.12.2021 asti.

Lisätiedot

Pyydämme Teitä tarvittaessa esittämään tutkimukseen liittyviä kysymyksiä
Tarja Koskelalta.

Tutkijoiden yhteystiedot

Vastuullinen tutkija:
Tarja Koskela
tarja.s.koskela@uef.fi
Puh. 050 336 9236

Liite 12.

Suostumus tutkimukseen osallistumisesta haastateltaville

SUOSTUMUS TUTKIMUKSEEN OSALLISTUMISESTA

Selvitys julkisen oikeusavun tulorajoista

Minua on pyydetty osallistumaan yllämainittuun tieteelliseen tutkimukseen, jonka tarkoituksena on tutkimuksen tarkoitus

Olen lukenut ja ymmärtänyt saamani kirjallisen tutkimustiedotteen. Tiedotteesta olen saanut riittävän selvityksen tutkimuksesta ja sen yhteydessä suoritettavasta henkilötietojen keräämisestä, käsittelystä ja luovuttamisesta. Minulla on ollut mahdollisuus esittää kysymyksiä ja olen saanut riittävän vastauksen kaikkiin tutkimusta koskeviin kysymyksiini.

Minulla on ollut riittävästi aikaa harkita osallistumistani tutkimukseen. Olen saanut riittävät tiedot oikeuksistani, tutkimuksen tarkoituksesta ja sen toteutuksesta sekä tutkimuksen hyödyistä ja riskeistä. Minua ei ole painostettu eikä houkuteltu osallistumaan tutkimukseen.

Ymmärrän, että tietojani käsitellään luottamuksellisesti eikä niitä luovuteta sivullisille. Ymmärrän, että osallistumiseni on vapaaehtoista ja että voin peruuttaa tämän suostumukseni koska tahansa syytä ilmoittamatta.

Allekirjoittamalla tämän suostumuslomakkeen annan suostumukseni siihen, että tutkimuksen aikana antamani tiedot ja tuloksia saa käyttää tiedotteessa kuvattuun tutkimukseen. Yhteystietojani ei luovuteta ulkopuolisille.

Paikka ja päivämäärä

Allekirjoitus

Nimen selvennys

Puhelinnumeroni (vapaaehtoisesti annettava tieto)

Tämä suostumus allekirjoitetaan kahtena kappaleena, joista toinen jää tutkimukseen osallistujalle ja toinen tutkijalle.

Lisätietoa:

Tarja Koskela, tarja.s.koskela@uef.fi, +358 50 336 9236

Liite 13.

Haastattelurunko/yksityiset avustajat

Taustakysymykset

- Yrityksen maantieteellinen sijainti
- Asianajotoimiston koko
- Toimiston toiminnan alkamisen ajankohta
- Vastaajan rooli yrityksessä

Varsinaiset kysymykset

- Minkälaisia asioita hoidatte pääsääntöisesti?
- Kuinka suuri osuus asiakaskunnastanne on henkilöitä, jotka ovat saaneet oikeusapua julkisista varoista?
 - Miten nämä asiakkaat jakautuvat prosentuaalisesti asiaryhmittäin:
 - 1) rikosasiat,
 - 2) riita-asiat ja
 - 3) ulkoprosessuaaliset asiat?
- Onko yrityksenne toiminnan kannalta merkitystä, saako asiakas oikeusapua julkisista varoista kokonaan tai vaan osittain?
 - Minkälainen merkitystä tällä seikalla näkemyksenne mukaan on?
- Onko teillä jäänyt toimeksiantoja syntymättä siitä syystä, että henkilö ei ole saanut oikeusapua julkisista varoista?
 - Jos on, kuinka usein näin on käynyt viimeisten vuosien aikana?
 - Miten nämä asiakkaat jakautuvat asiaryhmittäin:
 - 1) rikosasiat,
 - 2) riita-asiat ja
 - 3) ulkoprosessuaaliset asiat?
- Oletteko havainneet, että julkisen oikeusavun tulorajat aiheuttaisivat ongelmia yrityksenne toiminnalle, asiakkaillenne tai jollekin muulle taholle?
 - Minkälaisia nämä ongelmat ovat kokemuksenne mukaan olleet?
- Pitäisikö tulorajoja mielestänne muuttaa?
 - Millä tavoin tulorajoja pitäisi mielestänne muuttaa?
 - Miten tulorajojen muuttaminen vaikuttaisi yrityksenne toimintaan ja palvelujen saatavuuteen?

- Mitä muita tekijöitä tulorajojen lisäksi olette havainneet, jotka vaikuttavat oikeusavun palvelujen saavutettavuuteen?

Liite 14.

Haastattelurunko/oikeusaputoimistot

- Kuinka paljon toimistossanne tehdään oikeusapupäätöksiä vuosittain?
- Minkälaisiin asioihin pääasiassa oikeusapua haetaan?
- Kuinka suuressa osassa tapauksista oikeusapua ei myönnetä?
- Mitkä ovat tyypillisiä tilanteita, joissa oikeusapua ei ole myönnetty?
- Oletteko havainneet joitain ongelmia käyttövarojen laskennassa?
 - Mitä ongelmia olette havainneet?
 - Tulisiko käyttövaralaskelmassa ottaa huomioon jotain sellaisia menoja, joita nyt ei huomioida?
 - Pitäisikö käyttövarojen laskennassa olla tapauskohtaista harkinnanvaraa ja joustoa?
 - Tulisiko avoperheissä käyttövaran laskea toisin kuin tällä hetkellä?
 - Tulisiko eri asumismuodot (omistus/vuokra) asettaa laskelmassa samalle viivalle?
- Oletteko havainneet käyttövaran laskemista koskevassa sääntelyssä soveltamisongelmia?
- Tulisiko oikeusavun tulorajoja muuttaa jollakin tavoin?
- Pitäisikö omavastuuosuus määräytyä jollakin muulla tavoin?
- Oletteko havainneet jotain ongelmia lisäomavastuun määrittämisessä?
- Muita havaintoja oikeusavun saatavuuteen?

LÄHTEET

KIRJALLISUUS

- Ilmarinen, Katja – Kauppinen, Timo M, Pienituloisuus ennen ja jälkeen asumiskustannuksia – alueellinen näkökulma. Yhteiskuntapolitiikka 83/2018.
- Jyrinjärvi, Timo – Korpelainen, Jussi – Pennanen, Outi – Pesonen, Pia-Maria – Pirinen, Eija – Vuori, Heli, Oikeusturvavakuutuksen rooli oikeudenkäyntikulujen kattajana. Defensor Legis 2006/4, s. 688–711.
- Koivuluoma, Anu – Tarukannel, Veijo – Tolvanen, Matti – Saukko, Petri – Paso, Mirjami (Koivuluoma ym.), Hallintolainkäyttö. Alma Talent 2020.
- Lasola, Marjukka – Rissanen, Antti, Julkinen oikeusapu: yksityisten avustajien toiminta.
- Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 124. Helsinki 2014. [<https://helda.helsinki.fi/handle/10138/152517>.]
- Lasola, Marjukka – Rissanen, Antti, Oikeusturvavakuutus ja julkinen oikeusapu. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 119. Helsinki 2013. [<https://helda.helsinki.fi/handle/10138/152564>]
- Oikeusavun käsikirja 2013, Oikeusavun sähköisen asioinnin ja asianhallintajärjestelmän kehittämistyöryhmän suositukset. Oikeusministeriö. Helsinki 2013.
- Rautio, Jaakko, Oikeusapu valtion varoin ja oikeusturvavakuutus, teoksessa Frände, Dan – Helenius, Dan – Hietanen-Kunwald, Petra – Hupli, Tuoma – Koulumäki, Risto – Lappalainen, Juha – Lindfors, Heidi – Niemi, Johanna – Rautio, Jaakko – Saranpää, Timo – Turunen, Santtu – Virolainen, Jyrki – Vuorenpää, Mikko (Frände ym.), Prosessioikeus. Alma Talent 2004-.
- Rissanen, Antti – Rantala, Kati, Julkisen oikeusavun kohdentuminen. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tiedoksiantoja 117. Helsinki 2013. [<http://hdl.handle.net/10138/152496>]
- Rissanen, Antti – Rantala, Kati, Oikeusapujärjestelmä ja oikeuden saantimahdollisuudet. Oikeus 2014/4, s. 397–413.
- Vihervuori, Pekka, Näkökulmia oikeussuojan kustannuksiin hallintolainkäytössä. Defensor Legis 2006/4, s. 666–687.
- Viitanen, Klaus, Oikeudenkäyntikulut ja oikeuksien saatavuus. Defensor Legis 2006/4, s. 614–632.

VIRALLISLÄHTEET

HE 82/2001 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle oikeusapulaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

INTERNETLÄHTEET

- Ferniough, Alan, 2019, mfx: Marginal Effects, Odds Ratios and Incidence Rate Ratios for GLMs. R package version 1.2-2. <https://CRAN.R-project.org/package=mfx>
- Finanssiala 2020. Vakuutustutkimus. <https://www.finanssiala.fi/julkaisut/vakuutustutkimus-2020/>
- KELA. Työmarkkinatuki, Määrä ja laskeminen. [www.kela.fi/tyomarkkinatuen-maara-ja-maksaminen] (24.6.2021)
- Sanna Marinin hallitusohjelma 10.12.2019 Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta. Valtioneuvoston julkaisu 2019:31, s. 88. http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161931/VN_2019_31.pdf?sequence=1&isAllowed=y (2.5.2021)

Tilastokeskus. Suomen virallinen tilasto (SVT): Tulonjakotilasto [verkkajulkaisu].
ISSN=1795-8121. väestöryhmittäiset tuloerot 2019. Helsinki: Tilastokeskus. (20.8.2021)

OIKEUSTAPAUKSET

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

Salduz v. Turkki, 36391/02, suuri jaosto, 27.11.2009.

Zdravko Stanev v. Bulgaria, 32238/04, 6.11.2012.

Korkein oikeus

KKO 2003:89

KKO 2003:90

KKO 2004:113

KKO 2004: 114

KKO 2012:45

tietokayttoon.fi

ISBN PDF 978-952-383-186-5

ISSN PDF 2342-6799